KAMUSAL MEKANDA DENEYİM KAVRAMININ KENTSEL BELLEK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: DİYARBAKIR GAZİ CADDESİ ÖRNEĞİ

MEHMET EMİN YAVUZ

ARALIK 2022

DİYARBAKIR

DİCLE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KAMUSAL MEKANDA DENEYİM KAVRAMININ KENTSEL BELLEK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: DİYARBAKIR GAZİ CADDESİ ÖRNEĞİ

MEHMET EMİN YAVUZ

DİCLE ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİNİN BİR PARÇASI OLARAK
MİMARLIK ANA BİLİM DALINDA
YÜKSEK LİSANS TEZİ
OLARAK HAZIRLANMIŞTIR

ARALIK 2022

DİYARBAKIR

KAMUSAL MEKANDA DENEYİM KAVRAMININ KENTSEL BELLEK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ:
DİYARBAKIR GAZİ CADDESİ ÖRNEĞİ

Mehmet Emin YAVUZ tarafından Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin bir parçası olarak hazırlanan bu çalışma, aşağıda bilgileri yazılı jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek **Mimarlık Ana Bilim Dalı**'nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Neslihan Dalkılıç _____
Müdür, **Fen Bilimleri Enstitüsü**

Doç. Dr. Berivan Özbudak Akça _____
Danışman, **Mimarlık Bölümü,**
Dicle Üniversitesi

Sınav Jürisi:

Doç. Dr. Berivan Özbudak Akça (*, **) _____
Mimarlık Bölümü, Dicle Üniversitesi

Prof. Dr. Ayhan Bekleyen _____
Mimarlık Bölümü, Dicle Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Elvan Elif Özdemir _____
Mimarlık Bölümü, Mersin Üniversitesi

ONAY

Savunma Tarihi: 26.12.2022

(*) Sınav Jürisi kısmının birinci satırına Jüri Başkanının bilgilerini yazınız.
(**) Sınav Jürisi kısmının ikinci satırına Tez Danışmanının bilgilerini yazınız.

Her şeyin en iyisini hak eden

annem ve babama…

Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırlanan bu tez çalışmasında yer alan tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak elde edildiğini ve sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca, bahse konu bu kural ve ilkelerin gerektirdiği üzere, bu çalışmada özgün olmayan tüm bilimsel içerikleri kurallara uygun biçimde alıntılayıp kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Beyanımla çelişen herhangi bir delil bulunduğu takdirde tüm sorumluluğu üstleneceğimi kabul ederim.

Ad, Soyad: Mehmet Emin YAVUZ

İmza:

TEŞEKKÜR

Öncelikle fikir aşamasından tezin bitimine kadar süreç boyunca yardımını, rehberliğini ve bilgisini esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Berivan ÖZBUDAK AKÇA'ya gösterdiği destek ve sabırdan dolayı teşekkür ederim. Jüri üyelerime de bu tezin daha nitelikli bir hale gelmesi için yaptıkları eleştiri ve önerileri için teşekkür ederim.

Varlıklarını her zaman yanımda hissettiğim, iyi-kötü her şartta desteklerini benden esirgemeyen, bana inanan babam Kudsi Yavuz, annem Ceyhan Yavuz'a ve bütün kardeşlerime minnettarım.

Destekleriyle yanımda olup beni cesaretlendiren değerli arkadaşlarım Mikail ve Barış'a ve alan çalışmasında bulunduğu katkılardan dolayı Şirin Kaya'ya teşekkür ederim.

Yazar, Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'ne (DÜBAP), bu tez çalışması için sağladıkları finansal destek için (Proje No: FBE.22.005) için teşekkürü bir borç bilir.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR v
İÇİNDEKİLER vi
ŞEKİLLER LİSTESİ viii
TABLOLAR LİSTESİ x
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ xi
ÖZET xii
ABSTRACT xiii
1. GİRİŞ 1
1.1 Çalışmanın Problemi 2
1.2 Çalışmanın Amacı ve Önemi 3
1.3 Çalışmanın Kapsamı 4
2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR 6
2.1 Mekânsal Bellek Üzerine Yapılan Çalışmalar 6
2.2 Deneyim Üzerine Yapılan Çalışmalar 9
3. KAVRAMLAR VE TANIMLAR 11
3.1 Bellek Kavramı ve Bellek Türleri 11
3.1.1 Toplumsal bellek ve kültürel bellek 15
3.1.2 Kentsel bellek ve mekânsal bellek 18
3.2 Belleğin Yapılanma Süreçleri 22
3.3 Mekân Kavramı 25
3.3.1 Kartezyen mekân 29
3.3.2 Varoluşsal mekân/mekânın insanla biçimlenişi 32
3.4 Deneyim Kavramı ve Deneyim Odaklı Mekân 35
3.4.1 Mekânsal deneyimi etkileyen faktörler 41
3.4.1.1 Fiziksel etmenler 42
3.4.1.2 Tarihsel etmenler 44

3.4.1.3 Algısal-bilişsel etmenler 44
3.5 Kamusal Mekân Kavramı 46
3.6 Bölüm Sonu 52
4. MATERYAL VE METOT 56
4.1 Materyal 56
4.2 Metot 57
5. ALAN ÇALIŞMASI 59
5.1 Gazi Caddesi'nin Konumu ve Önemi 59
5.2 Gazi Caddesi'nin Değişim Süreci 61
5.3 Gazi Caddesi ve Üzerindeki Mekânların Mimari Açıdan İncelenmesi 63
6. BULGULAR VE TARTIŞMA 69
6.1 Gazi Caddesi'nde Deneyim Kavramının Kentsel Bellek Bağlamında İncelenmesi 69
6.1.1 Uzun süreli (kentli) kullanıcı 70
6.1.2 Kısa süreli (kentli olmayan) kullanıcı 97
6.2 Bölüm Sonu 107
7. SONUÇLAR VE ÖNERİLER 111
KAYNAKLAR 117
EKLER 122
ÖZGEÇMİŞ 126

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1 Toplumsal-kültürel belleğin işleyişinin görselleştirilmiş anlatımı (Yavuz, 2022) 17
Şekil 3.2 Mekânsal belleğin işleyişinin görselleştirilmiş anlatımı (Yavuz, 2022) 21
Şekil 3.3 Farklı şekillerde üretilen mekânsallık örnekleri (Yavuz, 2022) 27
Şekil 3.4 Kartezyen koordinat sistemi (Yavuz, 2022) 30
Şekil 3.5 Vitrivius adamı (URL-1) 31
Şekil 3.6 Modulor (URL-2)..... 31
Şekil 3.7 Camera Obscura görseli (Url-4)..... 39
Şekil 3.8 ve Şekil 3.9 Farklı kamusal mekân örnekleri (Url-7 ve Url-8)..... 50
Şekil 5.1 Suriçi kent dokusu ve Gazi Caddesi aksı hava görüntüsü (Google Earth, 2022)..... 59
Şekil 5.2 Suriçi kent dokusunda bulunan mekanların konumları (Google Earth, 2022)..... 60
Şekil 5.3 Hasanpaşa Hanı (DKVD arşivi, 1900'lü yıllar)..... 62
Şekil 5.4 Gazi Caddesi (DKVD arşivi, 1925) 62
Şekil 5.5 Gazi Caddesi (Oruç Ejder arşivi, 1920)..... 62
Şekil 5.6 Gazi Caddesi'nde tezde konu edinilen mekanların konumu (Yavuz, 2022)..... 63
Şekil 5.7 Hasanpaşa Hanı (Ahmet Ölker arşivi, 1987) 64
Şekil 5.8 Hasanpaşa Hanı (Yavuz, 2022)..... 64
Şekil 5.9 Kasaplar Çarşısı (Şimdiki Kuyumcular Çarşısı), Oruç Ejder Koleksiyonu (DKVD Arşivi, 1962) 64
Şekil 5.10 Kuyumcular Çarşısı (Yavuz, 2022) 64
Şekil 5.11 Ulu Cami avlusu, Oruç Ejder koleksiyonu 65
Şekil 5.12 Ulu Cami avlusu (Yavuz,2022) 65
Şekil 5.13 Ulu Cami meydanı ve belediye binası, Oruç Ejder koleksiyonu, DKVD arşiv 66
Şekil 5.14 Ulu Cami meydanı (Yavuz, 2022) 66
Şekil 5.15 Balıkçılarbaşı (Yavuz, 2022) 67
Şekil 5.16 Dört Ayaklı Minare, 1910 (Url-10) 68
Şekil 5.17 Dört Ayaklı Minare (Yavuz, 2022)..... 68

Şekil 5.18 Sipahiler Çarşısı (Yavuz, 2022) 68
Şekil 6.1 Gazi Caddesi'nde işportacılık yapmak (Yavuz, 2022) 73
Şekil 6.2 Ulu Cami meydanında oturan yaşlı insanlar ve kalabalık (Yavuz, 2022) .. 74
Şekil 6.3 Gazi Caddesi (Oruç Ejder arşivi, 1920) 76
Şekil 6.4 Kuyumcular Çarşısı (DKVD Arşivi, 1962) 76
Şekil 6.5 Kalabalık cadde ve caddenin genişletilmesi (Yavuz, 2022) 76
Şekil 6.6 Gazi Caddesi'nin sağ ve solundaki akasya ağaçları (Yavuz, 2022) 77
Şekil 6.7 Ulu Cami Meydanı (DKVD Arşivi 1920'ler) 78
Şekil 6.8 Kışın damları loğlama yapmak (Yavuz, 2022) 79
Şekil 6.9 Buğday Pazarı (Albert Gabriel Arşivi, 1930) 80
Şekil 6.10 Gazi Caddesinde dükkân tabela kalabalığı (Yavuz, 2022) 81
Şekil 6.11 a-b Nebi Cami Önündeki Faytonlar ve Kalabalık Gazi Caddesi (Ahmet Ölker Arşivi, 1962) 81
Şekil 6.12 Sipahiler Çarşısı bayram alışverişi kalabalığı (Yavuz, 2022) 83
Şekil 6.13 Simit-poğaça ve süt kahvaltıları (Yavuz, 2022) 84
Şekil 6.14 Arkadaşlarla Keçi Burcu'ndan Hevsel bahçelerini izlemek (Yavuz, 2022) 86
Şekil 6.15 Sülüklü Han'da yaşlı dut ağacının altında oturmak (Yavuz, 2022) 87
Şekil 6.16 Sokak aralarındaki yemek kültürü-koku (Yavuz, 2022) 88
Şekil 6.17 Hasanpaşa Hanı'nda konaklayan kervanlar (Yavuz, 2022) 89
Şekil 6.18 Deva Hamamı (Yavuz, 2022) 91
Şekil 6.19 Elle çalışan dönme dolap (Yavuz, 2022) 93
Şekil 6.20 Dar sokaklar ve cumbalı evler (Yavuz, 2022) 95
Şekil 6.21 Hasanpaşa Hanı'nın kalabalık avlusu (Yavuz, 2022) 97
Şekil 6.22 Hasanpaşa Hanı'nın dar ve aşınmış merdivenleri (Yavuz, 2022) 101
Şekil 6.23 Hasanpaşa Hanı kitabevinde vakit geçirmek (Yavuz, 2022) 102
Şekil 6.24 Gazi Caddesi'nde Meyan şerbeti satan insanlar (Yavuz, 2022) 105
Şekil 6.25 Ulu Cami'de uyuyan-uzanan insanlar (Yavuz, 2022) 106
Şekil 6.26 Dört Ayaklı Minareyi bedenle ölçmek (Yavuz, 2022) 107

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 3.1 Mekânsal deneyimi etkileyen faktörler (Yavuz, 2022) 41
Tablo 4.1 Tezin Strüktürü (Yavuz, 2022) 56
Tablo 4.2 Açık uçlu soruların belirlenmesinde dikkate alınan parametreler (Yavuz, 2022) 57

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

Kısaltma	Açıklama
DKVD	Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Derneği
TDK	Türk Dil Kurumu

ÖZET

KAMUSAL MEKANDA DENEYİM KAVRAMININ KENTSEL BELLEK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: DİYARBAKIR GAZİ CADDESİ ÖRNEĞİ

Yavuz, Mehmet Emin
Yüksek Lisans, Mimarlık Bölümü
Danışman: Doç. Dr. Berivan Özbudak Akça
Aralık 2022, 141 sayfa

İnsanın çevresiyle; insan-mekân-nesne bağlamında kurduğu ilişkinin incelendiği bu çalışma, bireyin belleğindeki öğelerin hangi yönüyle mekânsal olduğu, mekânın akılda kalan yönlerinin neler olduğu ve hatırlama eyleminin deneyim faktörüyle ne derece ilişkilendiği üzerine yoğunlaşmıştır. Bireysel veya toplumsal deneyim ve anıların kentle nasıl bütünleştiğini incelemeyi amaçlayan bu çalışma, kentteki kamusal mekânların bellekle kurduğu etkileşimi, Diyarbakır eski kent merkezi olarak sayılabilen ve bu tarihi bölgenin ana arterlerinden biri olan Gazi Caddesi üzerinden ele almaktadır. Mimari mekân oluşturmanın özü, yaşamsal süreçlerin mekânla ilişkilenmesinde yatmaktadır. Kullanıcı/insan bir mekâna girdiğinde o mekânı öncelikle anlamlandırmaya ve daha sonrasında ise biçimlendirmeye başlamaktadır. Mekanlar kullanıcıların talepleri doğrultusunda şekillenen olgulardır. Kullanıcı, mekânı kendi kişisel deneyimleri doğrultusunda yeniden üretmektedir. Mekânsal bellek hem mekân ve katılımcı hem de mekânda gerçekleşen deneyimler doğrultusunda şekillenmektedir. Bu durumda bellek üzerinden okunacak bir çalışmada insan ve mekân faktörlerinin deneyim süreçlerini kapsayarak araştırmaya dahil edilmesi gerekmektedir.

Tez çalışması, mimarlık pratiğinin ‘‘bellekle’’ kurduğu girift ilişkinin ayrıntılı biçimde incelenmesiyle başlayıp ve mimarlığın salt fiziksel mekân üretme uğraşının dışındaki diğer boyutlarını inceleyerek; aslında mimarlık pratiğini, kullanıcı deneyimi ve bellek (zamansallık) gibi kavram ve olgulara dayandırmaktadır. Tezin üçüncü bölümünde, oluşturulan ana kavramların tanımları yapılıp bu tanımlar literatür çalışmalarıyla beslenmiştir. Kavramsal çerçevenin oluşturulmasının ardından tezin dördüncü bölümünde bu kavramların birbiriyle ve özelde de mimarlık pratiğiyle olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Beşinci bölümde tezin strüktürü oluşturulmuş, materyal ve metot seçimi yapılmıştır. Çalışmanın altıncı bölümünde tarihi geçmişi eskilere dayanan Diyarbakır kentinin ana arterlerinden biri olan ve kentte kamusallık niteliği kazandırdığı düşünülen Gazi Caddesi ve bu cadde üzerindeki kamusal mekanlara yoğunlaşmıştır. Tezin alan çalışması kısmında kullanıcıların mekâna ait algılarının ve mekâna yüklemiş oldukları anlamsal değerlerin neler olduğunun araştırılabilmesi amacıyla “derinlemesine görüşme” tekniğinden faydalanılmıştır. Görüşme sonrası kullanıcılardan elde edilen veriler literatür ışığında tartışılmış ve görüşülen kişinin aktardığı deneyim odaklı mekân tasvirleri, o mekâna ait duygu ve hisler ve gözlemlerden bazısı araştırmacı tarafından ‘epizodik/anlık temsili görseller’ olarak çizilerek veriler desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel bellek, Mekansal deneyim, Kamusal mekan, Sur, Diyarbakır

ABSTRACT

EXAMINING THE CONCEPT OF EXPERIMENTATION IN PUBLIC SPACE IN THE CONTEXT OF URBAN MEMORY: DIYARBAKIR GAZI STREET EXAMPLE

Yavuz, Mehmet Emin
Master of Science in Department of Architecture
Supervisor: Doç. Dr. Berivan Özbudak Akça
December 2022, 141 pages

This study, which examines the relationship between human beings and their environment in the context of human-space-object, focuses on the extent to which the elements in the individual's memory are spatial, what are the memorable aspects of space, and to what extent the act of remembering is associated with the experience factor. This study, which aims to examine how individual or social experiences and memories are integrated with the city, deals with the interaction of public spaces in the city with memory through Gazi Street, which can be considered as the old city centre of Diyarbakır and one of the main arteries of this historical district. The essence of architectural space creation lies in the relationship of vital processes with space. When the user/human enters a space, he/she first starts to make sense of that space and then starts to shape it. Spaces are phenomena shaped in line with the demands of users. The user reproduces the space in line with his/her personal experiences. Spatial memory is shaped by both the space and the participant and the experiences that take place in the space. In this case, in a study to be read through memory, human and space factors should be included in the research by covering the experience processes.

The thesis begins with a detailed examination of the intricate relationship that architectural practice establishes with "memory" and analyses other dimensions of architecture beyond the mere production of physical space; in fact, it bases architectural practice on concepts and phenomena such as user experience and memory (temporality). In the third part of the thesis, the main concepts are defined and these definitions are fed with literature studies. Following the establishment of the conceptual framework, the fourth chapter of the thesis focuses on the relationship of these concepts with each other and with the practice of architecture in particular. In the fifth chapter, the structure of the thesis was formed and the materials and methods were selected. In the sixth part of the study, Gazi Street, which is one of the main arteries of the city of Diyarbakır, which has a long history and is thought to provide publicity in the city, and the public spaces on this street are focused on. In the field study part of the thesis, the "in-depth interview" technique was used to investigate the perceptions of the users about the space and the semantic values they attributed to the space. The data obtained from the users after the interview were discussed in the light of the literature and the data were supported by the researcher by drawing some of the experience-oriented space descriptions, emotions and feelings of that space and observations of the interviewee as 'episodic / instant representation visuals'.

Key Words: Urban memory, Spatial experience, Public space, Sur, Diyarbakır

1. GİRİŞ

İnsanlık, varoluştan bugüne öncelikle temel ihtiyaçlarını giderebilmek daha sonrasında ise iletişim kurabilmek amacıyla önce sözlü ve görsel daha sonrasında ise yazılı iletişim araçlarını kullanmıştır. Söz konusu bu iletişimin hangi amaçlarla kullanıldığından çok, ürettiği ilişkisel durumlar ve bağlamlar bu tez çalışmasının içeriğine dahil edilmiştir. İnsanın çevresiyle; insan-mekân-nesne bağlamında kurduğu bu ilişkinin araştırma konusu olması kabaca 20. yüzyıl gibi geç bir zamana kadar beklemiştir. Konunun çalışma alanına dahil olmasıyla birlikte ilişkilenmenin yapısı, boyutu, türü ile ilgili birtakım kavramlar üretilmiştir. Bu kavramlardan bellek, deneyim ve kamusal mekân kavramları sahip oldukları özellikleri sayesinde mimarlık pratiğinde ucu açık, tartışılabilir kavramlar olarak güncelliğini korumuş ve yazın dünyasında bu kavramlar üzerinde bolca söylem üretilmiştir. Bu nedenle çalışmada, mekân-zaman, bellek-deneyim ilişkisi çerçevesinde bu kavramlar tartışılmış ve literatüre katkı sağlanması düşünülmüştür.

Önceleri sosyoloji ve bilişsel psikoloji alanlarının bir konusu olan bellek kavramının mimarlık pratiğiyle ilişkisi bu çalışmada farklı bakış açısıyla ele alınmıştır. Buna göre bellek, mekânlar üzerinden kurgulanır ve üretilir. Belleğin zaman sürecinde sabit, değişmeden kalması yani korunması mümkün değildir. Kentsel mekânlar üzerinden oluşan bellekler geçmiş, şimdi ve gelecek zamanların tümünü kapsamaktadır. Söz konusu bu zamanların ‘şimdiki an’ında üretilen bellek, tüm deneyimlerin birbirine eklemlenmesiyle başkalaşarak yenilenir. Unutulan deneyimler ile hayal edilenler arasında kurulan ilişki belleğin sürekli bir oluş halinde olduğunun bir göstergesidir. Bellek, mekânsal olan yapısı itibariyle toplumsal ilişkilerin bir ürünüdür. Bu toplumsal ilişkiler kamusal mekânda üretilir, aktarılır ve belleğin bambaşka hallerine eklemlenir. Kamusal mekânın ilişkilenme ağı kuran, belleğin taşıyıcısı rolünü üstlenen ve dil yoluyla üretilen yapısı mekânın yeniden düşünülmesine katkıda bulunur. Bu yeni düşüncede bellek-deneyim-kamusal mekân-mimarlık’tan oluşan dörtlü kavram iç-içe geçmiş halde varlığını devam ettirir. Buna göre mekânsal olan şey aynı zamanda deneyimin kaynağıdır; deneyimlenen ‘yer’ belleğin taşıyıcısıdır: kamusal mekân hem deneyimin hem belleğin bir öğesidir.

Antik Yunan'dan itibaren başlayıp Orta Çağa oradan da 20.yüzyıla kadar uzanan zaman diliminde mekânın tanımlanmasında Decartes'ın kartezyen mekân *(bkz.bölüm 3.3.1)* anlayışına benzer mutlak ve hesaplanabilen bir anlayış benimsenmiş ve mimarlık pratiğinde mekânın bedenden ayrı düşünülen yapısı ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Fakat fenomenolojik ve holistik bakış açısının bu ayrıksı düşünceye karşı çıkışı ve bedeni, mekânın ana öğesi olarak değerlendirmesi ile birlikte mekâna ve içinde yaşayan bedene biçilen değer de farklılaşmaya başlamıştır.

Tezin de ana hipotezlerinden birini oluşturan bu düşünceye göre mekânsallıktan ve mimarlıktan bahsedilebilmesi için bedenin varlığı gereklidir. Beden mekâna içkin bir varlıktır. Dolayısıyla mekânsal deneyim, farklı kaynaklardan beslenebilen ve içinde bulunduğu şartlarla, kullanıcının tüm özellikleriyle kısacası kendi bağlamıyla farklı şekillerde oluşan bir eylemdir. Bellek kamusal mekânlarda gerçekleşen deneyimler üzerinden üretilir ve yine aynı yolla aktarılır.

1.1 Çalışmanın Problemi

19.yüzyıldan itibaren başlayıp Neoliberalizmi de kapsayan zaman dilimi içinde hız kazanarak değişen yaşam şekilleriyle birlikte mekân kavramı ve mekâna olan bakış açısı da hızla değişim göstermiştir. Buna bağlı olarak mekânın algılanma biçimi ve mekâna ait bellek de bu yönde değişmiştir.

Mekân, insan faktörüyle bütünleşik bir ilişki halinde ve sürekli değişim dönüşüm içerisinde olan, dahası kullanıcı deneyimleri etkisiyle sonsuz şekilde yapı-bozuma uğrayan, asla tamamlanamayan devingen bir yapı halindedir. Mekânın bu özelliğinin mimarlık pratiğinde göz ardı edilmesinin ve mekânın kartezyen bir biçimde algılanmasının deneyim odaklı mekân algısını kesintiye uğratması ve yok etmesi çalışmanın ana problemini oluşturmaktadır.

Mimarlık ve diğer sosyal bilimler yazınında ***'Kentsel bellek-Mekânsal bellek'*** kavramları (Bergson, 1998; Bertram, 2004; Colomina, 1999; Çalak, 2013; Ganiç, 2016; Gülbetekin, 2016; Halbwachs, 1992; Madran, 2001; Özak, 2008; Remizova, 2020; Rosenberg, 2012; Stead, 2015; Turgay, 2018) ve ***'Deneyim'*** kavramı (Çoban, 2016; Gümüştaş, 2015; İnce, 2015; Jay, 2012; Merleau-Ponty, 2014; Pallasmaa, 2011; Rasmussen, 2014) üzerine pek çok çalışma bulunmasına rağmen kentsel belleğin

mekânsallıklar ve deneyimler üzerinden okunması bağlamında yapılan sayıca çok az çalışma bulunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma belirtilen eksikliği giderebilmek ve mimarlık-deneyim-bellek üçlü kavramını tartışılabilmek adına önem taşımaktadır.
Çalışmada üretilen hipotezler aşağıdaki gibidir;

- Her bireyin kendine ait özgün bir belleği bulunup aynı mekâna ait bellek izleri mekânı deneyimleyenler arasında değişiklik göstermektedir.
- Mekânlar, belleğin üretim süreçlerinde içinde yaşanılan birtakım psikolojik, sosyal etmenler doğrultusunda farklı biçimlerde algılanır. Bu farklı mekân algıları kullanıcıların o mekânda yaşadığı deneyimler ve ürettiği anlamlar bütünü sayesinde oluşmaktadır.
- Bellek doğrusal *(lineer)* bir çizgide oluşmamakta bunu yerine her anda o an ki bağlamla birlikte tekrar tekrar yapı-bozuma uğrayan devingen bir yapı sergilemektedir.

1.2 Çalışmanın Amacı ve Önemi

Mekânsal bellek hem mekân ve katılımcı hem de mekânda gerçekleşen deneyimler doğrultusunda şekillenmektedir. Bu durumda bellek üzerinden okunacak bir çalışmada insan ve mekân faktörlerinin deneyim süreçlerini kapsayarak araştırmaya dahil edilmesi gerekmektedir. İnsan belleği ile mekânsal deneyim arasındaki ilişkiyi araştıran bu çalışmada, bireyin mekânı akılda tutma, anımsama, bağdaştırma yetisi ile mekânda gerçekleşen deneyimler tezin strüktürünü oluşturmaktadır. Bu çalışma, bireyin belleğindeki öğelerin hangi yönüyle mekânsal olduğu, mekânın akılda kalan yönlerinin neler olduğu ve hatırlama eyleminin deneyim faktörüyle ne derece ilişkilendiği üzerine yoğunlaşmıştır.

Kent mekânındaki ticari, ekonomik ve sosyal ilişkilerin kaynağı kamusal mekânlar, taşıyıcısı olduğu toplumun değerlerini, anılarını ve deneyimlerini biriktirerek toplumsal bellekte yer edinir ve bu yolla fiziksel var olma hallerinin ötesine taşınır. Kullanıcılarının deneyimleri ve o mekâna ait biriktirdiği anıları bu yüzden önem taşımaktadır. Literatüre bakıldığında bellek ile ilgili genelde tarihsel bir bölgenin nasıl algılandığı ve hatırlandığı ile ilgili çalışmaların sayıca çok olduğu görülmektedir (Alsadaty, 2018; Amin, 2008; Çilli ve Özbayraktar, 2022; Lak and Hakimian, 2019). Bu çalışmalara göre bir şehir anıt ve binaları aracılığıyla hatırlandığından dolayı

belleğin korunması ancak miras değeri taşıyan bina ve yapılı çevrenin korunmasıyla mümkündür. Dolayısıyla belleğin sürekliliği için böylesi anıt ve yapıların korunması gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu tez çalışmasında mimari anlamda kültürel mirasın korunmasından çok mekân kurma pratiklerini önceleyen bir fikir mevcuttur. Bu çalışma sayesinde literatüre bellek ve mekânsal deneyim arasındaki ilişkinin niteliği hakkında katkıda bulunmak istenmiştir.

Bireysel veya toplumsal deneyim ve anıların kentle nasıl bütünleştiğini incelemeyi amaçlayan bu çalışma, kentteki kamusal mekânların bellekle kurduğu etkileşimi, Diyarbakır eski kent merkezi olarak sayılabilen ve bu tarihi bölgenin ana arterlerinden biri olan Gazi Caddesi üzerinden ele almaktadır. Gazi Caddesi, kentin ilk oluşumundan beri var olmuş, birtakım değişim-dönüşümler geçirmiş ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Bu süreç boyunca Gazi Caddesi, belleğine işlenen tüm deneyimler, geçirdiği sosyo-kültürel ve mimari değişimler yoluyla katmanlaşarak birtakım zengin kamusal mekânlar üretmiştir. Bu yüzden çalışmanın örneklem alanı olarak seçilmiştir. Mekânların bellek üretimindeki rolünü incelemek ve belleğin mekânlar aracılığıyla yapılanma süreçlerini kamusal mekânlarda gerçekleştirilen eylemler ve deneyimler üzerinden okumak çalışmanın önemini oluşturmaktadır.

1.3 Çalışmanın Kapsamı

Tez çalışması, mimarlık pratiğinin ‘‘bellekle’’ kurduğu girift ilişkinin ayrıntılı biçimde incelenmesiyle başlayıp ve mimarlığın salt fiziksel mekân üretme uğraşının dışındaki diğer boyutlarını inceleyerek; aslında mimarlık pratiğini, kullanıcı deneyimi ve bellek (zamansallık) gibi kavram ve olgulara dayandırmaktadır. Daha önceleri felsefe, psikoloji, antropoloji gibi bilim dallarının konularından biri olarak ortaya çıkan bellek kavramını mimarlık pratiği bağlamında irdeleyen bu çalışma; mekân belleği, kentsel bellek, deneyim mekânı, kamusal mekân, yapı-bozum mekânı, eklemlenen mimarlık gibi kavramların tartışılması üzerinden yenilenebilir bir kavramsal çerçeve oluşturmayı hedeflemektedir.

Tezin üçüncü bölümünde, oluşturulan ana kavramların tanımları yapılıp bu tanımlar literatür çalışmalarıyla beslenmiştir. Kavramsal çerçevenin oluşturulmasının ardından bölüm sonunda bu kavramların birbiriyle ve özelde de mimarlık pratiğiyle olan ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Dördüncü bölümde tezin strüktürü oluşturulmuş, materyal ve metot seçimi yapılmıştır. Çalışmanın beşinci bölümünde tarihi geçmişi eskilere dayanan Diyarbakır kentinin ana arterlerinden biri olan ve kentte kamusallık niteliği kazandırdığı düşünülen Gazi Caddesi ve bu cadde üzerindeki kamusal mekanlara yoğunlaşmıştır. Bu kentsel mekanlar han, kafe-restoran, kahvehane gibi kullanıcı yoğunluğu fazla olan dinlenme mekânlarının dışında; aynı zamanda cami, kilise, müze, meydan ve ara sokaklar gibi kamusal mekânlardır.

Çalışmada alan olarak seçilen Gazi Caddesi'nin bir mimari okuması yapılıp bu alanın tarihsel süreçte geçirdiği değişim ve dönüşümler açıklandıktan sonra bireylerin yapı ve mekân ile ilgili hatıralarından yola çıkılarak bu mekânı nasıl, hangi özellikleri ve hangi anıları ile hatırladıklarının ortaya konulması hedeflenmiştir. Kullanıcının mekâna ait algılarının ve mekâna yüklemiş oldukları anlamsal değerlerinin neler olduğunun araştırılabilmesi için "derinlemesine görüşme" tekniğinden faydalanılmıştır. Derinlemesine görüşme yapılacak kişilere çalışmanın farklı ufuklara açılabilmesi için kati, kesin ve cevapları net sorular sormaktan ziyade yoruma açık hayal gücünü tetikleyebilecek sorular sorulması öngörülmüştür.
Çalışmanın altıncı bölümünde alan çalışması sonrasında elde edilen bulgular literatür araştırması çerçevesinde yorumlanıp tartışılmıştır. Görüşme sonrasında katılımcılardan elde edilen veriler doğrultusunda araştırmacı tarafından ''epizodik/anlık bellek''e ait temsili görseller çizilmiştir. Tez çalışması sonuç ve önerilerin aktarıldığı yedinci bölüm ile sonlanmaktadır.

2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Çalışmanın bu bölümünde çoğu makale ve tezlerden oluşan literatür araştırması yapılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler özetler halinde aktarılmıştır. Bu çalışmaların aktarılmasının amacı tezin konusu hakkında herhangi bir araştırma olup olmadığını ve tezin bu çalışmalardan hangi yönüyle ayrıldığını göstermektir. Tez çalışması üç ana kavram etrafında şekillendiğinden dolayı her kavram için farklı literatür taraması yapılmıştır.

2.1 Mekânsal Bellek Üzerine Yapılan Çalışmalar

Colomina (1999), makalesinde 20.yüzyılda kamusal belleğin alanının artık sadece kamusal binalardan ibaret olmadığını ve nasıl ki 19.yüzyıl tiyatroları, operaları, müzeleri olmadan hayal edilemiyorduysa 20. yüzyılın da eve saplantılı kaldığını iddia etmiştir. Ona göre 20.yüzyıl evi, medyanın değişken alanlarında inşa edilmiştir. Medya bu sayede özel alanın kamusal hafızanın mekânı olmasını sağlayan etmen haline gelmiştir. Medyanın kendisi bir mekânsal bellek üretme mekanizması rolünü üstlenmektedir. Herhangi bir yarışma veya sergi için üretilen ve tasarımcısı olan mimarın ideolojisi ve anlayışını içeren bu 'sergi evleri' medya aracılığıyla pazarlanır. Yazara göre bu durum medyanın bellek ve mimarlık üzerindeki etkisinin ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır.

Nora (2006), kitabında belleğin mekânsal olarak inşa edildiğine dikkat çekmektedir. Nora'ya göre bellek, mezarlıklar, hapishaneler, katedraller, savaş meydanları gibi somut ve fiziksel alana eklemlenerek o coğrafi mekânda yaşam bulur. Anıtlar, müzeler gibi mekânların bellek mekânları olarak değerlendirilebilmesinin yanı sıra; bir sokak adı bile kollektif belleğin yaşatılması ve sürekliliğinin sağlanmasında rol oynar. Nora'ya göre var olan hafıza mekânlarının yaşatılmasının yanında bellek üzerinden mekânların üretilmesi çabasının da üzerinde durulması gerekmektedir. İnkâr edilen, unutturulmaya çalışılan hafızanın bir mekânda canlandırılması toplumsal hafızanın bu mekân üzerinden diri kalmasını sağlamaktadır.

Remizova (2020), yazısında tarihsel olarak belleğin şu biçimlerde bulunabileceğini dile getirir: Kronolojik açıklamalar, tarih bilimi, evrimsel çalışmalar, müzeler, arşivler. Tasarım dilinde ise bellek, geçmişle olan diyaloglar, normlar ve mimari tahayyüller,

yeniden inşa ve restorasyon gibi biçimlerde temsil edilir. Buna göre antik kültürlerde kanonlar(kurallar) hatırlamanın en yaygın formuydu. Bu kurallar benzer eylemleri tekrarlayarak becerileri saklamaya izin vermekteydi. Benzer şekilde antik kültürlerde dini ritüellerin oluşması sadece dini süreçlerin tekrarlanmasını değil aynı zamanda mimari çevrenin sanatsal formlarının tekrarlanmasını da sağlamaktaydı. Yazar, daha sonrasında gelen müze inşa etme ve anıt dikme fikri, tarihi bilgilerin ve belleğin depolanması için önemli pratikler olmaya başladığını ve eski bilgi ve anıları yeniden yorumlayarak yeni bir dil oluşturma sürecine girildiğini dolayısıyla sürecin orta çağ mimarlığına bağlı yeni bir dilin yaratılmasına yol açtığını belirtmiştir.

Case Study

Özak (2008), doktora tezi çalışmasını bellek ve mimarlık arasındaki ilişki üzerine şekillendirmiş ve geliştirmiştir. Çalışmada bireyin hatırladıklarının ne kadarının mekânsal olduğu, mekânın akılda kalan yönlerinin neler olduğu üzerinde durulmaktadır. Bellek ve mimarlık ilişkisi bu çalışmada çocukluk evi bağlamında incelenmektedir. Çalışmada Türkiye'nin farklı kent ve konut dokularında yaşamını geçirmiş bireylerle çocukluk evleri üzerine yapılan görüşmeler yer almaktadır. Araştırmacı çalışmasına yön vermesi adına araştırmada görüşülecek kişilerin kişisel özelliklerini, aile yapısını ve geçmişini çocukluk döneminde yaşadığı evle ilgili anılarını ve belleğinde kalan detayları, çocukluğunu geçirdiği sosyo-kültürel ve mimari çevre dolayımında aktarmaya çalışmıştır.

Çalak (2013), doktora tezi çalışmasında, belleğin yapılanma süreçlerinde mekânların oynadığı rolü, hem kavramsal olarak hem de görüşmeler yoluyla anlamaya çalışmıştır. Bu amaçla, belleğin oluşum, yitim ya da süreklilik süreçlerinde, özellikle mekânların, toplumsal ve bireysel anlamdaki önemine dikkat çekmeyi amaçlamıştır. Tezde izlenen yöntemde sözlü görüşme kullanılmış, yapılan sözlü görüşmelerin ardından, görüşme yapılan kişiye çizdirilen Taksim Meydanı biliş haritası ile de kişinin belleğinde yer alan Taksim Meydanı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Turgay (2018), doktora tezi çalışmasında, insan ve çevre arasındaki ilişkiyi mimarlık ölçeğinde ve kişinin belleği üzerinden irdelemeyi amaçlamıştır. Yazar her bireyin kendine özgü bir belleğinin olduğunu ve her mekânda farklı bellek izlerinin

okunabildiğini vurgulamaktadır. Bu çalışma mimari ölçek olarak tek bir bina içerisindeki farklı mekânlar ile sınırlandırılmış ve katılımcıların belleği ile ilişkisine odaklanmıştır. Tezin alan çalışmasında bireysel görüşmeler ile katılımcıların mekânsal bellek verileri toplanmıştır. Bireysel görüşme formunda, eğitim binası mekânlarının hangilerinin ilk olarak anımsandığı, katılımcıların duygusal bağ kurdukları, diğer bir deyişle yere bağlılık hissettikleri mekânlar ve katılımcıların sosyal niteliği üzerinden ilişki kurdukları mekânların hangileri olduğu sorgulanmak istenmiştir. Görüşmelerin sonunda bilişsel harita verileri toplanmış ve katılımcılardan zemin ve birinci kat planlarının krokilerini çizmeleri istenmiştir.

Ganiç (2016), yüksek lisans tezi çalışmasında, mekân belleği, kentsel bellek, kentsel yapıt ve yıkım gibi kavramlar üzerinden Atatürk Kültür Merkezi'nin toplumsal bellekle kurduğu ilişkiyi sorgulamayı ve günümüzde yüzleştiği durumu değerlendirmeyi amaçlamıştır. Tez çalışması, mimarlık pratiğinin bellekle kurduğu ilişkinin ayrıntılı biçimde irdelenmesiyle başlamakta ve fiziksel mekân üretme uğraşının ötesindeki boyutlarını inceleyerek aslında mimarlığın zamansallığıyla ilişkilenen kavramları ve olguları tartışmaktadır.

Kır (2016), yüksek lisans tezi çalışmasında, İstanbul'un ortak bellek mekânlarından olan İstiklal Caddesi'nde küreselleşme ile meydana gelen bellek kayıplarını araştırmıştır. Kentin ulaşım ve iletişim kaynağı olan sokakların kentsel bellekteki yerini saptamayı, geçmişte ve günümüzde sokakların kentsel bellek ile ilişkisini karşılaştırmayı, iyi ve kötü yöndeki değişimlerin ne olduğunu belirlemeyi, kentlerin bellek mekânı olan sokakların kentlinin kentsel belleğine etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmacı İstiklal Caddesi'ndeki değişimin kentsel bellek üzerindeki etkisini saptamak amacıyla ilk olarak çapraz değerlendirmeli anket çalışması yapmış daha sonrasında ise katılımcıların belleğindeki İstiklal Caddesi anlamak için derinlemesine mülakatlar yaparak İstiklal Caddesi'nin geçmişten günümüze bellek değişimi araştırmıştır.

2.2 Deneyim Üzerine Yapılan Çalışmalar

Pallasma (2011), iki uzun makaleden oluşan kitabının ilk makalesinde, Batı kültüründeki görsel anlayışın tarihsel süreçte nasıl geliştiği, evrensel boyutta deneyim ve mimarlığın doğası üzerinde ne gibi etkileri olduğunu ele almıştır. İkinci makalede ise, gerçekçi mimarlık deneyiminde diğer duyuların rolünü inceleyerek, çok duyulu bir mimarlığın yolunu göstermeye çalışmıştır. ‘‘Mimarlık kendimiz ile dünya arasında uzlaşma sanatıdır ve bu aracılık duyular yoluyla gerçekleşir.’’ sözüyle çoklu duyumsanan mekânın öneminden bahsetmiş ve mekânın göz merkezcil olarak duyumsanmasının bütünsel mekân algısına zarar verdiğini belirtmiştir. Mimarlığın tüm duyular aracılığıyla hissedildiğini ve bu duyuların deneyim anında birlikte harekete geçtiğini dolayısıyla bedenin bizatihi kendisinin mekânı deneyimlediğini ifade etmiştir.

Ponty (2014), kitabında bedenin sadece fizikselliğinin incelenmesi yerine, daha bütüncül bir yaklaşımla (şeylerle olan ilişkileri ile) incelenmesi gerektiğini ve dışımızdaki şeylerin bilgisine vücudumuzla ulaşabilmemizin mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Ponty, bedene yalnızca bir aracı olarak bakmaz, bunun yerine ‘‘ben bedenimim” diyerek varoluş biçimi olarak ele alır.

Case Study

İnce (2015), yüksek lisans tezinde, mekân üretiminde deneyimi odak noktası kabul ederek deneyimin mekânlar üzerinden hangi araçlarla, ne şekilde ortaya çıkarıldığını ortaya koymayı hedeflemiştir. Araştırmacının tezinde öne sürdüğü sav, mekânda devingen özelliklerin beraberinde zengin ve aktif bir deneyimi getirdiği, bu deneyimin beden ve mekânı bütünleştiren büyük potansiyeller barındırdığı, mekânın üretiminde bu potansiyellerin oldukça önemli olduğu ve göz ardı edilmemesi gerektiğidir. Kamusaldan özele, kentselden mimari mekâna kadar geniş bir yelpazede örnekler üzerinden deneyim sorunsalı okunmaya çalışılmıştır. Seçilen bütün örneklerde bedenin mekânla olan ilişkisi ve bu ilişki sonucunda ortaya çıkan deneyim sorunsalı çeşitli örnekler üzerinden değerlendirilmiştir.

Çoban (2016), yüksek lisans tezinde, kendi mimarlıklarını ‘deneyim’e dayalı söylemlerle açıklayan mimarlara ve sanatçılara ait metinler üzerinde bir tartışma alanı açmayı kurgulamıştır. Tezde mimarların deneyime nasıl başvurdukları ve bu terimi nasıl işlettiklerini tartışmak amacıyla çeşitli dönemlerden metinler ayrı ayrı ele alarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, Le Corbusier, Norberg-Schulz, Rasmussen, Nieuwenhuys, Pallasmaa ve Zumthor'un çeşitli metinleri, deneyim yaklaşımları bakımından ayrı ayrı incelenmiştir. Böylece mekânda ‘deneyim’in ne olabileceğine dair kati tartışmalar yapmak yerine, birbirinden farklı ve kimi zaman çelişen söylemler içerisinde deneyimin farklı anlamlarını keşfetmek hedeflenmiştir.

Gümüştaş (2015), yüksek lisans tezinde, ‘beden’, ‘mekân’ ve ‘deneyim’ kavramlarını ele almaktadır. Mekânın bedenle ilişkisi, bedenin mekânı ne şekillerde deneyimlediği tartışılmıştır. Tezde mekânın her defasında yeniden deneyimlenmesi ve yorumlanması olayı enstalasyon çalışmalarındaki örneklerle incelenmiştir. Tez, mekânı deneyimlerken mekânın kırılmaz, katı ve bedeni kontrol eden yapısı kırılabilir mi?, Mekânın beden üzerinde kontrolsüz olacağı mekânlar yaratılabilir mi?, Mekân deneyimlenirken bedenin duyularına ve hareketlerine cevap verbilir mi? gibi sorulara cevap aranmasına dayanmaktadır.

Sezgin (2015), yüksek lisans tezinde, yer değiştirme, beden ve mekân ilişkisini temel almış, sürekli yer değiştirme halinde olan insanın mekânla kurduğu ilişkiyi, bedenin mekânı algılama ve kendisi için yeniden üretme/dönüştürme biçimlerini araştırmıştır. Tezde buna ek olarak, bedenin sahip olduğu aktif veya pasif hareketlerin ve o an deneyimlediği yerin mimari niteliklerinin insanın mekânsal deneyim oluşturmasında nasıl potansiyellere dönüştüğü üzerinde durulmuştur. Tezin yöntem aşamasında bir kentlinin gündelik hayatı içerisinde üzerinde yer değiştirdiği bir rota seçilmiş, bu rota üzerinde kamera çekimi aracılığıyla kaydedilen hareket, önce bütünsel olarak, sonra kesitler halinde incelenmiştir. Daha sonrasında ise bu kesitler bir bütünsel kolajlara dönüştürülmüştür.

3. KAVRAMLAR VE TANIMLAR

Tez çalışmasının bu bölümünde oluşturulan ana kavramların tanımları yapılıp bu tanımlar literatür çalışmalarıyla beslenmiştir. Kavramsal çerçevenin oluşturulmasının ardından tezin dördüncü bölümünde bu kavramların birbiriyle ve özelde de mimarlık pratiğiyle olan ilişkisi üzerinde durulmuştur.

3.1 Bellek Kavramı ve Bellek Türleri

Geçmiş deneyim ve anıların hafızada ve beynin birtakım bölümlerinde tekrardan üretilmesine yol açan birçok etmen bulunması ve bununla birlikte belleğin insanın kişilik özelliklerine, davranış biçimine, sosyolojik-psikolojik-kültürel durumunun yanı sıra zaman ve mekânın ruhuna bağlı olması bellek kavramının farklı disiplinlerin çalışma alanına dahil olmasına sebep olmuştur. Bu bölümde belleğin farklı disiplinlerdeki anlamları ve bu alanlarda bellek kavramına olan farklı bakış açıları irdelenmiştir.

Felsefede bellek rasyonalist bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Buna göre bellek, nesnelerin ana merkezi konumundadır. Duyum alınan, hoşlanılan/sevilen veya rahatsızlık veren şeylerin zihinde tutulmasıdır. Hatırlama becerisi olan bellek, bilgi birikimi ve becerilerden; alışkanlık ve geleneklerden ayrı tutulamaz. Ayrıca dilin oluşabilmesi için de son derece önem arz eder (Routledge Felsefe Ansiklopedisi, 1998). Bu rasyonalist bakış açısı bize şunu söylemektedir: Sevilen, hoşlanılan şeyler ve duyumsanmasından ötürü rahatsızlık duyulan şeyler veya eylemler takımı bir dizi süzgeçten geçerek beyinde tekrardan üretim haline geçer. Geri çağrılma aşamasında ise nesneler ve olaylar kendi duyusal bağlamlarıyla birlikte kişinin halihazır bilgi ve becerileriyle ilintilenerek oluşur.

Psikoloji alanındaki bellek araştırmalarının temeli öğrenme çalışmalarına dayanmaktadır. Öğrenme edimi, bireyin davranışlarını sosyolojik çevreye bağlı olarak değiştirmesi olarak ifade edilirken, bellek, öğrenilen bilginin depolanması, hatırlama ise değişmiş olan davranışın bilinçli veya bilinçsiz geri çağrılma süreci olarak tanımlanmaktadır (Sweatt, 2003). Yani psikoloji alanında öğrenme eylemi etrafında şekillenen bir bellek olgusu tariflenmektedir. Bu öğrenme edimi kimi zaman geçmiş

deneyim ve tecrübelerden, kimi zaman ise kişinin beceri ve yeteneklerinden etkilenerek belleğin geri çağrılma aşamasına katkıda bulunur.

Literatüre bakıldığında sosyolojide, felsefe ve psikolojiden farklı olarak belleğin toplumsallıkla olan ilişkisi üzerine durulmuştur. Turgut, çalışmasında sosyolojik bellek kavramını aktarırken belleğin kişilerin anılarını saklama ve yeniden üretme üzerine inşa edilmiş olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bellek üretiminde toplumsal yapının da bireyin etkinliğini sağlamada önemli bir faktör olduğunu söylemektedir. Ona göre bellek üretimi her ne kadar insanın bilişsel süreçlerine bağlı olsa da toplumsal olarak var olması açısından da bellek, birey için önemlidir (Turgut, 2013). Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde; Bellek, yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza, zihin olarak tanımlanmaktadır (Url-1).

Ana Britannica'da bellek kavramı, bütünsel anlamı ile kişilerin geçmişteki deneyimleri ve bilgi birikimlerinin zihinde tutulması ve hatırlanması yetisi olarak tanımlanmaktadır. Buna göre hatırlama eylemi, unutma eyleminden ayrı düşünülemez. Sözü edilen bu eylemler, bireylerdeki uyum sağlayıcı işlevlerdir. Bu eylemler olmadan düşünme, öğrenme gibi temel işlevler de gerçekleştirilememektedir (Ana Britannica, 2004).

Sayar, belleğin insanın en başat işlevlerinden biri olduğunu belirterek. Kişinin kendi varoluşunu zaman ve mekân bütünlüğü içinde algılamasına ve sürdürmesine olanak sağlayan en önemli yetilerden biri olduğunu öne sürmektedir. Çeşitli uzmanlık dallarına yönelik hazırlanan sözlüklerde ''bellek'' kavramının genel çerçevesi deneyim, duyum, izlenim, algı gibi kavramlarla çizilmektedir (Sayar, 2011). Benzer şekilde Cevizci, belleği

> (1) Geçmişteki deneyimleri, tecrübe ve yaşantıları anımsayabilme yetisi; deney veya tecrübeleri anımsama, zihinde canlandırma ve geçmişi şimdide koruma gücü; (2) Anımsayan öznenin geçmiş yaşantılarına bilinç hallerine ya da geçmişte algılamış olduğu nesnelere ilişkin çıkarımsal olmayan bilgisi; (3) Özgün olaylar, olgu ve nesneler, imge ve fikirler ortada olmadığı zaman, onlarla ilgili bilişi ya da bilgileri zihinde korumaktan meydana gelen fonksiyon; (4) Söz konusu bilgiyi depoladığı, biriktirdiği varsayılan sistem ya da yer olarak tanımlamaktadır (Cevizci, 2000).

Sayar ve Cevizci'nin bellek ile ilgili tanımlarında ön plana çıkan olguların deneyim ve geçmiş yaşantılar olduğu görülmektedir. Bu tanımlardan hareketle tezin daha sonraki kısımlarında detaylıca ele alınan deneyim kavramının bellekle ne tür bir ilişkisi olduğunu görmek, çalışmanın ortaya koymak istediği fikirleri anlamak açısından önem taşımaktadır. Nitekim literatürde bellek ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında en ön planda olan kavramların deneyim ve geçmiş yaşantılar olduğu açıkça görülebilmektedir. Fakat belleği salt geçmiş deneyimlere, anılara bağlamak ve ilişkinin bir geçmiş olgusu etrafında olduğunu varsaymak kavramın doğru bir şekilde okunmasına ve anlaşılmasına engel olacaktır. Bu riskli okumanın önüne geçebilmek için tezin ileriki kısımlarında detaylıca ele alınan deneyim kavramı, çalışmanın farklı ufuklara açılabilmesine imkân tanıyabilecek bağlamlarda incelenmiştir.

Yılmaz, belleğin kalıcı ve hiçbir zaman değişmez bir özelliğe sahip olmadığını öne sürerek her anımsama sürecinin sonucunda yeni bir anının dolayısıyla yeni bir belleğin oluştuğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşımı, Ricœur'un kartopu benzetmesiyle ilişkilendirir; Ricœur, ''Herhangi bir yolla öğrenilmiş tüm bilgiler orada. Belleğimde ben ilerledikçe büyüyen bir kartopu var" diye ifade ederek belleğin sürekli devingen halinden bahsetmektedir (Yılmaz, 2014). Buradan hareketle belleğin sürekli değişen-dönüşen yapısının altını çizmekte fayda vardır.

Bergson (1998)'a göre yaşam doğumla başlayıp büyüme, olgunlaşma, yetişkin olma, yaşlanma ile sürüp, ölüm ile biten bir süreci ifade etmektedir. Bu süreç boyunca kişinin belleği, hayat boyu edinilen bilgilerin/verilerin birbiri üzerine sarılması ile oluşmaktadır. Geçmiş belleği, kişinin ardından gelmekte, şimdiki bellekle birleşerek geleceğe doğru gelişmektedir (Özak, 2008).

> Huyssen (1999)'in belleğe ilişkin kavramsallaştırmalarında Bergson'dan izler okumak mümkündür. O'na göre; Her anımsama kopmaz biçimde geçmiş bir olaya ya da deneyime bağlı olsa bile, herhangi bir anımsama ediminin zamansal statüsü hep şimdidir, yoksa naif bir epistemolojinin öne süreceği gibi geçmişin kendisi değildir. Dolayısıyla, hatırlanan şeyler, geçmişe ait olgular da olsa, hatırlama eylemi bugüne ilişkin bir yapısal durumdur. Geçmişi yeniden yaşamak mümkün olmasa da; geçmiş hatırlama yoluyla bugüne çağrılabilmektedir (Çalak, 2013).

Bergson ve Huyssen'de bellek kavramının ''şimdilik *(present)*'' ile olan ilişkisi, deneyim olgusunun bizatihi kendisinin sürekli yenilenen bir şekilde herhangi bir anda ortaya çıkmasına işaret etmektedir. Geçmişte yaşanan edimler de kendi içinde değerlendirildiğinde o anın şimdiki zamanında oluşur. Dolayısıyla geçmiş ve şimdi bir diyalektik ilişki içerisinde var olmaktadır. Öte yandan Bergson'un yaşamdan ölüme doğru çizdiği ve belleğin bu aralıkların içinde eklemlenmiş bir şekilde ortaya çıktığını söylediği çizgide, kronolojik bir ilerleme söz konusu değildir. Bu çizgide kimi zaman gelecek hayalleri kuran bir kişinin belleği varken kimi zaman ise geçmiş anılarını hatırlayan birinin belleği vardır. Benzer şekilde şu anın içinde deneyimlenen eylem ve pratiklerde bile geçmiş ve gelecek belleğinin izlerini görme olanağı mevcuttur. Yani zaman karışık ve iç içe geçmiş 'an'lardan oluşmakta ve her an kendi bağlamını beraberinde taşımaktadır.

Hançerlioğlu'na göre insan, hayat boyu kendisini saran çevresi ile etkileşim içerisindedir ve aynı zamanda bu etkileşimin sonuçlarını zihinde saklayabilme, yeniden anımsama, geri çağırma yeteneğine sahiptir. Belleği, verilerin depolanması ve geri çağırılması olarak tanımlamakta ve belleğin beyinde gerçekleşen bir işlem olup bilinç ile çalıştığını söylemektedir (Hançerlioğlu,1992). Mekân deneyimi şimdiki zamanda gerçekleştiğinden dolayı her geri çağırma, kullanıcının da bilişsel süreçlerine bağlı olarak deneyimin farklı şekilde üretilmesine yol açmaktadır. Bu yüzden her bellek izi mekânda yansımasını bulmaktadır.

> Nora (2006) belleği, her zaman yaşayan gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisidir." şeklinde tanımlamaktadır. Dahası, belleğin hatırlama ve unutma eylemleri dolayımında sürekli dönüşüm haline elverişli bir yapıya sahip olduğunu belirtmektedir. Nora'ya göre bellek, her zaman günceldir ve geçmiş ile şimdiki zaman arasındaki bağdır; sınırsızdır, kolektiftir, çoğuldur ve bireyselleşmiştir; somutla, uzamla, hareketlerle ve nesnelerle ilişki içerisindedir; mutlak bir kavramdır (Seymen, 2019).

Bellek ile ilgili genel olarak farklı yazın ve disiplinlerde yapılan tanımlamalar incelendiğinde ortaya çıkan ortak değerlendirme; belleğin salt geçmişten ibaret olmadığı, geçmişte depolanan anı ve deneyimlerin, kişi ve olayların, her türlü bilişsel edimlerin bir 'şimdiki zaman' mevhumu dolayımında toplandığıdır. Sözgelimi eğer bellek bir depolama birimi olarak kabul edilirse ihtiyaç duyulması halinde bu

depolama bölümünden geri çağrılan veriler de ürün olarak nitelendirilebilir. Bu geri çağırma işlemi yapılırken yalnız bellekteki öğenin ne olduğu veya neden çağrılmak istendiği gibi soruların yanında, ek olarak kişinin o anki psiko-sosyal durumu, bellekte çağrılmak istenen öğeyle yaşanan anı ve deneyimler, deneyimlenen ortamın şekli ve duyumsanma yoğunluğu gibi örtük veya belli bir dizi etmen etkili olmaktadır. Bu tanımlardan hareketle belleğin herhangi bir ana sıkışmış bir kavram olmadığı tam tersine sürekli kendini yenileyen devingen bir yapıya sahip olduğu kabul edilmelidir.
Belleğin sınıflandırılması ve türleri ilgili farklı disiplinlerden birçok sınıflandırma yapılmıştır. Fakat bu kaynaklardan okuma yapıldıktan sonra teze katkı sağlayacağı düşünülen 2 bellek türünün üzerinde durulmuştur.

3.1.1 Toplumsal bellek ve kültürel bellek

19.yüzyıl ve öncesinde yapılan çalışmalarda belleğin bireysel bir yeti olduğu düşünülmüştür. Fakat daha sonra 1920'li yıllardan itibaren Fransız sosyolog Maurice Halbwachs'tan başlayarak bu kavrama yeni bakış açıları getirilmiştir.
Bellek üzerine çalışan farklı disiplinlerdeki kuramcıların birçoğu insani ilişkilerden tamamen soyutlanmış veya kopmuş herhangi bir bireysel belleğin oluşmayacağını savunmaktadır. Diğer bir deyişle, bellek her ne kadar bireysel olarak taşınırsa taşınsın, ancak bir toplumsal ilişki ağı içinde ve toplumsallaşma sürecinde bellek olma özelliği kazanmaktadır (Sayar, 2011). Fransız sosyolog Halbwachs ise ilk defa belleğin sosyal ve toplumsal durumlara bağlılığını ve toplumsal birtakım olaylarla ilişkisini ortaya koymuştur. Halbwachs belleğin toplumsal boyutu üzerine uzun yıllar çalışmalarını sürdürürken bireysel belleğin toplumsal belleğin etrafında şekillendiğini belirtmektedir. Söz konusu belleğin toplumun kolektif hafızasıyla şekilleneceğini ve bu kolektif hafızadaki her türlü öğenin belleği etkileyeceğini ifade etmiştir.

Halbwachs'a göre bireyin bellek oluşumunda beyin ve sinirlerin yapısı gibi yalnızca biyolojik unsurların etkili olamayacağı; bunun yanı sıra, öncelikli olarak bireyin içinde bulunduğu toplumsal çevrenin etkin olduğunun altını çizer. Bu görüşüyle aydınlatmak istediği konu, toplumdan tamamıyla soyutlanmış ve yalnız kalan bir bireyin bellek oluşumunun mümkün olmadığıdır (Karail, 2017).

Halbwachs'ın tüm eserlerinde en ön planda olan ana vurgu, belleğin sosyal koşullara olan bağlılığıdır. Halbwachs, belleği biyolojik açıdan, yani nöroloji ve beyin fizyolojisi açısından ele almaz, bunun yerine bireysel belleğin inşası ve devamlılığı için toplumsal çerçeveyi işaret etmektedir. Bu çerçevenin dışında, toplumda yaşayan insanların anılarını sabitleştirecekleri ve yeniden bulabilecekleri bir başka bellek olamayacağını belirtir. Halbwachs'ın bununla kast ettiği şey, mutlak bir yalnızlık içinde büyüyen bir bireyin belleğinin oluşmayacağıdır. Her ne kadar bellek her zaman bireye ait olsa da toplumsal olarak belirlenir (Assmann, 2001).

Assmann (2001), bu görüşü daraltarak bireysel olanın anılar değil sadece algı ve duyumlar olduğunu vurgular. Buna göre kişinin algıları vücuduyla sıkı ilişki içerisindedir, anılar ise kaçınılmaz olarak içine girilen çeşitli grupların düşüncesinden kaynaklanır (Özak, 2008).

> Kuşkusuz toplumlara "ait" bir bellek yoktur, ama toplumlar üyelerinin belleğini belirler. En kişisel anlar bile sadece sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden oluşur. Sadece başkalarından öğrendiklerimizi hatırlamayız, aynı zamanda onların anlattıklarını, anlamlı diye vurguladıklarını ve yansıttıklarını da hatırlarız. Her şeyden önce başkaları tarafından sosyal açıdan belirlenmiş anlamları bağlamında algılarız. Çünkü farkındalık olmadan hatırlamak mümkün değildir (Assmann, 2001).

Assmann'ın ''topluma ait bir bellek yoktur ama toplumlar üyelerinin belleğini belirler'' ifadesi tartışmayı biraz daha açmak adına önemli bir kaynaktır. Kuşkusuz her bireyin farklı görünüşü, farklı kişiliği, farklı yaşam biçimi, farklı geçmiş ve deneyimi; dolayısıyla farklı bir belleğinin olduğu rahatlıkla söylenebilir. Fakat konu biraz daha derinlemesine incelendiğinde oluşan bu belleğin hangi bağlamda üretildiği ve hangi kaynaklardan etkilendiği sorunsalları ön plana çıkmaktadır. Toplum kavramı veya kolektif yaşam, kamusal yaşam kavramları bu sorunsalları tartışmaya imkân vermektedir. Assmann'ın yukarıda ifade edilen sözü toplumsal yaşam veya kamusal yaşamın kişilerin tüm benliğine ne derece etki ettiğinin açık bir göstergesidir. Yani soyut bir kavram olarak nitelendirilecek olan bellek kavramı, toplumsal yaşamın merkezinde gerçekleşen birtakım eylemlerden oluşan bir eklemlenme bütünüdür. Bu eklemlenme Şekil 3.1'de belirtildiği üzere sürekli ama sürekli değişim-dönüşüm içindedir. Sözgelimi bayram, düğün, tören, örf ve adetler gibi toplumsal kimliğin bir

ürünü olan geleneksel pratikler istense de istenmese de kişisel belleği bu çerçevede değiştirebilecek güce sahiptir.

Şekil 3.1 Toplumsal-kültürel belleğin işleyişinin görselleştirilmiş anlatımı (Yavuz, 2022)

Toplumsal bellek her ne kadar özü itibariyle bireye dayanmış bir olgu olsa da mekânsal ve toplumsal bir oluşum olarak değerlendirilebilir. Bu bellek ve hatırlama eylemi, mekânsal ve sosyo-kültürel birtakım semboller ve tekrarlanan sosyal pratikler dolayımında üretilir. Toplumsal kimliği ve yapıyı oluşturan ortak deneyim, yaşantı ve eylemler, tarih ve dil, kültür ve mimari gibi bileşenler aynı zamanda kültürel belleği şekillendiren unsurlardır. Bu noktada kültürel bellek ile toplumsal belleğin birbiriyle bütünleşik bir yapıda olduğu görülebilmektedir. Dolayısıyla toplumsal bellek ve kültürel bellek kavramlarının tam olarak birbirinin yerine kullanılacağını söylemek doğru olmasa da benzer örüntülere sahiptir.

Benzer şekilde Schudson, bireysel bellek diye bir şeyin olmadığı görüşündedir: "Bellek öncelikle toplumsaldır çünkü bireysel insan zihinlerinden çok, kurallar, kanunlar, standartlaşmış usuller ve kayıtlar halinde kurumlara yerleşmiş, yerleştirilmiştir" (Schudson, 2007). Kentsel kültür bu noktada ön plana çıkan ve ortak değerlerin, eylemlerin paylaşılmasına olanak sağlayan bir kavram olarak karşımıza çıkar. Bu değerler, toplumu bir arada tutan, paylaşıldıkça yeniden üretilen, yenilenerek gelecek nesillere aktarılan hatıralardır.

Uludağ ve Aycı da belleği bireylerin, toplum içerisinde, sosyo-kültürel, politik rolleri ve konumları, toplumsal hayatı oluşturan ve yeniden üretilmesini sağlayan bir unsur olduğunu açıklamaktadırlar. Bireylerin, bireysel ya da kolektif eylemleriyle toplumu yeniden ürettiklerini dahası bu üretimlerin değişen zaman ve mekân içerisinde sosyal

pratikler, alışkanlıklar ve rutinlerle birlikte oluştuğunu belirtmektedirler (Uludağ ve Aycı, 2016).

Belleği kitabında kapsamlı olarak ele alan Halbwachs, modernizmle birlikte yaşanmaya başlayan bireyselleşmenin ortak bir bellek oluşturmanın önüne geçtiğinden bahsetmektedir (Halbwachs, 1992). Halbwachs'a göre, bellek her zaman bir mekânsal çerçevede saklıdır; belleğin herhangi bir mekânda bulunmadığı durumda, hatırlama ediminden söz edilemez. Halbwachs'ın çalışmaları mimarlar ve şehir plancılarının dikkatini kent ve bellek ilişkisi yönüne çekmiştir (Ganiç, 2016). Bu anlamda bir sonraki kısımda anlatılacak olan kentsel bellek kavramının fikir tohumlarını Halbwachs'ın attığı söylenebilmektedir.

Özetlemek gerekirse hatırlama eylemi yani belleğin geri çağrılması edimi her ne kadar kişisel olsa da kişinin parçası olduğu toplumun düşünceleriyle, yaşantılarıyla ve yaşam biçimleriyle ilişki içinde olur; diğer bir deyişle toplumsal bellek, üyesi olduğu toplumdaki kişiler, yerler, mekânlar, tarihsellikler, kültürler ve dil biçimlerini kapsayan maddi-manevi tüm bileşenlerle birlikte oluşan bir yığışımdır.

3.1.2 Kentsel bellek ve mekânsal bellek

Bellek ile ilgili yapılan çalışmalar ilerledikçe mimarlık ve kent alanındaki düşünürlerinin belleğin, mimarlık ve mekân ile olan ilişkisini fark etmelerine dolayısıyla bu alanda çalışmalar yapmalarına yol açmıştır. Belleğin mimarlık ve kentle olan ilişkisinin değerlendirilmesinden önce belleğin mekânla nasıl bir ilişki içerisinde olduğuna bakmakta yarar vardır. Mekânsal belleğin oluşması ve devamını sürdürmesi, o mekânda bulunan ve varlığı somut bir şekilde hissedilen nesneler üzerinden gerçekleşen süreçleri temsil eder. Bu nesneler ve mimari öğeler, üzerinde gerçekleşen deneyimlerle ilişki içerisine girdiğinde, kullanıcı için birer imge haline gelir ve bellekte kodlanır. Bireyler ve daha genel ifadeyle toplumlar kendileriyle ilişkilenen bu nesneler dünyası olmadan herhangi bir bellek üretemez ve hatırlayamaz.

Assmann'a göre mekân, toplumsal ve kültürel bellek oluşturmada başat bir role sahiptir ve her bellek tekniğinin ilk aracı mekânsallaştırmadır (Assmann, 2001). Mekân, belleğin var olabilmesi için bir ön koşuldur. Çünkü her madde, her şeyden önce uzamda bir yer kaplar. Bu uzamda insanlar, kapalı veya açık belli mekânsal

durumlarda eylemlerini gerçekleştirir, hisseder ve var olur. Varlığın ön koşulu olarak, insanın bedensel olarak bir yerlerde bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla mekân nasıl varoluşun bir parçası ise beden-insan da aynı şekilde onun bir parçasıdır.

Groh, bellek sistemlerimize depolanmış olan bilgilerin büyük bir kısmının, doğası gereği mekânsal olduğundan bahseder. Anımsama eyleminin ve imgelerin bellekte yeniden üretilmesinin mekân ve bellek arasındaki sıkı ilişki ile alakalı olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bellek, hatırlama eylemi anında mekândan ayrı olarak düşünülemez'' (Groh, 2017). Buradan şu çıkarım yapılabilir: Beden salt, uzamda fiziksel bir hacim kaplama hali dışında mekânla başka türlü bir 'içiçelik' durumundadır. Bu öyle bir durumdur ki bedenin asla mekânsız düşünülmemesine neden olur. Söz gelimi mekânsal olmayan anı ve deneyimler bile hatırlanmak istendiği zaman kurulan mekânsal ilişkiler dolayımında geri çağrılır.

> İnsan evrensel kaos içinde bir yer tariflemek ve kaosa kendi aklının alabileceği bir düzen getirmek ve bu düzen içinde kendi yerini belirlemek zorundadır. Aksi halde öyle tarifsiz bir korku duyar ki bu korku tüm benliğine hâkim olur ve insan, düşünemez hale gelir (Gür, 1996).

Göregenli, mekânın algılanmasını, duyumsal ve zihinsel olmak üzere iki sürece dayandırmaktadır. Ona göre duyumsal süreç, mekânın kısa süreli ve ilk kez deneyimlenmesi sırasında mekânın fiziksel özelliklerine ilişkin elde edilen fizyolojik süreçleri ifade etmektedir (Göregenli, 2010). Bu fizyolojik süreçler mekânın tümel bir şekilde algılanmasından sonra oluşan mimari öğeler renkler, dokular gibi mekânsal olguları kapsar. Göregenli, zihinsel sürecin ise duyumsal süreçten farklı olarak duyular yoluyla bilinçli ya da bilinçsiz elde edilen çevresel verilerin deneyim, ihtiyaç, beklenti, vb. etkilere bağlı olarak oluştuğunu söylemektedir.

Özak (2008), mekânsal belleğin oluşumunu 3 süreçte açıklamaktadır. Bunlar:

- Mekânın duyumsanması
- Mekânın algılanması
- Mekânın kodlanması aşamalarıdır.

Mekânın duyum aşaması olan ilk aşama fiziksel uyaranların duyumsanmasını kapsayan ve kişilerin tüm yaşam süreçlerinde edindiği bilgi birikimi, deneyim ve

kişilik özelliklerine göre değişiklik gösterebilen bir süreci tanımlar. Bu aşamada mekâna ait görüntü, ses, koku, ışık, doku, biçim, renk gibi nesnel veriler; görme, işitme, koklama, dokunma, denge gibi duyular aracılığıyla mekânın tüm bağlamı içerisinde insan tarafından duyumsanır. Söz gelimi geleneksel bir taş yapıdaki tekil eleman olan taşların dokusu ve aynı yapıdaki ışığın-gölgenin kullanıcıda oluşturduğu etki brüt beton olarak inşa edilen bir yapınınki ile aynı değildir.

‘‘Mekâna ait bileşenlerin oluşturduğu farklı özellikler bireyin duyumsal yapısı ile etkileşime girdiğinde algısal sürece ait bilişsel ve zihinsel aşamalar başlar’’ (Özak, 2008). Mekânın özünde yer alan tekil ve çoğul görsel elemanlar, sesler, mekânda hissedilen dokular, renkler, kokular gibi bileşenler duyumsandıktan sonra birey bunları kendi bilişsel hafıza süzgecinden geçirerek ve bu işlemi yaparken kendi bilgi birikimi, deneyimleri ile ilişkilendirerek birtakım yargılara erişmekte ve mekânı algılamaktadır. Mekânın kodlanması aşamasında ise birey duyumsama ve algı aşamasındaki fiziksel ve bilişsel öğelerden bir veya birden fazla mekânsal bellek takımı üretir. Bu mekânsal bellek ilk iki aşamadan ayrı bir şekilde düşünülemez. Fakat belleğin her aşamada aynı şekilde üretildiği şeklinde kesin bir yargıya varmak da biraz sorunlu bir yaklaşım olacaktır. Nitekim belleğin tanımı yapılırken ki ‘‘şimdilik *(present)*’’ durumu tekrardan karşımıza çıkmaktadır. Her şimdiki zamanın belli anında bellek farklı farklı biçimde yenilenerek dahası değişip dönüşerek kendini ortaya çıkarır.

Özak, mekânsal bir öğenin bellekte depolanmasının bireyin duyumsal ve algısal süreçte mekânı algılarken, onunla kurduğu ilişkinin niteliğine göre değişken bir yapı sergilediğini belirtmektedir. Mekân, birey için ne kadar çok anlam ve bağlam içerirse o kadar kalıcıdır. Ona göre anı ve deneyimlerle, algı ve duyumlarla desteklenmiş bir mekânsal öğe zihinde bellekle ilişkilendirilir, eşleştirilir, karşılaştırılır ve kodlanır daha sonrasında ise uzun süreli belleğe alınır. Uzun süreli bellekte kodlanan bu öğe, bireyin yaşam döngüsü içerisinde gerekli durumlarda tekrardan geri çağrılır (Özak, 2008).

Halbwachs’ın kentsel bellekle ilgili de birtakım söylemleri olmuştur. Ona göre, eylemsizlik içinde uyum halinde duran nesneler, sessiz ve hareketsiz dursalar da aslında bizler için bir ‘anlam dünyası’ teşkil etmektedirler. Hayatımızı onlar üzerinden

yaptığımız anlamlandırmalar üzerinden kurmaktayız (Halbwachs, 1992). Nesneler ister kütlesel-hacimsel olarak küçük kişisel eşyalar; ister büyük fiziksel mekânlar olsun her iki seçenekte de belleğin kodlama aşamasına dolaylı bir şekilde etki etmektedirler. O nesneleri bilinçli ya da bilinçsiz biz oraya koyduğumuz için oradadırlar. Nesneler insanlar gibi uzamsal bir değere sahiptir. Bu yüzden de mekânla ve kullanıcıyla bütünleşirler. Boş mekân veya nesnelerle dolu mekân; benzer şekilde açık kentsel mekân, kapalı kentsel mekân içinde gerçekleşen deneyim ve eylemler bütünü ayrılmaz bir ilişki yumağı halindedirler. Biri bu yumaktan çekilirse diğerleri de onunla birlikte çekilmek zorundadır (Şekil 3.2).

Şekil 3.2 Mekânsal belleğin işleyişinin görselleştirilmiş anlatımı (Yavuz, 2022)

Bu durum mekânın insan eylemleriyle sürekli yeniden tanımlanan sosyal ve dinamik yapısını tariflemektedir. Bir tasarımcı olarak bellek-mekân ilişkisine ilk değinen kişi Aldo Rossi'dir. Rossi, kenti oluşturan her türlü değerin kolektif bellek ile hem ilişkilendiğini hem de onu beslediğini belirtmektedir. Rossi'ye göre kentteki her öğe insanlar arasındaki dinamik ilişkiyi mekânsal olarak görünür kılmaktadır. Yani bellek mekân üzerinden okunabilmektedir. Aynı zamanda bu mekânlar da içindeki sosyal ve fiziksel ilişkilerle belleği yeniden oluşturmaktadır. Dolayısıyla mekân ve bellek sürekli etkileşim içerisinde olan sarmal bir döngü halinde bulunmaktadır (Rossi, 2006). Buradan hareketle, toplumsal ve bireysel eylemler dolayımında şekillenen kentsel çevrenin bir kentsel bellek ürettiği ve bu belleğin mekâna içkin olduğu söylenebilir. Kentsel belleği besleyen kentteki kamusal mekânlar toplumsal belleği ön plana çıkartırken öte yandan toplumun değerlerini kültürünü de kentsel belleğe yansıtır.

Nora (2006) “hafıza mekânları” tanımında Rossi’ye benzer bir ifadeyle, insanların ilişki kurabilecekleri, aidiyet hissedebilecekleri, bağlanabilecekleri, hatırlayacağı, özleyeceği yerleri tarif etmektedir. Ona göre tarih nasıl olaylara bağlanıyorsa hafıza da mekânlara bağlanır. Buna göre insanın anı olarak tanımladığı her şey aslında bir “yer”de yaşanır, bu yönüyle de mutlaka bir mekânla ilişkilidir. Yani mekân anı ve hafıza için bir zorunluluktur (Gülbetekin, 2017).

Kısaca özetlemek gerekirse belleğin oluşumu, geçirilen toplumsal, sosyal, ekonomik süreçler ile ilintilidir. Bu toplumsal süreçler mekânlar üzerinde yaşanır dolayısıyla mekânları biçimlendirir. Geçmiş, bugün ve geleceğin yaşamda bıraktığı izlerin yanı sıra alışkanlıklar, gelenekler, komşuluk ilişkileri ve buna benzer birtakım durumların ortaklaşa bir mekânsal bellek ürettiği pekâlâ söylenebilir. Hatırlama eylemi, hatırlayan kişiden kaynaklanan etmenlerin dışında hatırlamanın gerçekleştiği ortamın özelliklerine de bağlılık arz eder.

3.2 Belleğin Yapılanma Süreçleri

Çalak, kentsel mekân ve mimarilerdeki değişimlerin kendi içinde hem bir yitim -buna bağlı olarak yeni bir oluşum; hem de var olan birtakım değerlerin sürekliliğini bir arada barındırdığını belirtmektedir. Buna göre mimari mekanlarda yok olan izlerin neden olduğu unutma durumu, belleğin başka bir şekilde yapılanma halidir. Dolayısıyla kentsel mekân ve mimarlık üzerinden oluşan bellek, hatırlananlar ve unutulanlar bir arada oluşmaktadır (Çalak, 2013). Belleğin bu yönü, çalışmanın hipotezinde öne sürülen belleğin devingen yapısıyla ilişkilendirilebilir. Yaşam sürecinde kronolojik ve doğrusal *(lineer)* bir şekilde ilerlemeyen bellek, bunun yerine önceki-şimdiki, şimdiki-sonraki anların düşünceleriyle birlikte oluşur. Fakat her oluş bir şimdiki an mevhumunu içinde barındırmaktadır. Her deneyim ve eylem anlık üretilir ve belleği tam da o an kendi doğrultusunda tekrar tekrar yapılanmaktadır.

Belleğin yapılanma süreçleri 3 ayrı aşamaya ayrılabilmektedir. Bunlar;

- Belleğin oluşumu
- Belleğin yitimi
- Belleğin tekrar üretilmesi aşamalarıdır.

Yukarıda da belirtildiği üzere bu aşamaların bir doğrusal bir çizgide olmadığı dolayısıyla her bir aşamanın diğeriyle girift bir ilişki içinde olduğu unutulmamalıdır. Nitekim çalışmanın ana fikirlerinden birini oluşturan belleğin devinimsel yapısı bu üç aşamayı da içermektedir. Bellek önce oluşur sonra yitirilir daha sonrasında ise yeni bir bellek inşası yapılır.

Halbwachs'ın ifadesiyle, "Zaman içinde sosyal bağlam ve ortam değiştikçe, onu olumlayacak şekilde geçmiş de yeniden yapılandırılmaktadır" (Halbwachs ,1992). Yani hatırlama, aslında geçmiş üzerinde işlenen bir yeniden kurgulama sürecidir. Dolayısıyla gruplar her dönemde kendi bağlamına göre geçmişle farklı ilişkiler kurmakta ve bu ilişkinin sonucunda, hatırlanacak ve unutulacak ögeler yeniden kurgulanarak farklı bir toplumsal bellek oluşturulmaktadır (Çalak, 2013).

Bellek inşasında yani belleğin oluşumunda geçmiş deneyimlerin, anıların, bilgi birikimi ve tecrübelerin etkili olduğu kadar o an ki duyum ve duygular, kişinin psikolojik durumu, içinde bulunulan mekânın yapısı da etkili olmaktadır. An *(moment)* kavramı belleğin oluşum süreçlerini tartışmak için en yararlı ve ufuk açıcı kavramlardan biri olarak görülmelidir. Nitekim belleğin üretilmesi anlıktır ve bir önceki bölümde anlatılan kentsel-mekânsal elemanlar, toplumsal değerler ile birlikte oluşmaktadır. Bu inşa sürecinde bir geçmiş reddedilerek ondan kopuş yaşanırken öte yandan başka bir geçmişe bağlanma haline geçilir dahası gelecekle de bir ilişkide olma çabasına girişmektedir. Fakat burada önemli olan nokta şudur ki; hiçbir bellek inşasında anın olduğu gibi korunması ve hatırlanması mümkün değildir. Bir yönüyle fizik alanındaki enerji yasasına benzerlik taşımaktadır: Nasıl ki enerji kaybolmadan dönüşüyor ise bellek de sürekli farklı bağlamlarda yeniden üretilmekte ve değişerek, dönüşerek yapılanır.

Çalışmanın amacı sözü edilen değişen-dönüşen belleğin özünden kopmadan ilerlemesini sağlamak veya sadece şimdinin mekanları üzerinden belleği okumak değildir. Aksine üstünde sıklıkla durulan bu devinimsel durumun bir evrensellik taşıdığını göstermek ve geçmiş ile şimdiki bellek arasındaki ne türden bir ilişkinin olduğunu güncel örneklerle incelemektir.

Çalak, belleğin hatırladıklarımız kadar unuttuklarımızla da şekillendiğini belirtmektedir. Ona göre bir mekân üzerinden yaşanmışlıkların ve anıların silinmesi, böylelikle de başlayan unutma süreci, belleğin de yıkımı/yitimi anlamına gelmektedir (Çalak, 2013). Fakat bu unutma eylemi gerçekleşirken belleğin bir kısmı yitirilir, bir kısmı ise başkalaşarak yeniden oluşur. Unutmanın ya da bellek yitiminin en başat nedenlerinden biri olarak sayılabilecek kentsel mekânların herhangi bir nedenden dolayı kaybolması ve çeşitli şekillerdeki değişimi bu mekânlar üzerinden oluşmuş tüm belleklere zarar vermektedir. Bu bellekteki kırılma ve kopuşlarla birlikte, kentin zamanla oluşturduğu yaşamsallıklar ve değerler de yok olmaktadır. Söz gelimi aidiyetin kurulduğu bir mahallede gerçekleşen yaşamsal pratikler (bir manavla, bir bakkalla yapılan ayak üstü sohbetler) ilk başta önemsiz gözükse de bu tanışıklık ve aidiyet, güven hissi mahalle sakinlerinde toplumsal bellek oluşturma potansiyeline sahiptir. Fakat bu mahalle kentsel dönüşüme uğradığında veya bakkal, manav kapandığında kişinin belleğinde bir yitim meydana gelmekte dolayısıyla bellek başkalaşarak ve yenilenerek tekrardan üretilmektedir. Aynı durumun farklı bir şehre taşınan kişinin belleğinde de meydana geleceğini söylemek mümkündür. Belleğin yıkımı ve oluşumu diyalektik bir ilişki halindedir, biri diğerinden beslenir, biri diğerinin gerçekleşmesini tetiklemektedir.

Eğer sonsuz bir zaman çizgisindeki belli noktalar, an *(moment)*'lar olarak kabul edilirse geçmiş ve geleceği birleştiren zaman diliminin önemi bir anlamda fark edilmeye başlanır. Hatırlama eylemi bu anlar üzerinden gerçekleştiği için belleğin oluşumunda özellikle önem taşımaktadır. Belleğin sürekliliği sözü edilen zaman çizgisinde komplike bir halde (zaman çizgisindeki anların karışık bir şekilde ortaya çıkması) kendini devam ettirir. Anılar ve deneyimler bu belirli anlara içkin olup belleğe geri çağrılma aşamasında söz konusu ''komplike''liği beraberinde getirmektedir. Yukarıda belleğin yitiminde verilen örnekler belleğin sürekliliği için de

verilebilir. Kentsel dönüşümle yıkılan manav ve bakkalın başka bir muhitte işlerini devam ettirdiğini gören mahalle sakini eski belleği unutup yeni bir bellek inşa eder. Bu durum bir süreci tarif etmektedir.

Bergson'a göre bellekte geçmiş ile şimdi bir arada bulunmaktadır. Hatırlama eylemi ise, geçmiş ve şimdiyi bir araya getirmektedir. Zamanı parçalamamakta, aksine bütünleştirmektedir (Bergson, 1998). Şimdi, geçmiş ve gelecek ne birbirlerini kronolojik bir dizi halinde takip eder ne de birbirlerinden kati bir şekilde ayrılır. Belleğimizde üretilen ve geçmişle bugün arasındaki zamansal süreklilik, mekânlar aracılığıyla kendini ortaya çıkarmaktadır. Çünkü Nora (2006)'nın da ifadesiyle "süreklilik duygusunun kökü mekândadır." Mekânsal belleğin detaylı bir şekilde anlatıldığı bölümde de ifade edildiği üzere mekân, belleğin oluşması ve aktarılması için kilit rol üstlenmektedir.

3.3 Mekân Kavramı

Mekân sözcüğü mimarlık pratiğinde olduğu kadar gündelik dilde de sık bir şekilde kullanılmasına karşın kavramın tam olarak neyi tanımladığı ve hangi bağlamda kullanıldığı konusu muğlaklığını korumaktadır. Bu belirsizlik içinde mekân sözcüğünün anlamı ve neyi ifade ettiği de bir o kadar farklılaşmış ve genişlemiştir. Bu genişlemeyi, mimarlık pratiğinin belki de ana alanı olan mekândan, kentsel mekânlara; üretim mekânlarından, tüketim mekânlarına; sosyoloji alanında sanal mekândan, siber mekâna; bilinç mekânından kriz mekânlarına ve daha birçok kullanıma kadar uzatabilmek mümkündür.

Kavramın bu denli fazla çeşitlenmesi ve bağlamının geniş olması filozofların, düşünürlerin, sosyologların ve daha sonrasında ise mimarların çalışma konusu olarak üzerinde çalışmalar yapmasını da beraberinde getirmiştir. Kavramın her disiplin alanında farklı teoriler ile desteklenip üzerinde farklı yorumların üretilmesi, literatürde mekâna dair hatırı sayılır ölçüde çalışmaların yapılmasına katkı sağlamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada mekânın detaylı okuması yapılmayıp, kavramın kısa bir şekilde farklı kaynaklar desteğiyle tanımları yapıldıktan sonra mimarlıkta mekânın kartezyen şekilde algılanması sorunsalına ve mekânın insan ile ilişkilenmesinin ne şekilde olduğuna odaklanılmıştır. Bu noktada mekânın sözlük anlamlarından başlamak yararlı olacaktır.

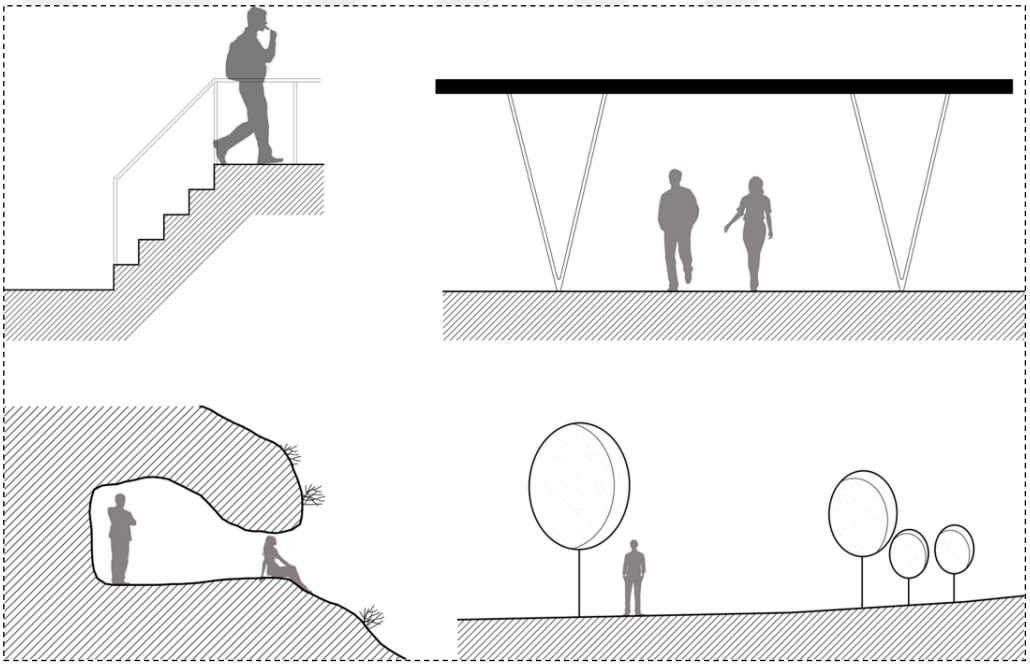
Mekânın Türkçe sözlükte bulunan üç anlamı: 1. Yer, bulunulan yer 2. Ev, yurt, 3. Uzay şeklindedir (TDK, 2013). ‘’Ayrıca mekân; yer, mahal, ev, oturulan yer ayrıca bulunulan çevre, ortam, kâinat anlamlarına gelmektedir (Şengül, 2010).’’ Göka, mekân kelimesinin kökenini Arapça “kane” fiilinden ve “kevn” mastarından türetildiğini belirterek kavramın ‘’olmak, var olmak, oluşmak’’ anlamlarını taşıdığından bahsetmektedir. Kevn, insanla mekân arasında “olmak” kadar önemli bir bağı ifade etmektedir. Bu bağı, görmezden gelmek, insanı mekândan ayrı düşünmek mümkün olmamaktadır’’ (Göka, 2001).

Kartezyen düşünce içinde mekân kelimesi 3 boyutlu düzlemde bulunan bir kabı, geometrik uzanımlara sahip kapalı bir durumu ifade edecek şekilde kullanılmaktadır. Kartezyen mekânın, tezin bir sonraki kısmında anlatılacağı üzere, kısıtlı ve eksik bir bakış açısına sahip olduğu görülebilmektedir. Bu anlayışa göre uzamda yer kaplayan ve x, y, z koordinatları ekseninde bir biçimi olan ‘’şey’’lere mekân denilmektedir. Modern düşüncede bu mekân etrafı belli kurallara göre sınırlandırılmış ve geometrikleştirilmiş boşluğun fiziksel hacmine karşılık gelmektedir.

Mekân kavramı Hasol’un Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü’nde ise “İnsanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde eylemlerini sürdürmesine elverişli olan boşluk’’ olarak tanımlanmaktadır. Hasol’a göre mimari bir mekân yaratmak, geniş anlamdaki doğadan veya peyzaj mekânından insanın kavrayabileceği bir bölümü sınırlamaktır (Hasol, 2005). Mekân, nesne özelliği taşır. Nesneleri içeren veya çevreleyen yer olarak tanımlanan mekân, kişinin bu nesnelere uzaklığına bağlı olarak çevresini algılaması sonucunda farklı şekillerde üretilen göreceli bir kavramdır. Birey, mekân bağlamında kendisinden başka “şeylerin’’ de var olduğunu, bunlarla düzenli bir ilişkiye girdiğini kavramaktadır.

Mimari mekânı objenin kendisiyle, kişinin deneyerek yaşayabileceği yer olarak tanımlayan Jeodicke, herhangi bir sınırlama söz konusu değilse, kişinin mekânı algılayamayacağından bahseder ve mekânı noktalar arasında ardışık olarak tecrübe edilen ilişkilerin toplamı olarak görür (Jeodicke, 1985).
Mimari mekân kavramı, yukarıda da belirtildiği üzere genellikle fiziksel bir mekânı tariflemek üzerine kurgulanmaktadır. Burada yalnızca fiziksel bir mekânın tasarlanışı

ve oluşumundan bahsedilmektedir. Bahsedilen bu mekânın üstten, alttan ve yanlardan kapalı ve kimi zaman bu kapalılığın duvar elemanlarıyla kati bir şekilde sınırlandırılmış bir yapıt olduğu algılanmaktadır. Dolayısıyla böyle bir anlayışta, mekân 'bina' ile eşdeğer görülmektedir. Fakat mimari mekâna dair böylesi bir düşüncenin yanlış ve eksikliğini görmek, kavramı kıt bir anlayıştan kurtarmak açısından önemlidir. Çünkü söz gelimi duvarı olmayan sadece üst örtüyle kapatılmış bir yer de mimari mekânı ifade edebilir. Benzer şekilde herhangi bir mimari öğeden bağımsız yalnız ağaçlarla veya bitkilerle sınırlandırılmış yer de mekân özelliği taşıyabilmektedir. Örnekleri sayısız şekilde çoğaltmak mümkün olduğu gibi (Şekil 3.3) bu durumu daha da açık bir şekilde ifade etmek gerekirse uzamda insanın bulunduğu her yerin bir mekân olduğu söylenebilir.

Şekil 3.3 Farklı şekillerde üretilen mekânsallık örnekleri (Yavuz, 2022)

Heideger (1975), bu durumu şu şekilde açıklar: ''İnsan ve mekândan söz edildiğinde, insanı bir tarafta, mekânı başka bir tarafta duruyormuş gibi duyarız. Ancak mekân insan için karşıda duran bir şey değildir. Mekân ne dışsal bir nesne ne de içsel bir yaşantıdır. İnsanlar ve onların dışında bir mekân yoktur'' (Heideger, 1975). Bir mekândan bahsedilebilmesi için herhangi bir fiziksel sınırlamaya ihtiyaç yoktur. Mekânı kullanan kişiler ve üretilen eylemler, hareketler ve ilişkiler mekân üretmektedir.

Ching'e göre kişi, kendisini çevreleyen mimari mekânın hacmi ile formları görür, sesleri duyar, kısacası algılar. Mimarideki görsel form, boyut ve ölçek, ışık kalitesi gibi sınırlayıcı elemanlarla değer kazanan mekânda mimarlıktan söz edilebilir (Ching, 1979). Ching bu şekilde mekânın bağlı olduğu parametrelere dikkat çekerken aynı zamanda bu parametrelerin birbirinden bağımsız bir şekilde düşünülmemesi gerektiğini de vurgulamaktadır.

Sözen, mekânın bir mimari ürünün dördüncü boyutu olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre bir yapıyı üç boyutlu bir kütle olmaktan çıkaran özellik bir mekâna sahip olmasıdır. Yapı, üretilen anlık yaşantılarla edinilen bir mekânsal boyut kazanır. Bu boyut kişilerin, kullanıcıların sayısız bulunma halleri yaşamasından ötürü devingen bir özellikte olduğu için mimarlıkta n'inci boyuttan bahsedebilmek bu sayede mümkün olur (Sözen, 1986).

Akpınar (1992), Sözen'in bahsettiği dördüncü boyut kavramına ekleme yaparak, mekânın hareketle ilişkisini açıklamaktadır. Ona göre mekân boyunca hareket insanın temel bir eylemidir. Bu sayede mekân dinamik bir kavrama dönüşür ve dört boyuta sahip olur. Özellikle kent mekânlarında hareketin kareografisini de kendisi çizer. Norberg-Schulz, insan ile mekân ilişkisinin; varoluşçuluğun kökenine dayandığını ve bunun bir anlamda insanın çevresine karşı aidiyet geliştirme dürtüsünden kaynaklandığını dile getirmektedir. Kişiler etrafında meydana gelen olay ve olguları mekânla ilişkilendirdikleri ölçüde anlamakta dolayısıyla mekânı bu olgularla düşünmektedirler (Norberg-Schulz, 1971).

Lefebvre (2007), mekân ve yer tartışmalarında ayrı bir konumda durmaktadır. Kartezyen mekân anlayışını sorgulayarak, yaşanabilir mekânların nasıl üretilebileceği sorununa eğilmektedir. Lefebvre mekânı, algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekân olarak farklı sınıflandırmalara tabi tutmaktadır. Daha sonrasında ise diyalektik yaklaşımla bu üç boyutu birleştiren, bütüncül bir mekân teorisi arayışına girmektedir. Günlük yaşamdaki mekânsal pratikleri algılanan mekân, Mekânsal temsilleri tasarlanan mekân ve temsili mekânları ise yaşanan mekân kategorisinde değerlendirmektedir. Buna göre mekânsal pratikler; gündelik yaşam içinde somut fiziksel gerçeklik olarak algılanan, bireysel rutinlerden mahalle ve bölge oluşumlarına

kadar geniş oluşumları kapsamaktadır. Temsili mekânlar; gündelik yaşamın mekânı olarak simgesel farklılıkları, kolektif fantezileri, hâkim pratikleri kapsamaktadır. Hayal, düş, rüya, umut, arzu, korku gibi duyguların mekânıdırlar. Bu üçlü bağıntı arasındaki farklı ilişkiler içinde mekân toplumun üreteceği ürünlerdir. Dolayısıyla mekân salt fiziksel nesneleri kapsamaz buna ek olarak toplumsal ilişkileri ve üretimlerini de içinde barındırır (Özbek, 2016).

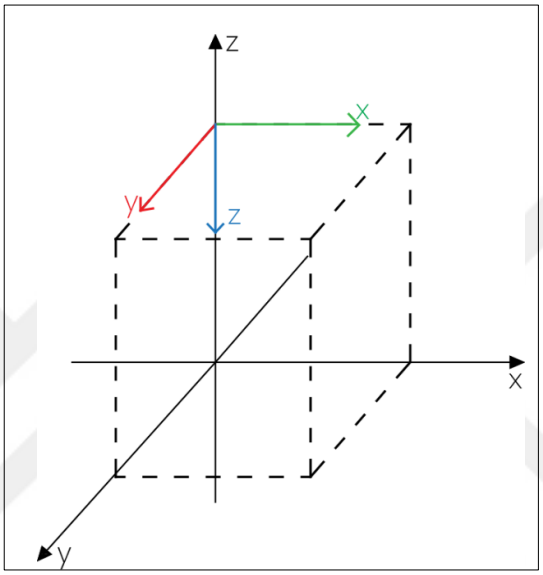
Özetlemek gerekirse literatürde kimi yazar ve düşünürler mekânı içteki boşluklar olarak tanımlamakta, kimi sınırlama olmadan mekândan bahsedilemeyeceğini vurgulamakta, kimileri ise mekânın insanla var olabileceğini dolayısıyla sonsuz bir uzamda sonsuz mekânların üretilebileceğini belirtmektedir. Fakat literatürde 20.yüzyılın ortalarından başlayarak mekânla ilgili yapılan tanımlamaların pek çoğuna bakıldığında, ortak olan ifade mekânın çok boyutlu katmanlarının sonucu olarak içinde bulunan kullanıcı yani insan olgusu etrafında değişen-dönüşen, dinamik bir yapı olduğudur. Bu yapıda mekân ile insan arasından ayrılmaz bir ilişki mevcuttur. Beden mekânla, mekân da beden ile var olmaktadır. En nihayetinde bu ilişki ağı mekânı somutlaştırır.

3.3.1 Kartezyen mekân

Kartezyen anlayışın hâkim olduğu dönemlerde mekân, uzun bir süre boyunca salt fiziksel özellikleriyle dikkate alınan bir kavram olarak ele alınmıştır. Beden ise içinde bulunduğu mekânda sayısallaştırılmış bir yaklaşımla incelenmiştir. Ancak yirminci yüzyılın ortalarından başlayarak mekân ve insan bedeni üzerine yapılan araştırmalar ve kuram oluşturma çalışmaları artış göstermiş ve bedenin içinde bulunduğu mekân ile ilişkisi üzerine birtakım farklı yorumlamalar getirilmiştir. Bu yeni yaklaşımlarda ortak olarak kabul edilen düşünce; mekânın salt fiziksel olarak ele alınamayacağı, bunun yerine mekânda gerçekleşen deneyimin ön planda tutulması gerekliliğidir.

Edward Casey'e göre mekân, içinde konumlanan, hareket eden, yaşayan beden için yalnızca koordinat sistemleri ile açıklanmaktadır. Bu anlayışta, mekân birbirine bağımlı ilişkilere sahip farklı nesnelerin arasındaki ilişkinin reddedildiği salt bir boşluktur. Mekân, nesnelerin boyutsal ölçüleri ve koordinatlarına karşılık gelmekte ve üç boyutlu değerleri ile anlaşılabilmektedir. Ona göre örneğin bir testinin içinde su

bulunmasa da testi, koordinat sistemindeki uzunluk, genişlik ve derinlik özellikleriyle aynı mekân değerini korumaktadır (Casey,1997). Bu anlayışta uzamda 3 boyutlu olarak ifade edilen her madde mekân anlamına gelmektedir. İçinde çevresinde bulunan her türlü niteliklerden soyutlanmış olarak tanımlanmaktadır. Örneğin bir odada herhangi bir nesne ve insan öğesi bulunmasa bile bu oda Şekil 3.4'te belirtildiği gibi uzaydaki x,y,z koordinatlarındaki ölçüleriyle bir mekân değerine sahiptir.

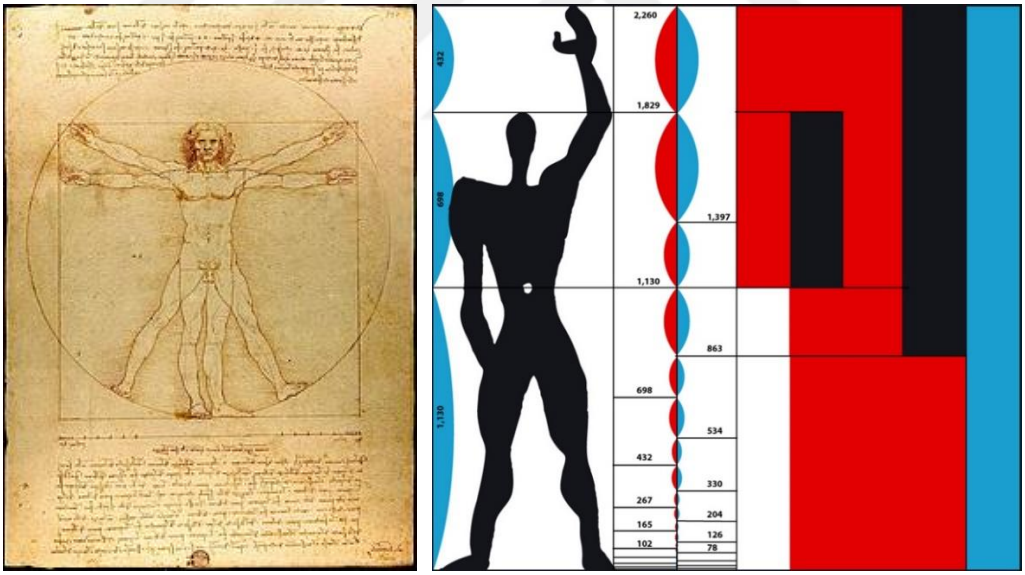
Şekil 3.4 Kartezyen koordinat sistemi (Yavuz, 2022)

Kartezyen düşünce sisteminde mekân geometrik uzanım olarak incelenir. Mekânın bu anlayışla ele alınmasının bir sonucu olarak mekânsal olma fikri indirgemeci bir yaklaşımın oluşmasına neden olmaktadır. Bu yaklaşımda mekân bedenden bağımsız, içinde gerçekleşen eylem ve hareketlerden kopuk durağan bir şekilde ele alınmaktadır. Böylesi bir durumda beden ve deneyimler bağlamından ayrılmakta ve dikkate alınmamaktadır. Dolayısıyla zamansız, bedenin hareketlerinden arınmış, ilişkilerin dikkate alınmadığı kısıtlı bir mekân algısı sorunsalı oluşmaktadır.

Gümüştaş, kartezyen mekânın farklı elemanların bir arada bulunduğu boş kutu gibi algılandığını ve bu anlayışta nesnelerin mekanla veya diğer nesnelerle olan ilişkinin rasyonel kurallar dâhilinde düzenlendiğini belirtmektedir. Ona göre bu düzenlemede beden, duyum, doku ve bellek gibi kavramlar değerlendirilmeksizin, göz merkezcil ve hesap makinesinin hesaplayabildiği verilerle yapılmış net bir biçim mevcuttur (Gümüştaş, 2015).

Geometrik mekân anlayışıyla birlikte modern mimarlığın altyapısı oluşturulmuştur. Buna ek olarak salt geometrik formlar, insan bedeninin mimarlıkta ve diğer alanlarda fiziksel ölçü birimi olarak kullanıldığı bir düşünce gelişmiştir. Bu anlayışta göz dışındaki duyumlar dikkate alınmadan mekânsal algı, bedenin ürettiği eylemler arka plana atılarak beden-deneyim-mekân; özne-mekân; algı-mekân arasındaki ilişkiler zayıflamıştır. Bunun bir sonucu olarak salt geometri ve işlevselliğe odaklanan bir tasarım fikri ortaya çıkmıştır.

‘‘Kartezyen düşünce sistemi ile temellenen modern mimarlıkta da, beden, çevresiyle, deneyimleriyle, hareketleriyle ele alınan bir öğe değil, parçalarının gözlemlenmesi ile değerlendirilecek bir araç görevindedir” (Kalay, 2018). Bu bağlamda Leonardo da Vinci‘nin Antik Romalı mimar Marcus Vitruvius’un kitabında açıkladığı oranlardan esinlenerek çizdiği ‘‘Vitruvius Adamı’’ ve Fransız mimar Le Corbusier ‘‘Modular’’ figürü ele alınabilir (Şekil 3.5 ve Şekil 3.6).

Şekil 3.5 Vitrivius adamı (Url-1) ve Şekil 3.6 Modulor (Url-2)

Le Corbusier mekânla ilgili birtakım evrensel ölçütler oluşturmak için Modulor’ü tasarlamış ve bunu sadece mimarlık pratiği için değil aynı zamanda mekânik ve kentsel alanlarda da kullanılacağına dair öngörülerle üretmiştir. Asıl amacı ise ürettiği bu figürün ölçülerini tasarımın her aşamasında ve her ölçeğinde kullanılarak standart bir ölçüt oluşturmaktır.

Le Corbusier amacını şöyle ifade etmektedir;

> Evlerde, sanayide ya da ticarette kullanılmak üzere, dünyanın her yerinde üretilebilir, seyahat edilebilir ve satın alınabilir nesneler inşa etmek söz konusu olduğunda, modern toplum, barındıranın ve barındırılanın boyutlarını düzene koyabilecek, dolayısıyla güvenceye alınmış arz ve talep doğurabilecek ortak ölçüden yoksundur. Bizim çabamız buna yöneliktir. Varlık sebebi düzen getirmektedir (Corbusier, 2004).

Fakat Le Corbusier'nin amaçladığı düzen fikri beraberinde standartlaştırma, tek tipleştirme, kimliksizleştirme gibi birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Bedenin ve mekânın birtakım ilkeler üzerinden idealize edilmesi, mekânın ise bedenden soyutlanarak salt fiziksel bir obje olarak ele alınmasını ifade eden kartezyen mekân anlayışı 20.yüzyılın ortalarından başlayarak öcellikle de fenomenoloji alanındaki düşünür ve yazarların bu anlayışa eleştiriler yöneltmesine sebep olmuştur. Bu eleştirilerin ana savı ise; beden ile mekân arasında bütüncül ve diyalektik bir ilişki olduğu, deneyimlerin mekân üzerinde etkin bir rolünün olduğudur. Bu fenomenolojik yaklaşım tezin 'deneyim ve mekân ilişkisi' başlığı üzerinden detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

3.3.2 Varoluşsal mekân-mekânın insanla biçimlenişi

Schulz, varoluşun anlamının, insanın dünyada var ettiği mekânlarla sağlandığını öne sürmektedir. Buna göre kişi mekânsal ilişkileri kavrayarak amaçlarını dışa vurma imkanına kavuşur. Mekân 'var olmanın yönlerinden' biridir. Varoluş ve varoluşsal mekân birbirinden ayrılmaz ve bütünleşik bir biçimde varlığını sürdürür (Schulz, 1971). Varoluşsal durumun öznesi ister insan ya da cansız bir nesne; ister herhangi bir konuşma veya yazılı bir belge olsun fark etmeksizin mekânda bir ilişki yumağı oluşturur. Bu ilişkiler bütünü mekânın algılanması aşamasında ortaya çıkar. Mimarlık pratiğinde boşlukların mekânsallaşması ancak varoluşsal süreçlerin başlamasıyla olur. İnsanın yerle-mekânla ilişkisi söz konusu mekâna ait bileşenlerle de olan bir ilişkiyi meydana getirir. Dolayısıyla insan mekânda sadece bir özne olarak değil, o mekâna ait bir oluş halinde bulunur ve bu şekilde mekânı inşa edebilir.

İnam, mekânla olan bağlantımızın, sadece eko-biyolojik bir olay veya hayatta kalmayla alakalı bir ilişkiye sahip olmadığını öne sürmektedir. Ona göre mekânla olan ilişkisel durum bir çeşit varoluşsal bağlanma ilişkisidir. Biz mekâna istediğimiz formu

verebilirken aynı zamanda mekân da bizim kim olduğumuzu bize dikte ederek bize istediği formu vermektedir (İnam, 2008).

Mekân, evrenin temel birimlerinden biri olarak bu soyut ve karmaşık yapıdan ayrı düşünülemez. Bu yönüyle mekân, insanın evrendeki konumunu olumlayan en önemli yapılardan biridir. İnsan, varoluşu hasebiyle maddesel bir varlıktır. Kullanıcı mekân içinde ve uzamda yer kaplar fakat insan, fiziksel olarak mekânda bulunma durumuna ek olarak aynı zamanda tinsel bir varlık olup duyguları ve düşünceleriyle, yaşanmışlıklarıyla, kültürüyle, diliyle mekânda var olmaktadır. Sözü edilen bu olguların tamamının mekânda bir yansıması mevcut olup bunlar mekânla özdeşleşmektedir. Bir mekâna ait olmak veya mekânı yaşamak ve hissetmek sadece kişinin başı üstünde bir çatıya sahip olması, çevresinde dört duvarın olduğu bir odada yaşamasından ibaret değildir. Norberg Schulz, söz konusu bu olguyu ‘‘kollektif, kamusal ve özel ait oluş’’ olmak üzere üçlü bir sınıflandırmaya tabii tutmaktadır. Schulz, kolektif ait oluşla; üretilenleri, fikirleri ve duyguları karşılıklı değişmek için diğerleriyle bir araya gelmek ve hayatın olanağını dolu yaşamakla ifade etmeye çalışmaktadır. Ona göre kamusal ait oluş ise diğerleriyle bir olgu çerçevesinde bir araya gelmek ve ortak değerler setini kabul etmektir. Özel ait oluş ise küçük, seçilmiş bir dünya yaşamaktır (Schulz, 1985).

Mimari mekân oluşturmanın özü, yaşamsal süreçlerin mekânla ilişkilenmesinde yatmaktadır. Kullanıcı/insan bir mekâna girdiğinde o mekânı öncelikle anlamlandırmaya ve daha sonrasında ise biçimlendirmeye başlar. Söz gelimi bir yapının boş balkonunu cam ile kapatıp içinde bir botanik bahçe oluşturmaya başlayan insan, mekânı kendi bilgisi dahilinde dönüştürmeye çalışır. Fakat burada önemli olan durum mekânın yaşamla bütünleşmesi için öncelikli bir fiziksel müdahale gerekmediğidir. Asıl önemli olan o mekânın üzerinde, içinde deneyimlemelerin olup olmadığıdır. Aynı boş balkonda komşularla sohbet etme eylemini gerçekleştiren kullanıcı da mekânı yeniden üretmektedir. Bu yönüyle insan, mekânı tasarlayanın iktidarını yıkma kudretine sahiptir. Camide uzanıp dinlenen insan, parkın tasarlanmış yollarını kullanmayıp kendi kısa yol patikalarını oluşturan insan, tasarlayanın amacının dışına çıkmakta ve mekânı kendi kişisel deneyimleri doğrultusunda yeniden üretmektedir. Dolayısıyla mekân ve insan, kimi zaman iktidar pratiklerini sorgular

nitelikte bir özelliğe de sahip olabilmektedir. Ancak mekânın illa ki tasarlayanın düşüncesinin bir ürünü olması da gerekmemektedir. Her türlü deneyimlerin gerçekleştiği ‘‘yer *(space)*’’ mekânı tarif eder. Her iki durumda da kullanıcının varlığı mekândan bahsedilebilmesi için temel etkendir.

Pallasma ve diğerleri'ne göre mekân; bedensel mevcudiyetimizle görülmekte, dokunulmakta, ölçülmekte, dinlenmekte, organize edilmektedir. İnsan sadece mekânın içinde gezinirken veya barınırken değil, aynı zamanda mekân üretiminde de kendi bedenini kullanarak ölçü ve oran almaktadır. Geleneksel toplumlarda mekân inşa edenler; mekânları, tıpkı kuşların vücutlarıyla yuva yapması gibi mekânları bedenlerini referans alarak üretmişlerdir (Pallasma ve diğerleri, 1994).

Bu noktada salt bedenin hareketleri ve gözleme dayalı bir deneyimlemenin mekân oluşumu için yeterli olduğunu söylemek yetersiz bir yaklaşım olacaktır. Nitekim tezin ileriki bölümlerinde anlatılacak olan ve fenomenolojinin alanına giren mekânsal deneyimin farklı türleri ve birden fazla farklı duyumsal algılamaların dikkate alınmasının önemi büyüktür. Pallasmaa (2011), "…mekânın toplamını ve mekânı oluşturan malzemelerin niteliklerini, ölçeğini; gözümüz, kulağımız, burnumuz, derimiz, dilimiz, iskelet ve kas sistemimizle aynı zamanda ölçeriz'' diyerek bu çok boyutlu duyuşsal durumu ifade etmektedir. Dolayısıyla mekân algısının tüm duyuların eş zamanlılığıyla beden üzerinden şekillendiği ve anlaşıldığı söylenebilir. Beden ve bedendeki soyut veya somut duyular mekânın algılanması aşamasında içinde gerçekleşen eylemlerden, hareketlerden etkilenmektedir. Bu durum mekânın daha iyi anlaşılabilmesi için gereklidir. Mekânın her türlü özelliği, algılanma esnasında kilit rol üstlenir.

Fenomenoloji alanının önemli isimlerinden Merleau-Ponty'nin de belirttiği gibi mekânın biçimi, ışığı ve rengi bedenimizde bir etki uyandırır. Buna göre bedenin mekânla ve mekânın bedenle kurduğu ilişki birbirini bir devingenliğe sahiptir (Ponty, 2014). Deneyimsel ilişkileri ve bu ilişkilerin sonucu olarak üretilen mekânsallıkları inceleyen fenomenolojik bakış açısı, beden ve mekânın karşılıklı ilişkilerine odaklanmaktadır. Bu bakış açısına göre beden, nesnel bir varlık olarak durmanın ötesine geçerek bir özne olarak kendini ortaya koymaktadır. Mekân da buna tepki

olarak kendi durağanlığının dışına çıkarak beden tarafından üretilen, onunla deneyimlenen tektonik bir yapı biçiminde davranır.

Özbek, mimari mekânın yalnızca onu deneyimleyen bedenlerle değil; daha önce yaşayan bedenin birtakım izlerini de barındırabileceğini belirtir. Ona göre savaşta bombalanmış kentler, boşaltılmış köyler, terk edilmiş metruk evlerin tamamı içinde yaşayan beden olmasa dahi yaşanmışlıkları ile mekânsallıklarını sürdürmekte ve bedenin izleri tüm yaşanmışlıklar ile birlikte bu mekânlara sinmektedir (Özbek, 2016). Bu durum deneyimlerin ve yaşanmışlıkların katmanlaşarak birikmesi anlamına gelmektedir. Tarihsel sürecin herhangi bir 'şimdi' *(present)* anında oluşan bu durumlar çoğunlukla kentsel mekân olarak nitelendirilen yerlerde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bir bakıma ait olduğu toplumun değerlerini, kültürünü, dilini, geçmişini, tarihini yansıtmaktadır.

Varoluşsal mekânı ve mekânın insanla biçimlenişi yukarıda anlatılanlardan hareketle şu şekilde özetlenebilir: Mekân ve insan birbirinden ayrı durağan nesneler olmaktan ziyade birbirlerini etkileyen ve tetikleyen dinamik yapılardır. Biri diğeri olmadan varlığını sürdüremez. Mekân insanın çeşitli duyumlarıyla algılanır ve insanın eylemlerinin doğal sonuçları mekânda rahatlıkla gözlemlenebilir.

3.4 Deneyim Kavramı ve Deneyim Odaklı Mekân

Deneyim kavramının mimarlık alanındaki anlamlarına bakmadan önce etimolojik kökenini incelemek ve kavramın çeşitli pratiklerdeki açıklamalarına bakmakta yarar vardır. Sözcüğün muğlak anlamlarının olduğu en kabul gören yaklaşımlardan biridir. Nitekim farklı dillerde farklı anlamlarının olması ve kavramın söz konusu dillerdeki kökeninin bambaşka sözcüklerle ilişkili olmasından kaynaklı farklı referanslara işaret etmesi bu muğlaklığı daha da artırmaktadır. Örneğin akla öncelik veren rasyonalist bakış açısına göre deneyim son derece yanıltıcı bir kavram iken, fenomenolojik bakış açısına göre kavrayışın kendisidir. Bu çalışmanın ana amacı sözcüğün kesin ve net bir tanımının yapılması değil, kavramın farklı pratiklerdeki anlamlarının incelenip tartışmaya yeni bir pencerenin açılmasıdır.

Sözcüğün kökenini ve sözcüğe bağlı anlamları araştıran Martin Jay, deneyimi şu şekilde açıklamıştır: “Sözcüğün İngilizcesinin (experience) doğrudan, ‘deneme, kanıt ya da deney’ anlamına gelen, Latince experianta’dan türetildiği anlaşılıyor. Latince ‘denemek’ (*experiri*) ile ‘tehlike’ (*periculum*) aynı kökten geldiği için, deneyim ile tehlike (*peril*) arasında da örtük bir bağlantı vardır; bu da deneyimin, bir badire atlatmak ve bu karşılaşmadan bir şey öğrenmiş olarak çıkmaktan geldiğini akla getiriyor’’ (Jay ,2012).

Jay, experiri (denemek) ve periculum (tehlike) sözcüklerinin aynı kökten beslendiklerini ifade ederek, deneyim ve tehlike arasındaki ilişkisel duruma dikkat çeker. Bu tehlike illa ki kötü durumların doğuracağı kötü olaylar anlamına gelmez; bunun yerine kendi konfor alanından çıkıp risk almak olarak da görülebilir. ‘Çıkmak’ anlamında kullanılan ex-, deneyim (ex-perience) sözcüğü tehlike içeren bir karşılaşma durumundan bir şey öğrenmiş, değişmiş olarak çıkmak anlamını kazandırır. Jay'e göre bu bağlantıyla birlikte deneyim ‘‘bir badire atlatmak’’ olarak anlaşılabilir.

Jay’in bu tanımından deneyimin eylemsel bir olayın yaşanmasından kaynaklı elde edilecek bilgi çıkarımı yapılabilir. Tehlike arz eden bir durumdan kurtulmak, tehlikeden bir bilgi öğrenilerek çıkmak olarak anlaşılabilecek deneyim kavramının Almanca’daki karşılıkları ise Erlebnis ve Erfahrung olmak üzere iki farklı kelime şeklindedir. Martin Jay, Erlebnis'in basitçe ‘yaşantı’ olarak anlaşılabileceğini belirtmekte, Erfahrung’u ise Fahrt (yolculuk) ve Gefahr (tehlike) ile olan ilişkisi üzerinden açıklamaktadır (Jay, 2012).

TDK‘ya göre deneyimin tanımı ise şöyledir: “Bir kimsenin belli bir sürede veya hayat boyu edindiği bilgilerin tamamı, tecrübe, eksperyans” (Url-3). Oscar Wilde deneyimi çoğu zaman ilk akla gelen şekliyle, olumsuz tecrübeler olarak değerlendirip, insanın hatalarını deneyim diye adlandırdığını öne sürerken deneyimin olumsuz çağrışımlarına dikkat çeker (İnce, 2015). İnce, deneyimin kimi bilimsel çevreler tarafından yanıltıcı ve gerçek bilgiye ulaşılamayan bir alan olarak da görüldüğünü ifade eder. Söz gelimi Descartes, Platon, Spinoza ve Leibniz gibi farklı düşünürler için deneyim bilgi edinmenin kaynağı olamaz. Onlara göre bilgiye ulaşmanın yolu deneyim ve algı gibi yanıltıcı olmayan saf akıldır (İnce, 2015).

Yukarıda deneyime dair ifade edilen görüşlere göre yanıltıcı olan şey kati ve kesin bir rasyonel açıklamanın olmadığı bir durumdur. Bu düşünceye göre saf aklın sunacağı türden bilgiler, deneyimde bulunmadığından dolayı deneyimin olumsuz çağrışımları üstünde durulmaktadır.

Jay, araştırmalarının sonucunda deneyim kavramına tarihsel süreçte günümüzde olduğu kadar değer verilmediğini hatta kavramın potansiyelinin göz ardı edilerek kötülendiğini belirtmektedir. Aynı şekilde Dewey (1959)'e göre Platon ve oluşturduğu felsefi geleneğe göre deneyim, "geçmişe, adetlere esir olmak" anlamına gelmektedir. Bu geleneğe göre deneyim, tekrarlama, deneme yanılma ve el yordamıyla üretilen değersiz adetlerle neredeyse eşdeğerdir (Jay, 2012).

Yukarıda ifade edilen fikirlerin beslendiği anlayışta deneyim kavramının yetersiz ve bir bakıma da yanlış bir şekilde anlaşıldığını söylemek olanaklıdır. Nitekim deneyim, salt geçmişle ilişkilenen bir kavram olmanın ve edinilen kötü anıların, tecrübelerin bir yansıması olmanın ötesine geçerek şimdiki anda ve gelecekte üretilebilir. Kavramın olumsuz ve tehlikelerden kurtulma anlamlarını ifade eden düşünürlerin ve kuramcıların aksine fenomeneolojik bakış açısında deneyim, sunduğu potansiyeller itibariyle yaşamsal derecede önemli bir bilgi üretme mekânizması olarak tariflenmektedir. Sözgelimi Heidegger deneyimi, dünyayı anlamlandırmamızın aracı olarak görür. Mekânı da bir deneyim alanı olarak ele almakta ve bunu da var olmanın bir aracı olarak adlandırmaktadır.

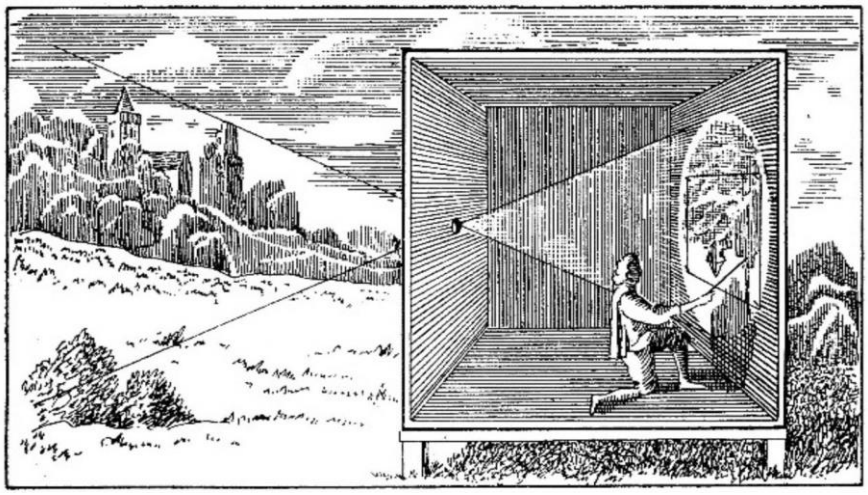
Benzer şekilde Edmund Husserl görünen her şeyin yaşanan bedene ait olduğunu, karşılaşılan her şeyin bireyin kendi bedeninin etrafında olacak şekilde düzenlendiğini belirterek ''Ben şeylerin merkezindeyim: ben kendim, tüm deneyimlerimin 'ben-merkezi'ini oluşturan bedensel bir benliğim" diye ifade etmektedir (Husserl, 1907).
Merleau-Ponty kendi fenomenolojisinde sahip olunan bedenin sadece algılanan bir nesne değil aynı zamanda duyumsayan ve algılayan bir özne olma halini 'yaşayan beden' kavramı ile açıklamaktadır. Bu bakış açısına göre bedenin bizatihi kendisi deneyimin üretildiği mekân rolündedir. Duyumsama ve algılamanın sosyal-fiziksel çevre ile beden arasındaki son derece önemli bir etkileşim sahası olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre bedenimiz nesneler arasında duran bir nesne olmanın yanı

sıra aynı zamanda onları gören ve onlara dokunan şeydir. Ponty'e göre kişi zaman ve mekânda değildir, mekânı kurmaz, bunun yerine onlara aittir ve beden mekânla ve zamanla birleşir. Fakat zaman ve mekânın sentezi her zaman yeniden gerçekleştirilmesi gereken bir iştir. Her yeniden gerçekleşme farklı ufuklara açılır farklı deneyimleri üretir (Merleau-Ponty, 2014).

Merleau-Ponty'nin çalışmalarının üzerine eklemeler yaparak deneyimi açıklamaya çalışan Juhanni Pallasmaa ise deneyimi, tüm duyumlar içinden dokunsallık üzerinden açıklar ve görme duyusunun baskınlığını bu minvalde tartışmaya açar. Ona göre mekânlar görme baskınlığı nedeniyle kendi duyusal özelliklerini, derinliklerini ortaya koyamaz ve bu özelliklerini yitirmektedir (Pallasmaa, 2000). Pallasmaa (1994)'ya göre, beden, mekânın her türlü özelliklerini, malzemelerini, ölçeğini, göz, deri, burun, kulak, iskelet ve kas sistemi ile birlikte bir bütün olarak algılar ve mekânın niteliğini, tüm bu duyular ile birlikte ölçer (Kalay, 2018).

Ancak modern mimarlık kavrayışının mekâna yüklediği anlam genellikle bu duyuları dışarıda bırakarak göz merkezcil kurallar dahilinde ele alınmaktadır. Bu kısıtlı bakış açısına göre bedenin diğer duyumsal süreçleri ve kişinin zihninde oluşan imgeler dikkate alınmamaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak mimari nesnenin içinde bulunduğu ortamın bağlamından koparılarak, donmuş bir fiziksel öğe olarak benimsenmesine sebep olmaktadır. Bu rasyonalist bakış açısında fiziksel mekân ön planda olup, özne konumunda olan insanın diğer duyumları aracılığıyla oluşturduğu mekânsal deneyime önem verilmemektedir.

Rasyonalist bakış açısında görme deneyimi ‘‘Camera Obscura’’ cihazındaki gerçekliğe benzer bir şekilde anlaşılmıştır. Bu cihaz, dışında bulunan çevreyi gözlemcinin bulunduğu karanlık bir odadaki ekrana yansıtan optik (ışık) bir alettir (Şekil 3.7). Böylesi bir düşüncede görme özneyi bedenden ayıran bağımsız bir duyum olarak kabul edilmektedir. Bunun bir sonucu olarak da kişi gerçek dünyayı deneyimleyemez bunun yerine gerçek dünyanın bir çerçeveye sığan yansımasını görür ve bu yüzden çerçeve dışındaki diğer tüm gerçekliklerin yok sayılmasına neden olur.

Şekil 3.7 Camera Obscura görseli (Url-4)

Bu bakış açısında duyular her zaman aldatıcı ve göz ve akıl ise en güvenilir kaynaktır. Bedenden kopuk bir mekânsal deneyim açıklanmaya çalışılır. Ancak gerçek dünya böyle bir konumda bulunmaz o, gözün ona her bakışında değişmekte ve bambaşka şekillerde yeniden algılanır. Bir ressam perspektif kuralları dahilinde öndekini hacimsel olarak büyük, daha arkada kalanları ise küçük çizer fakat perspektifi referans olarak aldığı nesneler gözün her bir bakış anında sürekli değişir ve dolayısıyla öndeki-arkadaki ilişkisi başkalaşarak yenilenir.

Juhanni Pallasmaa (2005)'nın

> Şehrin karşısına bedenimle çıkarım: pasajın boyunu ve meydanın enini bacaklarımla ölçer; bakışım bedenimi bilinçsiz biçimde katedralin cephesine yansıtır, bedenim orada silmelerin ve konturların çevresinde dolanır, girinti ve çıkıntıların boyutlarını duyumlar; bedenimin ağırlığı katedralin kapısının kütlesiyle buluşur ve kapının arkasındaki karanlık boşluğa girerken elim kapının topuzunu kavrar. Bedenim ve şehir birbirini tamamlar ve tanımlar. Ben şehirde barınırım, şehir de bende barınır.

şeklindeki pasajında deneyimle ilgili aktardığı bu fikir mekânsal deneyimi anlamak için en önemli referanslardan birini teşkil etmektedir. Böylesi bir anlayışta beden mekân ile hem fiziksel hem bilişsel ilişkiler kurmaktadır. Beden ürettiği eylemler aracılığıyla şehri anlamaya çalışır, sadece görmez aynı şekilde ona dokunur; zihin ise ürettiği fikirler ve eylemler yoluyla mekânı hisseder ve yaşar; yani onu deneyimler. Özne ve nesne, etkileyen ve etkilenen olmak üzere kurulan ilişkide mekân ve insan sürekli karşılıklı yer değiştirmektedir. Bu karşılıklı yer değiştirmede beden ile mekân birbirinden ayrı değildir aksine birbirini besleyen bir ilişki halindedir. Mekânın deneyimlenmesi onun sunduğu etkileşimle gerçekleşir. Beden mekânla ne kadar çok

etkileşime geçerse, ne kadar çok ilişkilenirse bedenin ana öznesi olan insanın çevresini anlamlandırması da o ölçüde kolaylaşır. Mekânla olan söz konusu etkileşimde bedenin duruşu, en ufak hareketi ve eylemi önem taşır. Zira kemiklerin pozisyonu ve açısı dahi her durum bu deneyimin bir yansımasıdır.

Bachelard'ın mekânı öncelikle ev üzerinden anlattığı durum mekânsal deneyimin oluşmasındaki en küçük detayı gözler önüne sermektedir. Ona göre doğduğumuz ev sadece bizi barındıran bir mimarlık ürünü değildir. Aynı zamanda düşlerimizi, hayallerimizi de barındırır. O evin her kuytu köşesi vakti zamanda bizim düşlerimizin köşesi olmuştur. Bu yönüyle çoğu kez kurulan düşlere ayrı ayrı özellikler veren yerin kendisidir (Bachelard, 1996). Gümüştaş gerçek anlamda bahsedilebilen mekânsal deneyimin kişinin duyuları, bedensel hareketlerine bağlı olarak, kişinin kendi bedeni aracılığıyla edinildiğinden bahsetmektedir. Buna göre her etkileyici mimarlık edimi çokduyulu bir deneyimin ürünüdür: göz ve kulak, dil ve burun, ten ve iskelet, kas ve denge her birinin farklı ölçeklerdeki mekânı ayrı şekillerde duyumsamasında özel bir payı bulunmaktadır (Gümüştaş, 2015).

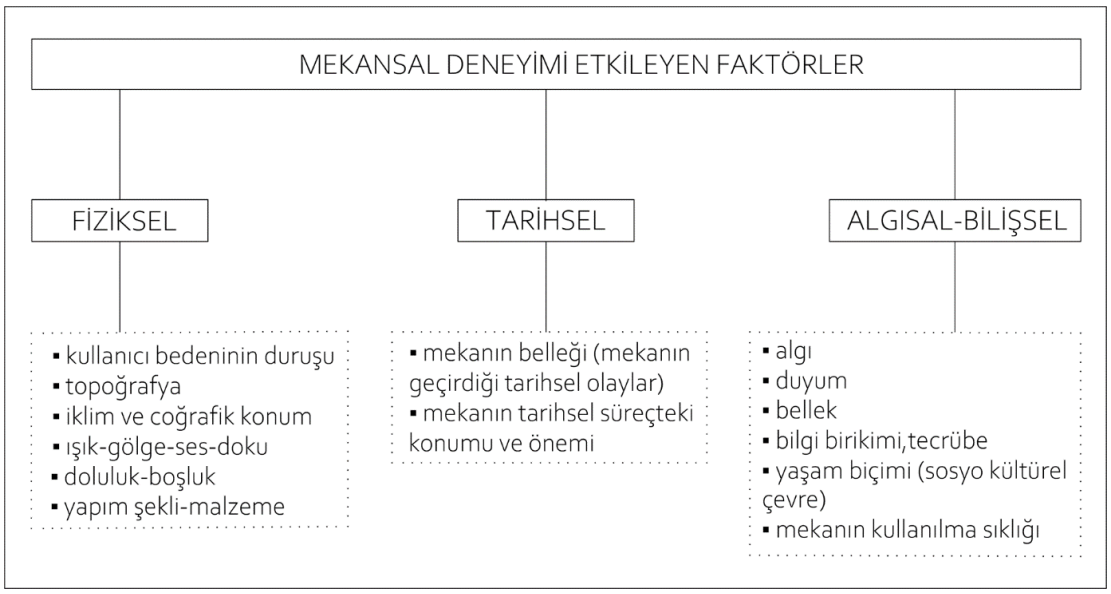
Mekân kavramının anlatıldığı bölümde aktarılana benzer bir şekilde deneyimden bahsedilebilmesi için öncelikle bir bedenin varlığından söz edilmelidir. Mekânın beden tarafından deneyimlenmesi ve bunun sonucu olarak bedenin mekân aracılığıyla deneyimlenmesi, bu deneyimlerin yorumlanmasının kapısını aralar ve mekânın anlamının oluşmasını sağlar. Beden ve mekân daimî bir şekilde etkileşim içinde bulunur. Açık veya kapalı, karanlık veya aydınlık herhangi bir mekâna adım atıldığı anda içinde var olunan mekân, bedenle ilişkilenmeye başlar ve beden mekânla diyalog kurmanın yollarını arar. Bu etkileşim sonucunda hem beden hem mekân yeniden üretilir. Dolayısıyla bu andan itibaren deneyimlenen mekân, kişinin bilişsel ve fiziksel özelliklerini çoktan kendi içine almış ve değişim geçirmiş olur. Fakat deneyim anında kişinin mekânı algılaması ve duyumların harekete geçmesine ek olarak deneyimlenen ortamın ışık, ses ve diğer fiziksel özellikleri gibi birtakım etmenler etkili olmaktadır. Mekânın geçirdiği tarihsellikler, o mekânın içinde gerçekleşen toplumsal eylemler deneyimin farklı şekillerde zuhur etmesine sebep olmaktadır. Benzer şekilde kullanıcının bilgi birikimi, kişisel ve psikolojik özellikleri, yaşam biçimi, üyesi olduğu toplumun kültürel değerleri, belleğindeki izler gibi bir dizi olgular deneyim anında

kendini başka başka şekillerde üreterek deneyimin her anda ayrı bir niteliğe sahip olmasına yol açmaktadır.

3.4.1 Mekânsal deneyimi etkileyen faktörler

Mekânsal deneyimi etkileyen faktörler başlığı altında aşağıda anlatılanlar literatürde farklı kaynaklardan okunup bir derlemeye tabii tutulmuş görece kısa açıklamalardır. Kuşkusuz bu olguları bir sınıflandırmaya tabi tutmanın riskli bir tarafı vardır. Bu yüzden söz konusu bu faktörlerin, doğruluğu veya yanlışlığı ve eksikliği veya fazlalığından çok yapılan bu sınıflandırmadaki etmenlerin tezin alan çalışmasına katkı sağlaması ve dolayısıyla kavramların kesin ve kati bir gönderme amacı taşımasından çok çalışmayı farklı ufuklara yöneltmesi beklenmektedir. Tablo 3.1'de belirtildiği üzere ‘‘Fiziksel’’ başlığı altında topoğrafya, iklim ve coğrafi konum, ışık-ses-gölge-doku, doluluk-boşluk ve kullanıcı bedeninin duruşu gibi fiziki elemanlar sıralanmıştır. ‘‘Tarihsel’’ başlığı altında mekânın tarihsel süreçteki yeri ve önemi, mekânın belleği ve kullanıcı yaşı; ‘‘Algısal-Bilişsel’’ başlığı altında ise algı, duyum, bellek, bilgi birikimi-tecrübe, mekânın kullanılma sıklığı ve sosyokültürel değerler sıralanmıştır. Bu kavramların bazısı birbirinin yerine kullanılabilmekte ve aralarında birbirlerini besleyecek şekilde ilişkiler bulunmaktadır.

Tablo 3.1 Mekânsal deneyimi etkileyen faktörler (Yavuz, 2022)

3.4.1.1 Fiziksel etmenler

Kullanıcı bedeninin duruşu: Mimarlık pratiğinde uzun yıllar kartezyen anlayışın bir sonucu olarak bedenin mekânla olan ilişkisi göz ardı edilmiş ya da yok sayılmıştır. Fakat fenomenolojik ve holistik anlayışın bu pratiğe kazandırdığı deneyimsel mekân, varoluşsal mekân gibi kavramların bir ürünü olarak beden ve mekân ilişkisi üzerine hatırı sayılır çalışmalar yapılmıştır. Bu anlayışa göre beden içinde bulunduğu mekânı kavrar ve çeşitli duyular aracılığıyla anlamlandırmaya çalışır. Kimi zaman bedenin duruşu mekânın mimarisinin dikte ettiği şekilde devinim yaşar kimi zaman da beden, kendi duruşuyla mekâna anlam katar. Mekânsal deneyimin yaşanması için öncelikle bir bedenin varlığından söz etmek gerekmektedir. Dolayısıyla bedenin mekânsal deneyim için en önemli unsurlardan biri olduğu söylenebilir.

Topoğrafya: Mimari mekânın içinde konumlandığı topoğrafya, kullanıcının mekânsal deneyim üretirken ki durumuna olumlu veya olumsuz şekilde bir etki etmektedir. Yani topoğrafyaya göre şekillenen bir mimarlıktan bahsediliyorsa mimari mekânın farklı şekillerde oluşumundan da söz etmek mümkündür. Söz gelimi eğimli bir arazide inşa edilen bir mimari mekânın birtakım zengin mekânsallıklar üretmesi beklenir. Farklı kotlarda inşa edilen mekânlar arasında gezinen kullanıcı, her durumda farklı deneyimler yaşamaya müsait olur. Düz arazide inşa edilen bir yapının ise kendine özgü daha farklı mekânsal deneyimler oluşturmaktadır.

İklim ve coğrafi konum: Gerçek bir mimarlık ürününden bahsetmenin ön şartı hangi ölçekte olursa olsun o yapının bulunduğu yerin coğrafik ve iklimsel durumuyla örtüşen bir mimariye göre üretilmesidir. Örneği kendi ülkemizden vermek gerekirse: İç Anadolu coğrafyasında ve ikliminde üretilen bir yapıda gezen bir insanın deneyimleyeceği mekân ile Güneydoğu Anadolu bölgesinde inşa edilen yapıda deneyimlenen mekân arasında elbette ki farklar bulunur. Çünkü biri soğuk biri sıcak iklimin yeridir, birinde sıcaklığın etkisini azaltmak için açık mekânlara, avlulara önem verilirken birinde soğuk iklim şartlarının koşullarını sağlayan çoğunlukla kapalı mekânlara yer verilir. Bu minvaldeki örnekleri çoğaltmak mümkün olup mekânsal deneyimlerin de bu şartlara göre şekilleneceği varsayımı yapılabilmektedir.

Işık-gölge-ses-doku: Bir mimari mekân içindeki ışık ve gölgeyle, içinde ve çevresindeki seslerle, malzemelerinin dokusuyla algılanır. Bu algıya her bir öğe kendi bağlamıyla yön verir. Işığın pencerelerden ve diğer açıklıklardan içeri girmesiyle oluşan gölgelenme ve aydınlık mekânlar kullanıcının mekânı algılamasında ve kendi bilişsel sürecinden geçirerek anlamlandırmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Örneğin, bir kış akşamında tarihi bir kafe içinde oturan bir kullanıcı sokak lambalarının içeriye doğru yansıttığı ışık hüzmeleriyle mekânı ayrı; loş ışıklı kapalı bir oda bulunan kullanıcı ise ayrı deneyimlemektedir. Örneği devam etmek mümkün: içeride müzik çalınan bir mekândaki deneyim kullanıcının bilişsel dünyasında ayrı üretilirken, rahatsız edici gürültülü bir ortamda oturan kullanıcının deneyimi ayrı olmaktadır.

Doluluk-boşluk: Mimari ürünler, ihtiyaca ve işlevselliğe göre açık, yarı açık, kapalı mekânlara sahip olabilmektedir. Benzer şekilde döşemede açılan yarıklar ve galeri boşlukları bir mekâna kimlik katabilmektedir. Bu mekânlardaki yapısal olarak ifade edilebilecek doluluk ve boşluklar kullanıcının mekânı deneyimlerken ürettiği anlamlar ve bu mekâna dair kendi zihninde oluşturduğu imgelerin çeşitlenmesine yol açmaktadır. Bu çeşitlenmeler hayatın olağan ritminde kişilerde farklı zengin birtakım mekânsal deneyimlerin oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

Yapım şekli-malzeme: Mimarların ve tasarımcıların hiç ortada olmadığı Antikiteden başlayarak başlıca yapı üretim mekanizması olan mimar ve tasarımcıların rol aldığı günümüze kadar olan tarihsel süreç boyunca insanlar yapılar üretmiş ve her biri bu yapıları kendi bulunduğu zamanın anlayışına, şartlarına, toplumsal bağlamına göre şekillendirmiştir. Bunun bir sebebi olarak da inşa edilen yapıların söz konusu tarihsel seyirde bambaşka örüntülere sahip olduğu görülmüştür: Barok'ta ayrı tarz, Roma döneminde ayrı, ilk uygarlıklarda ayrı, modern dönemde ayrı ve günümüzde ayrı mimari biçimlere sahip yapılar oluşagelmiştir. Hatta bu dönemlerin kendi içinde dahi farklılaşmaları olmuştur. Bu durum en basit ifadeyle her dönemin yapılarının farklı deneyimler yaratmasına sebep olmuştur ve olmaktadır. Aynı şeyi malzeme kullanımı için de söylemek olanaklıdır. Yerel mimarilerde kullanılan yığma taş örgüsünün sahip olduğu yapıları deneyimleyen bir insan ile betonarme veya çelik konstrüksiyonla inşa edilen bir yapıyı deneyimleyen insan her birinde ayrı deneyimler yaşamaktadır.

3.4.1.2 Tarihsel etmenler

Mekânın belleği: Yapının mimarisinin bir birikim sürecinin ürünü olması farklı toplulukların kimliklerinin diğer bir deyişle belleklerinin üst üste yığılmış olması anlamına gelmektedir. Her gelen toplum kendi mimari biçimini, üslubunu bu yapıya yansıtmıştır. Mekânın tarihsel seyir içinde geçirdiği fiziksel(mimari) değişimler mekânı deneyimleyen kullanıcının kendi zihinsel işlemlerinde anlamlandırmalar yapmasına, kendi bilgi dünyasında birtakım kodlamalar yapmasına yardımcı olabilmektedir. Diyarbakır Ulu Camii örneğinde olduğu gibi bir pagan kültürünün belleğinin yanında aynı mekânda İslam mimarisinin yansımalarının olduğu bir belleğin varlığından söz edilebilir. Burada önemli olan nokta eklemlemelerin hangi döneme ve hangi topluma ait olduğu değil, bu eklemlemelerin varlığını sürdürüp sürdürmemesi yani belleğin mevcut olup olmamasıdır.

Mekânın tarihsel süreç içindeki konumu ve önemi: Bir mimari mekân ait olduğu toplumun izlerini bünyesinde barındırmaktadır. Söz konusu izler savaşları, yağmalamaları, yıkımları ve onarımları, ölümleri ve yaşamları, hüzünleri ve mutlulukların her birini kapsamaktadır. Bir mekân toplum için ne kadar önemliyse, mekânı deneyimleyen kullanıcının zihninde oluşan imgelemeler de o kadar fazladır. Dolayısıyla kullanıcı deneyim anını daha yoğun yaşar ve bu da o mekânın kullanıcının belleğinde daha kalıcı yer edinmesine sebep olmaktadır.

3.4.1.3 Algısal-bilişsel etmenler

Algı: Mekân deneyiminde en önemli faktörlerden bir diğerinin ise algı olduğu söylenebilir. Doğan Cüceloğlu, algıyı duyu verilerinin örgütlenip yorumlanarak fiziksel çevredeki nesne ve olaylara anlam verme süreci olarak tarif etmektedir (Cüceloğlu 2004). Algı süreci kişiye özeldir ve kişinin mekânı deneyimlemesiyle sürekli değişir. Kişi çevresinde ve zihninde oluşan tüm imgeleri bilişsel süzgeçten geçirerek bir algı oluşturur. Bu süreçte algısal-bilişsel etmenler başlığı altındaki tüm etmenler birlikte çalışır. Tüm duyular iş birliği içerisindedir. Dolayısıyla algı ile deneyim kavramının neredeyse benzer örüntülere sahip olduğu söylenebilir. Her iki kavramın da bağlamının bir hayli geniş olması ve literatürde üzerlerine pek çok çalışma yapılmasından dolayı bu çalışmada detaya inilmeden yüzeysel özetlemeler yapılmıştır.

Duyum: Duyum terimi TDK'nin Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde "nesnel çevrenin insanın duyu organları üzerindeki etkisinin yalın sonucu" olarak tanımlanmıştır. Duyu ise duymayı gerçekleştiren psiko-fizyolojik işlev olarak tanımlanmaktadır (Hançerlioğlu, 1993). Görme, işitme, tat, koku ve dokunma duyuları eskiden beri bilinen beş duyudur. Araştırmacılar bunlara ek olarak denge duyusu ve kas duyusunu da eklemiştir. Bunlar arasından görme ve duyma duyusunun önemi geçmişten beri diğerlerinden daha fazla olmuştur. Fakat görme duyusunun baskınlığını eleştiren düşünürler, söz konusu tüm duyulara mekânı algılamada eşit derecede önem atfetmişlerdir. Herhangi bir nesnenin ürettiği farklı uyaranlar, çeşitli duyu organları tarafından algılandığında o nesneye ait bütüncül bir duyum oluşmaktadır. Yani aynı nesneye ait görsel, işitsel, dokunsal vb. şekildeki farklı duyumlar o nesnenin bir bütün olarak algılanmasına olanak sağlamaktadır. Duyumların çeşitliliği ve kişiden kişiye farklılık göstermesi de aynı mekânın farklı kullanıcılar tarafından ayrı şekillerde deneyimlenmesine sebep olmaktadır.

Bellek: Kişi, belleğini kendisinden, bulunduğu ortamdan ve bağlamdan soyutlayamaz. Fakat aynı bellek durağan bir özellik gösteremez bunun yerine sürekli devinim halindedir. Her an değişir ve dönüşür. Girdiği her mekânda eski belleğine yeni bellekler eklemlenir. Bu eklemlenme mekânsal deneyime de etkide bulunur. Daha önce mekânın, belleğin var olabilmesi için bir ön koşul olduğu belirtilmişti. Bu yüzden algıda olduğu gibi mekânda oluşan deneyim ve bellek de aynı şekilde karşılıklı bir ilişki içerisinde oluşmaktadırlar. Bilişsel süreçlerden elde edinilen bilgiler eski veya yeni fark etmeksizin belleğin şekillenmesinde rol alırlar.

Bilgi birikimi-tecrübe: Geçmiş deneyimlere ait bilgi birikimleri ve tecrübeler bir yandan kişinin üyesi olduğu toplumun kültürel ve sosyal verilerini bünyesinde barındırırken diğer yandan kişisel özneye ait biricik ilkeler ve kalıpları da içermektedir. Kişinin geçmişte edindiği bilgiler takımı mekânda gerçekleşen her deneyim anında bütünleşerek ayrı şekillerde zuhur etmektedir. Bu deneyimleri yaşarken geçmiş ve bugünün bilgileri birbirine diyalektik ilişkiler ağıyla sarmalanır. Söz gelimi geçmişte bir mekânda bulunurken aldığın bir acı haber şimdiki zamanda aynı mekânda bulunma halini farklılaştırır. O mekân hiçbir zaman aynı mekân

değildir, kötü anıları da içerir mutlu anıları da. Bu doğrultuda tepkiler de aynı olmayacağı için mekâna dair deneyimler de aynı olmayacaktır.

Sosyo-kültürel çevre: Kişi ait olduğu kültürün geleneklerinden, kültürel kalıplarından, alışkanlıklarından, dini inançlarından, sosyo-psikolojik durumundan ve yaşam pratiklerinden kendisini soyutlayamaz. Bunu bilinçli veya bilinçsiz yapmadığı tartışma konusu değildir. Nitekim ana gerçeklik bu durumun kesinlikle gerçekleşiyor olmasıdır. Kişinin mekânı deneyimlerken bu unsurlara olan bağlılığı deneyimin kişiden kişiye veya toplumdan topluma değişiklik göstermesinde etkili olmaktadır.

Mekânın kullanılma sıklığı: Belleğin anlatıldığı bölümde mekânın kullanılma sıklığının bellek oluşumundaki etkisi aktarılmıştı. Buna benzer bir şekilde mekânsal deneyimin oluşması da kullanım sıklığıyla yakından ilişki kurmaktadır. Bir mekânı günde 3 kez kullanan bir kullanıcının o mekâna dair kendi bilişsel süreçlerinin sonucunda ürettiği mekânsal deneyim ile aynı mekânı haftada bir kullanan kullanıcının deneyimi farklı olacaktır. Tekrara dayanan bir durumdan bahsedildiği için kişinin belleğinde oluşan mekâna dair imgelemelerin hatırlanması da bu yönde değişiklik göstermektedir.

3.5 Kamusal Mekân Kavramı

Kamusallık ve kamusal mekân kavramları günümüz yazınında özellikle de sosyoloji ve mimarlık pratiğinde sıkça kullanılan olgular olsa da kavramın ortaya çıkışı, Avrupa'da kabaca 1960'ların başında -tarihsel süreç düşünüldüğünde görece geç bir zamanda- Jürgen Habermas'ın kitabındaki haline dayanmaktadır. Habermas, kamusallığı kişilerin kendilerini ilgilendiren ortak bir mesele etrafında akıl yürüterek rasyonel bir tartışma içine girdikleri ve bu tartışma sonucunda ortak bir kamuoyu oluşturdukları araç, süreçler olarak tanımlamaktadır (Habermas, 1997). Bu tarihten başlayarak günümüze kadar farklı evrelerden geçmiş ve üzerinde farklı tanımlamalar yapılmış bu kavramın halen net ve kesin bir tanımı bulunmamaktadır. Zira farklı yazın alanlarında ve disiplinlerde tanımın görece ortak bir ifadesi bulunuyor olsa da kavrama dair tartışmaların da nicelik olarak çokluğu dikkate değerdir. Bu bölümde kavramın ana hatlarıyla değerlendirilmesi yapılmış ve yazar tarafından teze katkı sağlayacağı düşünülen bir söylem üretilmesi amaçlanmıştır.

Kamusal mekânın ne olduğuna bakmadan önce kavramın ana kökü olan ‘’kamu’’nun anlamlarına bakmakta yarar vardır. TDK sözlüğünde kamu; halk hizmeti gören devlet organlarının tümü, bir ülkedeki halkın bütünü, anlamlarına gelmektedir (Url-5).

Etimolojik köken olarak kamu, *kamağ/kamuğ* kelimelerinden gelmektedir. Orhun Yazıtlarında geçen *kamağ* bütün, hepsi, tamamı, bir, beraber anlamı taşımaktadır (Dündar, 2018). Kavramın Türkçesinde dolaylı bir şekilde anlaşılan olgular şunlardır: Birlikte olma, beraber olma, tüm-bütün olma. Bu etimolojik kökenin kamusal mekân kavramının iletmek istediği anlama doğrudan bir etkisi bulunmaktadır. Bu bölümün ilerleyen kısımlarında söz konusu durum incelenecektir.

Kamu kavramının Latince karşılığı olan *public* kelimesi ise *publicus*'tan türemiştir. Publicus: devlete ait, halka ait, umuma ait, genel, yaygın anlamındadır (Turan ve Aydilek, 2017). Burada ise kavramın net bir şekilde anlaşılabileceği bir tanımlama yoktur. Hem devlete hem halka ait bir tanımın muğlaklığı tartışmayı kısıtlamaktadır. Bu yüzden bu bölümde üretilen söylemde bu ikili durumun ayrımının yapılması düşünülmüştür. Kamusal mekân, kamu ve mekân kavramlarının bir araya getirilmesi ile oluşan bir tanımı ifade ettiği için her ikisinin de bağlamını içermektedir. Buradan hareketle bazı yazar ve düşünürlerin kavrama dair ürettikleri tanımların aktarılması tartışmayı biraz açmak adına önemlidir.

Sennett, kamusal mekânları kişilerin yalnızca gündelik pratiklerden bir kaçış yolu olarak gördükleri yerler değil, farklı şekillerde düşünerek sosyal davranışlar sergiledikleri toplumsal bir paylaşım-üretim sahası olarak tanımlar. Bu tanım doğrultusunda, kamusal mekânların yeni anlamlar üreten, melez kültürlerin, yaşam biçimlerinin oluşmasını sağlayan yerler olduğu söylenebilir. Kültürel deneyimler, hoşgörünün, farklılıklara saygının ve paylaşımın öneminin kavrandığı sosyal bir öğrenim süreci doğurmaktadır (Amin ve Thrift, 2002).

Çubuk, kamusal mekânın, toplumsal yaşamda süreç boyunca yaşanan ve deneyimlenen tüm etkinliklerinin her yaş ve meslek grubunun yararlanmasına açık, kent strüktürü içinde yer alan mekânlar olduğunu belirtmiştir. Ona göre bu mekân,

içinde gerçekleşen sosyo-kültürel, dini, eğitim, ticari, spor gibi tüm insani eylemleri kapsamaktadır (Çubuk, 1989).

Kanıpak, kamusal alanı, modern toplumların bir üyesi olan bağımsız sivil kuruluşlar tarafından oluşturulan ve eleştirel, özgürleştirici ifadelerin yer aldığı metaforik platformlar olarak tanımlamaktadır. Ancak ona göre bu kavramın sınırları ve potansiyelleri tam olarak belirlenmemiştir (Url-6).

Turgut, kamusal mekânları, farklı bireyleri veya farklı sosyal grupları bir araya getirerek benzer davranış göstermeye yöneltebilen mekânlar olarak tanımlamaktadır (Turgut, 2013). Kavramın araştırma alanlarına dahil olmasının çok geç zamanlara kadar beklediği ve üzerinde tartışılıp konuşulan görece yeni bir kavram olduğu daha önce belirtilmişti. Ancak bu durumun kamusallık olgusunun da tarih boyunca bu zamana kadar beklettiğini söylemek yanlış bir ifade doğuracaktır.

Söz gelimi Habermas'a göre 18.yüzyıl öncesinde kamusal alan görece temsilidir ve doğrudan bir bürokratik anlamda yöneticiye bağlı olduğu için ve toplumun sadece belirli bir kesimini kapsadığı için ve böylesi bir ilişki gerçek bir kamusallığı temsil etmemektedir. Habermas, 17. yüzyıl Fransa'sında 'kamu' ya dahil olanların sanat ve edebiyatı izleyenler, tüketenler ve eleştirenler olduğunu; kamudan anlaşılanın ise, öncelikle saray, daha sonrasında ise yüksek burjuva tabakası ve şehirli soylular olduğunu belirtmiştir (Habermas, 2012). Mekânla kamunun bu türden bir ilişkiye sahip olması, burjuvazi dışından bir halkın görüşlerini ifade edebildiği, özgürce davranabildiği kısacası mekâna dahil olabildiği bir kamusallıktan bahsedilmesinin mümkün olmayacağı anlamına gelmektedir. Bu mekânlar otoriter varlığın baskısının hissedildiği mekânlar olmaktan başka anlama gelmemektedir.

Habermas'ın kamusallık ve burjuvazi ile ilgili görüşlerine ekleme yapan Richard Sennett'e göre kamusal mekân, Paris ve Londra gibi 18. yüzyılın büyük kentlerinde oluşmaya başlamıştır. Ancak şehirler büyüyüp geliştikçe krallığın doğrudan denetiminden bağımsızlaşan sosyallik ağları atmış, farklı etnisiteden olan insanların düzenli olarak buluşup mübadele yapabilecekleri yerler de genişlemeye başlamıştır. Dolayısıyla feodal toplumlardaki siyasi güçlerin dışında artık her bir birey bu sürecin

bir parçası haline gelmiştir. Artık kamusal olan, gündelik olana doğru kaymaya başlamış ve kamusal mekâna ait tanımlar yeniden üretilmiştir. Geçmişte bir sarayın kamusal alan olduğu görüşü yok olmaya başlamış ve gündelik pratiklerin mekânları da kamusal alan haline gelmiştir. Kentsel parklar, sokaklar ve meydanlar toplumsal yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Bu dönemde kahvehanelerin ardından kafe ve hanlar sosyal merkezlere dönüşmüş; opera ve tiyatro salonlarındaki koltuklar aristokratların tekelinden çıkıp açıktan yapılan bilet satışlarıyla geniş bir kamu kesimine açılmıştır (Sennett, 2010).

19.yüzyılın başlarından başlayarak önceden burjuvazinin, aristokratların ve otoritenin tekelinde olan ve bunların eylemlerinin gerçekleştiği alanları kapsayan kamusal mekânlar artık sıradan toplulukların, kişilerin kullanabildiği mekânlara dönüşmeye başlamıştır. Kamusal mekândaki bu yayılma durumu kavramın yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmıştır. Kamusal mekân literatürde genel olarak ırk, yaş, cinsiyet gibi ayrımlar olmaksızın tüm sosyo-ekonomik sınıfların 'buluşma ve etkileşimde bulunma' mekânları olarak tanımlandığını söylemek olanaklıdır. Nitekim bu tanıma göre kamusal mekân kavramı, özel yaşam alanları dışında kalan ve kentlilerin vakit geçirmek, sosyal-kültürel etkinlikleri gerçekleştirmek ve etkileşimde bulunmak için kullandığı boşluklar olarak açıklanmaktadır. Ancak kavramın çoğunlukla sosyalleşmek ve etkinlikte bulunmak anlamlarına işaret etmesinin, kavramın bağlamının daralmasına yol açtığı ve farklı okumaların yapılmasına engel teşkil ettiği söylenebilir.

Bu minvalde Tanyeli, kamusal mekânların kentte yaşayan herkesin bulunabildiği, var olabildiği, tartışabildiği mekânlar olduğunu belirterek kente ait tüm yaşamsal pratiklerin kamusal mekânı, kamusal mekânın da kentte yaşayan herkesi ilgilendiren bir zaman mekân olduğunu ifade ederek tartışmayı farklı boyutlara çekmenin önünü açmaktadır (Tanyeli, 2011). Endüstriyel devrimin başlangıcından günümüze kadar olan süreç içerisinde dünyada kimisinde farklı zamanlarda kimisinde eşzamanlı olmak üzere kentleşme hareketi oluşagelmiş ve halen de artarak devam etmektedir. Kentleşmenin özellikle konu bağlamına dahil edilmesinin nedeni bu hareketin kamusallıklar üretmede ne denli etkili olduğunu tartışabilmektir. Kentleşme olgusu kırdan kente göçü tetiklemiş ve göçen bu insanların kendileri için yaşam alanları,

çalışma alanları ve sosyalleşme alanları üretmesinin bir sonucu olarak da metropolleşme meydana gelmiş/gelmektedir. Bu durum insanların kentteki eylemlerini gerçekleştirirken daha fazla ilişkiler kurmasına sebep olmuş ve toplumsallaşmanın giderek artan bir şekilde üretilmesine yol açmıştır.

Kamusallığın oluşabilmesinin belki de diğer etmenlerin hiçbir zaman sahip olamayacağı kadar büyük bir etkiye sahip ana üretim mekanizması ‘‘toplumsallaşma’’dır. Kamusal mekânda toplumsallaşma vardır, etkileşim ve yaşam izleri vardır, konuşma ve ilişkiler yumağı vardır. En önemlisi dil ve bellek vardır. Bir mekâna kamusallık değeri atfeden şey, kişinin varlığı, dili ve belleğidir. Dil insanlar arasında iletişim kurmanın ötesine geçerek kamusallık üretmektedir. Dilin illa ki konuşma eylemi dolayımında kullanılması gerekmez. Bir yazışma, bir söylem, bir manifesto, bir susma hali dahil her türlü ilişki kurma biçimlerini kapsamaktadır. Bir başkasına aktarılan düşünce ve fikirler bağlamını da kendisiyle birlikte aktararak iletişim kurulan kişinin bilişsel süreçlerine dahil olmaktadır. Tam bu noktada oluşan değiş-tokuş salt bir konuşma hali değildir aynı zamanda belleğin de mübadele yapılması anlamına gelmektedir. Bellek kişinin deneyimlerini, tecrübelerini, bildiğini ve bilmediğini, tarihini ve kültürünü ve daha birçok öğeyi bünyesinde barındırmakta ve bunları zaman içinde taşımaktadır. Söz konusu olgular kişiler arasında ilişki kurulurken dil yoluyla aktarılır. Bedenin mekânsallık oluşturmasına benzer bir örüntüde, dil ve bellek de kamusallık üretir. Kurulan ilişkiler ağında mekânın açık veya kapalı; resmi veya özel olması üretilecek kamusallığın en fazla içeriğini belirleyebilir (Şekil 3.8 ve Şekil 3.9).

Şekil 3.8 ve Şekil 3.9 Farklı kamusal mekân örnekleri (Url-7 ve Url-8)

Söz gelimi bir kahvehanede edilen sohbetler yoluyla kurulan ilişkinin, bir tiyatro salonunda üretilen seyirci-oyuncu ilişkisinden farkı içerdiği anlamlardır. Tiyatro bir sanatsal ilişki kurarken, kahvehane samimi sohbetler ortaya çıkarır. Kamusal mekân farklı olanla karşılaşma-çatışma-akış mekânıdır. Kişi kullandığı mekânda farklılıklarıyla, çelişkileriyle, usluluğuyla ve asiliğiyle var olmaktadır. Bu özelliklerinin tamamının hesaba katılmadığı bir kamusallıktan söz edilemez. Kamusal mekân kullanıcı tarafından üretildiğinden dolayı mimarların ve tasarımcıların kamusal mekân kurma iktidarı yoktur. Bunun yerine kullanıcı-insan varlığıyla kendi mekâna anlam kattığı gibi kamusal mekânı da kendisi üretmektedir.

Özetlemek gerekirse kamusal mekân kavramının üzerinde çalışılmaya başlanması ve söylemlerin üretilmesi için 1960 gibi geç bir zamana kadar beklenmesi gerekti. Fakat bu durum o zamana kadar bir kamusallık olmadığı anlamına da gelmemektedir. Daha önceleri aristokrat ve otoritenin kullandığı mekânlar iken, şehirlerin genişlemesi ve krallığın denetiminin azalması ile birlikte kamusal mekânlar sıradan halkı da içine alan bir ilişkilenme bütününe doğru kaymaya başlamış ve bundan dolayı da kavramın tanımı ve içeriğinde değişimler meydana gelmiştir. Kamusal mekân, farklı kaynaklarda halkın kullanımına açık, dinlenme-sosyalleşme, karşılaşma mekânları; dini, ticari ve sosyal ilişkiler mekânı olarak özetlenebilen park, sokak, meydan ve benzeri yerler olarak tanımlanmaktadır.

Bu çalışmadaki ana sav ise: kamusal mekânın sadece bu türden ilişkilerin olduğu mekânlardan ibaret olmadığı, bunun yerine her karşılaşmada kullanıcılar arasında gerçekleşen bellek ve dil etkileşiminin olduğu her mekânın bir kamusal mekân niteliğinde olduğudur. Ancak unutulmaması gerek nokta şudur ki: Bu mekânların toplumu içermesi kamusal mekânın anlamını olumlu etkileyeceğidir. Dolayısıyla kentsel etkileşim alanları -buna parklar, sokaklar, meydanlar, dini mekânlar, alışveriş mekânları, yeme içme mekânları, kütüphaneler konser alanları gibi sayısız yerler dahildir- kamusallık olgusunu güçlendirmekte önemli roller üstlenmektedir. Çalışmanın alan kısmında seçilen Gazi Caddesi'nin kentin oluşumundan bu yana zengin birtakım kamusal mekânlar oluşturması, çalışmanın beslenebilmesi açısından önem arz etmektedir.

3.6 Bölüm Sonu

Mimarlık ve bellek ilişkisi hakkında bilinen ise ilk eser, 19. yüzyılda John Ruskin'e aittir. Ruskin, kitabının "İdeal mimari nasıl üretilir?" sorusuna cevaben oluşturduğu bölümünde, "Hatırlamak için değilse, mimarlık ne işe yarar?" ifadesiyle, mimarlık ürünlerinin neredeyse doğrudan belleğe yerleştiklerini ima etmiştir (Erkmen, 2010). Ruskin'in bu ifadesi belleğin mimarlıklar yoluyla ve özelde mekânsallıklar üzerinden oluşmasına işaret eder. Bellek birtakım bilişsel süreçlerin bir ürün olarak kabul ediliyor olsa da mekânsal öğelerin bellekle ilişkisi özellikle önemlidir.

Bellek ile ilgili yapılan çalışmalar kabaca 19.yüzyılın ortalarından sonra farklı disiplinlerde ve mimarlık özelinde de artarak günümüze dek gelmiş ve literatürde yer edinmiştir. Bu süreç boyunca kavramın mimarlık ile olan ilişkisi üzerine araştırma yapılmış bolca kaynak mevcuttur. Bu çalışmada anlatılmak istenen fark ise belleğin mimarlıkla olan ilişkisinin yanında, kavramın deneyimle nasıl ilişkilendiğidir.

Norberg-Schulz, bir mekânın zamansal süreçte bünyesinde biriktirdiklerinin, kentin ruhunu beslediğini ve onun anlamını, özünü oluşturduğunu belirterek zaman-mekân ve anlam arasındaki ilişkiyi öne çıkarmaktadır (Schulz, 1979). Benzer şekilde kenti yaşayan bir organizma olarak tanımlayan Marcel Poete (2010), belleğin aslında kentin kendi içinde, yapısında bulunduğunu savunmaktadır. Poete'nin bellek kavramı, Halbwachs (1992)'ın savunduğu, belleğin geçmişe dair yapısını reddeder. Çünkü ona göre; kent yaşadıkça, bellek de değişmekte; dönüşmektedir (Çalak,2013).

Belleğin zaman sürecinde sabit kalması ve bulunduğu haliyle korunması mümkün değildir. Kent mekânlarında bozulan veya yok olan izlerin yol açtığı unutma halleri belleğin başkalaşarak yenilenmesi, yapılanması anlamına gelmektedir. Bu durum belleğin sürekli bir oluş halinde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla kentsel mekânlar ve mimarlıklar üzerinden oluşan bellek, unutulan, hatırlanan ve hayal edilenlerle birlikte üretilmektedir. Belleğin bu devingen özelliği tıpkı hayat gibi canlı ve dinamik yapısını tarif etmektedir. Poete'nin belleğin canlı bir organizmaya benzettiği yapısı tezin ana hipotezlerinden birini oluşturan "Bellek içinde bulunduğu bağlam, ortamla ve kişinin deneyimleriyle sürekli değişim-dönüşüm içerisinedir." savının desteklenmesi bakımından bir altlık niteliğindedir. Nitekim mekânsal belleğin

anlatıldığı bölümde ifade edildiği üzere, bellek anlar üzerinden inşa olur. Daha açık bir ifadeyle tarihsel bir seyir içinde doğrusal *(lineer)* olmayan bir çizgideki anların bütünsel bir ifadesidir. Bu anlar geçmiş ve şimdiki deneyimlerin ve gelecek tahayyüllerinin bütününü kapsamaktadır. Bellek her zaman bir anda oluşur, kaybolur, başka bir şekilde tekrardan üretilir.

Ancak belleğin mekânla ve deneyimle olan ilişkisini anlamak için kavramın başka referanslara işaret eden durumlarını incelemek gerekir. Deneyimlenen mekân ve çevre içerdiği tüm fiziksel durumlara ek olarak kişinin sosyo-kültürel çevresi, kişilik yapısı, bilgi birikimi ve tecrübeleriyle birlikte bellekte var olmaktadır. Mekânın deneyimlendiği anda açık veya örtük bir dizi etmen ön plana çıkar. Bunlar mekânın fiziksel yapısıyla, kişinin bilişsel süreçleriyle ve ait olduğu toplumun değerleriyle ilgili durumlardır. Kent öncelikle toplumsal bir üretimdir ve bu yüzden toplumun somut ve soyut bütün izlerini kendisinde barındırmaktadır. Kent ve mimarlıklar, tekil bireylerden oluşan fakat bu bireylerin toplumsallık ürettiği toplumların eylemleri doğrultusunda şekillenen olgulardır. Bu yüzden mimarlık ürünlerini toplumdan soyutlayarak düşünmek eksik bir yaklaşım olacaktır. Toplumun ortak değerleri deneyim anının şekillenmesine de doğrudan etkide bulunur. Bu değerler ve eylemler bir bellek aktarımına, paylaşımına olanak sağlar. Paylaşıldıkça yeniden üretilir, katmanlaşır, eklemlenir ve nesilden nesile aktarılır. Burada anlatılmak istenen kentin barındırdığı mekânsallıklar ve fiziksellikler ancak anılarla ve deneyimlerle ilişki kurduğunda birer anlamlı imgelere dönüşebildiğidir.

Belleğin oluşumu mekanların varlığıyla açık-örtük bir ilişki içindedir. Mimari mekânda bulunan nesneler ve diğer mimari öğeler deneyimin oluşması için ön şarttır. Kullanıcı bu mekanları deneyimlediğinde bu mekân ve öğeler anlamlı birer imge haline gelir ve bellekte kodlanır. Bu yüzden bireyler ve daha genel ifadeyle toplumlar kendileriyle ilişkilenen bu nesneler dünyası olmadan herhangi bir bellek üretemez ve hatırlayamaz. Dolayısıyla fiziksel çevreden ve yaşam dünyasından edinilen tüm duyuşsal veriler, o çevre hakkındaki bilgilerin bir parçası haline gelmekte ve daha sonra kullanılmak üzere kişinin zihinsel süreçlerine kaydedilmektedir. Zamanla bu çevrelerde edinilen deneyimlerle birlikte bu bilgiler yeniden ve farklı biçimlerde hatırlanmaya başlamaktadır.

Tam da bu noktada kamusallık olgusu devreye girer çünkü toplumsallıktan bahsedebilmek kamusallıktan da söz edebilmek anlamına gelir. Habermas'a göre kamusal alanda, yaşamsal pratikler, toplumsal inançlar, fikirler, umut ve beklentiler, daha genel bir ifadeyle ''kamusal bellek'' temsil edilmektedir (Habermas, 2003). Kamusal mekânlar halkın her kesimini kapsayan ve bu platformda fikirlerin ve dolayısıyla belleklerin mübadele edildiği sosyal ilişkilerin ve etkileşimin yoğun olduğu alanlardır. Bu değiş-tokuş durumunda bellek dil aracılığıyla aktarılır.

Daha önce de belirtildiği üzere kamusal mekân dil ve bellek üzerinden üretilir. Söz konusu mekânlar, karşılaşma ve çatışma mekânları olduğundan dolayı ilişkiler yumağı meydana getirir. Kamusal mekânın sözü edilen bu niteliği deneyimlerin şekillenmesine de doğrudan etkide bulunur. Bu mekânlarda ilişkiler deneyimin farklı farklı şekillerde üretilmesine yol açar. Söz gelimi sinema salonunda edinilen deneyim ile müzede edinilen deneyimin farklı olmasının nedeni mekânsallıkların ayrı olmasından öte ilişkilerin farklı olmasıdır. Sinema salonunda müzeye göre daha az etkileşim bulunmaktadır. Benzer şekilde bir alışveriş merkezinde gerçekleşen deneyimlerin bir kahvehanede edinilen deneyimlerden farklı olma durumu bağlamın ve ilişkilerin birbirinden farklı olmasından kaynaklanır.

Deneyimin algı ve duyumlara bağlı özelliği, rasyonalistçilerin bu kavrama güvenilir olmayan bir kaynak olarak bakmasına neden olmuştur. Fenomenolojik ve holistik bakış açısının getirdiği fikirlere göre mekân deneyimlerle anlam kazanır. Bu tezin de ana hipotezlerinden birini oluşturan bu durum alan çalışmasında derinlemesine görüşmeler yapılarak sınanmaya çalışılmıştır. Kişilerin belleğinde oluşan mekânlar, bilişsel süreçlerin bir ürünüdür. Aktarılırken daha önceki bölümlerde belirtildiği üzere kendi bağlamından kopar. Bir yerin neden daha iyi anımsandığı veya ötekinin neden unutulduğu sorunsalı deneyim kavramıyla ilgili bir meseledir. Çalışmada algısal süreçlerin yoğun yaşandığı deneyim anlarının, bellekte daha iyi saklandığı ve geri çağrıldığı aktarılmak istenmektedir.

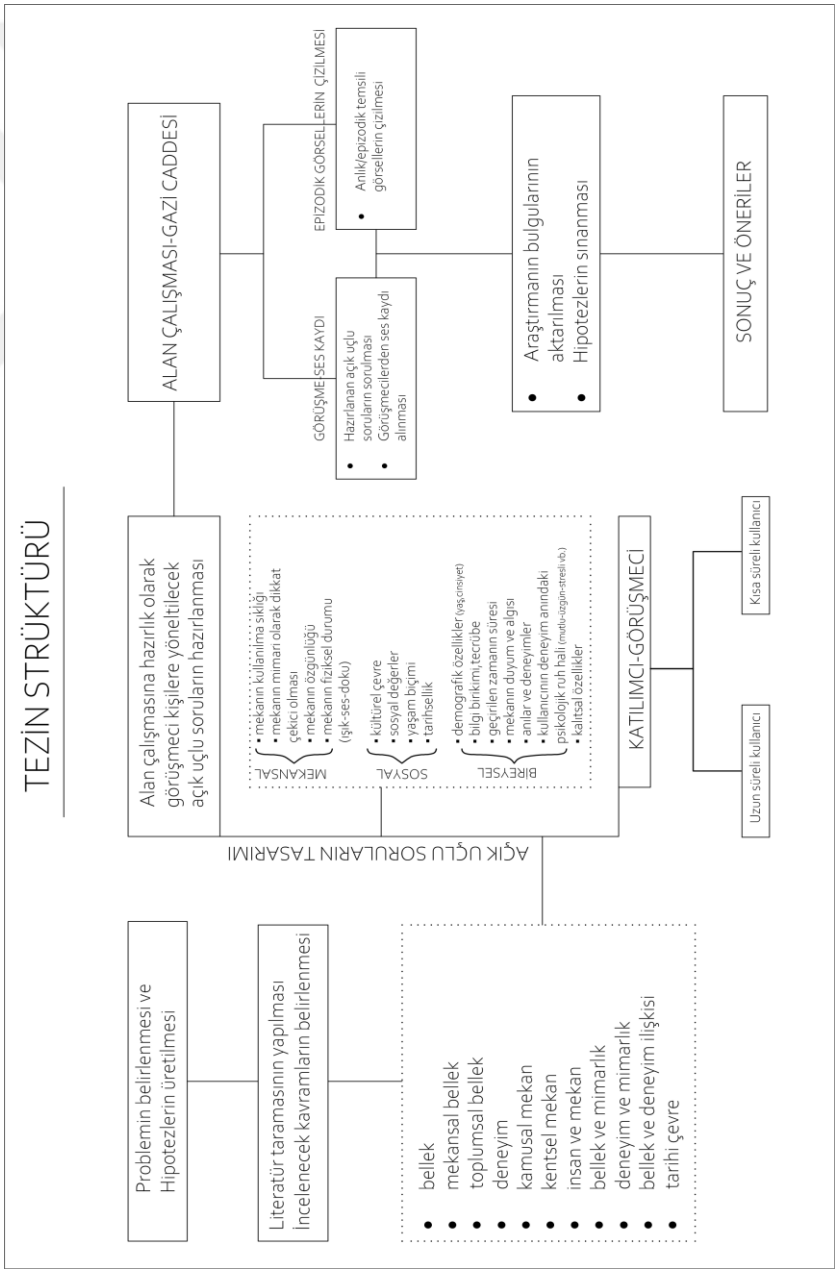
Özetlemek gerekirse hatırlama eylemi kolektif yaşama katılımla şekillenir ve farklı gruplar geçmişe dair farklı anlatılar üretir. Anılarımız, şehrin sokakları, meydanları, eski veya yeni mimari formları da dahil olmak üzere fiziksel eserler ve izler aracılığıyla günümüze aktarılır. Ancak mekânsallıktan ve mimarlıktan bahsedilebilmesi için bedenin varlığı gereklidir. Beden mekâna içkin bir varlıktır. Dolayısıyla mekânsal deneyim, farklı kaynaklardan beslenebilen ve içinde bulunduğu şartlarla, kullanıcının tüm özellikleriyle kısacası kendi bağlamıyla farklı şekillerde oluşan bir eylemdir. Bellek kamusal mekânlarda gerçekleşen deneyimler üzerinden üretilir ve yine aynı yolla aktarılır. Mekânsal belleğin korunması ve sabitleştirilmesi mekanların sabitleştirilmesiyle yapılamamaktadır. Çünkü geçmiş her defasında yeniden üretilerek şimdi üzerinden okunmaktadır. Yeniden inşa her seferinde bir öncekinin inşanın yeniden inşasıdır, dolayısıyla her seferinde bakış açısına ya da hatırlama koşullarına bağlı olarak çarpıtılabilir ya da zenginleştirilebilir. Dahası, hafıza yöntemleri ve gelenekleri zaman içinde evrimleşir.

4. MATERYAL VE METOT

4.1 Materyal

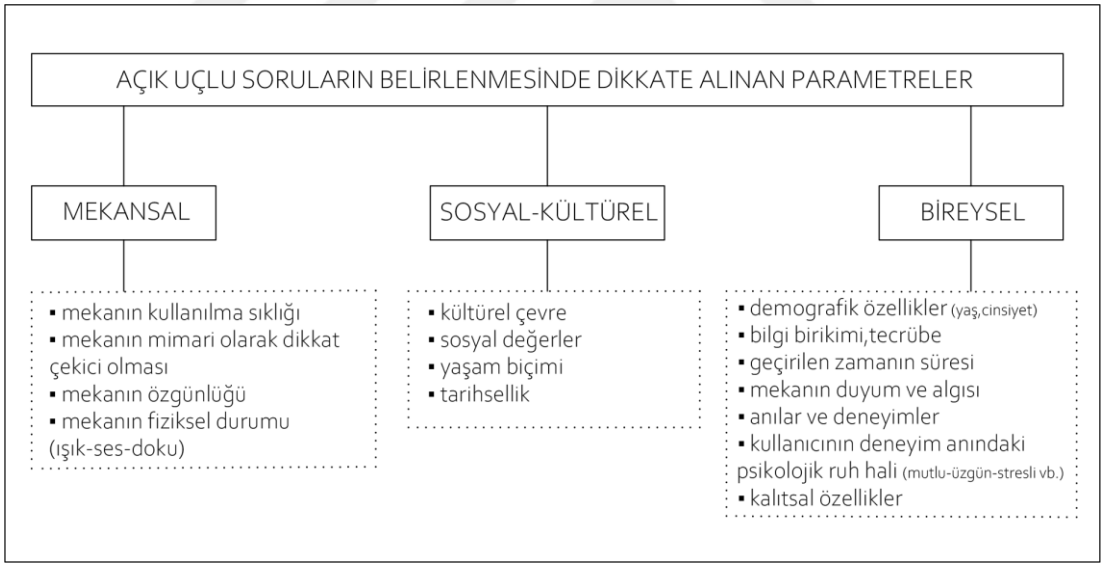
Tez çalışması problemin belirlenmesi ve hipotezlerin üretilmesi ile başlayıp literatür çalışmasının yapılması ile devam etmektedir. Bu aşamada literatürden elde edilen verilere göre Tablo 4.1'de verildiği gibi teze katkı sağlayacağı düşünülen bazı kavramlar (mekânsal bellek, toplumsal bellek, deneyim, kamusal mekân, kentsel mekân, insan ve mekân, bellek ve mimarlık, deneyim ve mimarlık, tarihi çevre) belirlenmiştir. Bu kavramlar literatür taraması ile beslenerek tezin alt yapısını oluşturmaktadır.

Tablo 4.1. Tezin Strüktürü (Yavuz, 2022)

Kavramların belirlenmesinin ardından alan çalışmasında görüşmecilere sorulmak üzere açık uçlu soruların tasarımı yapılmıştır. Bu sorular ‘mekansal’, ‘sosyal’ ve bireysel olmak üzere üç ana kategoriye ayrılmış ve her kategori kendine ait birtakım parametrelere göre sıralanmıştır (Tablo 4.2). Söz konusu bu soruların sorulması amacıyla görüşmeciler uzun süreli ve kısa süreli olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. ‘’Uzun süreli kullanıcılar’’ ya bu kentte doğup büyümüş olan ya da yaşamının uzun bir süresini (15-20 yıl) bu kentte geçirmiş olan kentli kullanıcılardır. ‘’Kısa süreli kullanıcılar’’ ise kentin dışından gelen öğrenci ve memurlar ya da gezme amaçlı gelip kent mekanlarını kısa süreli olarak deneyimleyen (en çok 5 yıl)kullanıcılardır. Alan çalışmasında kullanıcılarla birlikte açık uçlu sorular sorularak derinlemesine görüşme yapılmış ardından elde edilen verilere göre anlık/epizodik temsili görsel ve eskizler çizilmiştir. Tez strüktüründe belirtildiği üzere çalışmanın son kısmında ise araştırmanın bulguları değerlendirilmiş ve sonuç ve önerilerle çalışma sona ermiştir.

Tablo 4.2. Açık uçlu soruların belirlenmesinde dikkate alınan parametreler (Yavuz, 2022)

4.2 Metot

Çalışmada literatür taramasının ardından açık uçlu soruların sorulduğu ‘’derinlemesine görüşme yöntemi’’ kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme, araştırılan konunun bütün boyutlarını kapsayan, daha çok açık uçlu soruların sorulduğu ve detaylı cevapların alınmasına imkân veren, yüz yüze, birebir görüşmelerin yapıldığı bir veri toplama yöntemidir. Bu yöntemde karşıdaki kişinin duygu, bilgi, tecrübe ve gözlemlerine görüşme yoluyla ulaşılmaya çalışılır. Derinlemesine görüşmede

araştırmacı, görüşme yaptığı kişiden aldığı cevapları sınıflayarak ve o cevaplardan hareketle yeni sorularla konuyu mümkün olduğunca detaylı bir şekilde inceleyerek çalışma için esnek ve keşfedici veriler toplayabilmektedir.

Bu çalışmada derinlemesine görüşme yönteminin seçilmesinin ana nedeni katılımcıların zihnindeki algı ve süreçlere ait gizli/saklı verileri deşifre etmek ya da belleklerinde yer edinen deneyim ve anıların tetiklenmesini sağlamak ve zihinlerinde kaydolan mekânsal belleğin geri çağrılmasını sağlamaktır. Çoktan seçmeli anket çalışmasının kati ve yönlendirici olma özelliğinin sunacağı eksik ve yetersiz veri elde etme yönteminin aksine derinlemesine görüşme yönteminde kişilere açık uçlu sorular sorularak ve yönlendirmeyi en aza indirerek kullanıcılardan geniş yelpazede cevaplar alınabilmektedir. Açık uçlu soruların tasarımı da bu minvalde hazırlanmıştır.

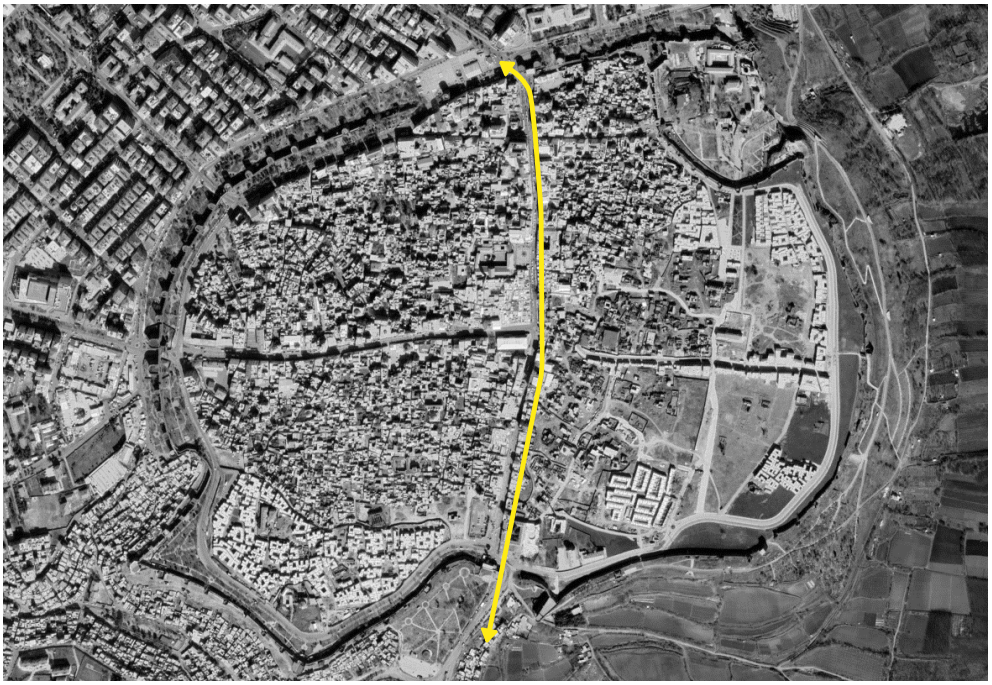
Görüşme sonrası kullanıcılardan elde edilen veriler, literatür ışığında tartışılmış ve görüşülen kişinin aktardığı deneyim odaklı mekân tasvirleri, o mekâna ait duygu ve hisler ve gözlemlerden bazısı araştırmacı tarafından **‘’epizodik/anlık temsili görseller’’** olarak çizilerek veriler desteklenmiştir. Bu yöntemde görüşmeler ortalama 20-25 dakika sürmüş ve daha önceden hazırlanan açık uçlu soruların sahip olduğu teknik dilin anlaşılmadığı durumlarda sorular günlük dil pratiğine çevrilerek aktarılmıştır. Bu yapılırken de katılımcıları yönlendirmeden özellikle kaçınılmıştır.

5. ALAN ÇALIŞMASI

Çalışmanın bu bölümünde tezin örneklem alanı olarak seçilen ve Suriçi kent dokusunda bulunan Gazi Caddesi ve üzerindeki kamusal mekanlar hakkında kısa bilgiler verilmiş ve mekanların haritadaki konumu ve cadde aksı gösterilmiştir. Mekanların kullanıcılar için önemi ve caddenin değişim süreçlerinden geçerken nasıl etkilendiği fotoğraflarla aktarılmıştır. Bu mekanların geçmiş dönemlerdeki hallerine atıfta bulunurken çalışmanın odak noktasının dağılmaması için verilen bilgiler özellikle kısa tutulmuştur.

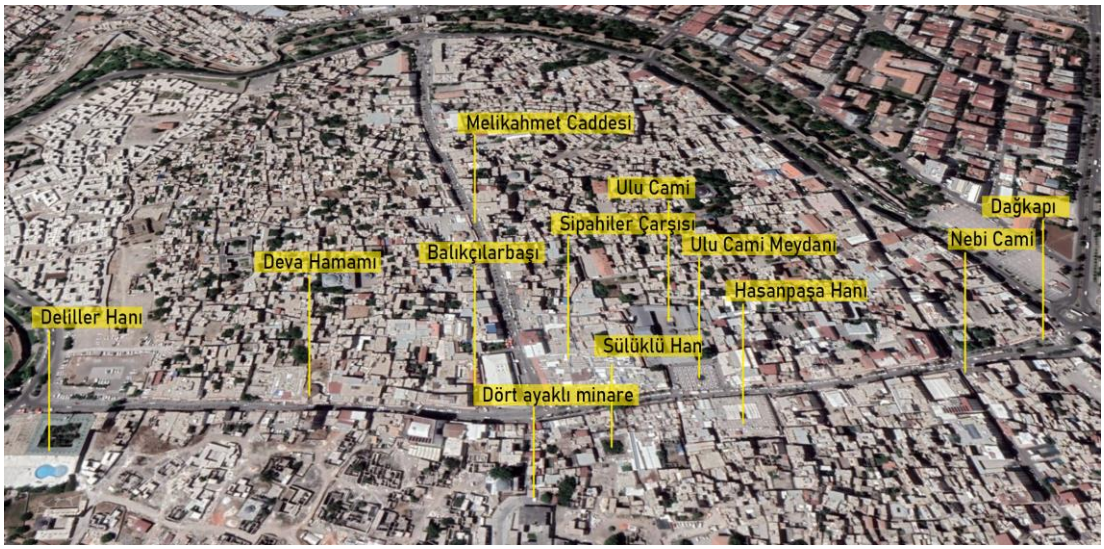
5.1 Gazi Caddesi'nin Konumu ve Önemi

Geçmişten günümüze Suriçi kent dokusuna bakıldığında Gazi Caddesi, bu süreçte kentin başlıca ulaşım aksını oluşturmuştur. Suriçi'ni kuzey ve güney aksı boyunca kesen bu cadde her dönem ticaretin ve ticari yapılanmanın ana damarı olmuştur. Bu cadde, ticaret ve alışveriş yapılarının üzerinde bulunduğu bir aks olmanın yanı sıra aynı zamanda kültürel ve toplumsal kaynaşmanın olduğu bir merkez özellğine sahiptir. Nitekim bu aks üzerinde aynı zamanda dini yapılanmalar, konaklama mekanlarının da olduğu, dahası bu caddenin aynı zamanda kente gelen kervanlar, seyyahlar ve farklı çevrelerden gelen diğer insanlar için bir ulaşım güzergahı olduğu bilinmektedir (Şekil 5.1).

Şekil 5.1 Suriçi kent dokusu ve Gazi Caddesi aksı hava görüntüsü (Google Earth, 2022)

Gazi Caddesi'nde tez çalışmasına dahil edilen kamusal mekanlar seçilirken mekanların sık kullanılması ve çoğu kullanıcı tarafından iyi bilinmesi gibi parametreler gibi dikkate alınmıştır. Caddenin Dağkapı'dan başlayıp Balıkçılarbaşı'na kadar olan kısmında Nebi cami, Ulu Cami ve meydanı, Hasapaşa hanı, Sipahi Pazarı, Balıkçılarbaşı, Deva Hamamı, çeşitli işhanları ve caddenin hemen doğu kısmında Dört Ayaklı Minare, Sülüklü Han, zanaat mekanlarından oluşan önemli kamusal mekanlar bulunmaktadır (Şekil 5.2). Balıkçılarbaşı'ndan Mardin Kapı'ya kadar uzanan bölümde ise genel olarak çevre köylerin ihtiyaçlarına göre şekillenen ticaret ve alışveriş alanları bulunmaktadır.

Şekil 5.2 Suriçi kent dokusunda bulunan mekanların konumları, Google Earth, 2022

Ancak caddeyi salt bu kullanımlara göre ayırmak riskli bir yaklaşım olacaktır. Çünkü bu cadde eskiden olduğu gibi günümüzde de hala oldukça kozmopolit bir kullanım şekline sahiptir. Diyarbakır'da eski dönemlerde çeşitli zanaatların ve ticaretin ağırlıklı olarak gayrimüslimlerin elinde olduğu, müslüman halkın ise genel olarak inşaat ve tarım işiyle uğraştığı bilinmektedir. Yapılan araştırmalara doğrultusunda bu caddenin, eski dönemlerde şimdiki halinden daha kalabalık olduğu söylenebilir. Buna belirgin bir örnek oalrak günümüzde neredeyse kullanılmayan Mardin Kapısı gösterilebilir. Diyarbakır'a ait anonim türkülerden olan *''Mardin kapı şen olur''* dizesinde anlaşılabileceği üzere o dönemlerde kentli veya çevre il ve köylerden gelen insanlar, bu caddeyi yoğun şekilde kullanmıştır. Özetle kentin geleneksel üretim, ticaret ve zanaatının yapıldığı toplumsal ve kamusal bir mekan olması nedeniyle Gazi Caddesi'nin önemi oldukça büyüktür.

5.2 Gazi Caddesi'nin Değişim Süreci

Literatüre bakıldığında tez konusu itibariyle Gazi Caddesi hakkında tarihsel anlatım yapan birçok kaynak (Margosyan, 1992; Güldoğan, 2011; Beysanoğlu,1992; DKVD, 2021) bulunmaktadır. Ancak bellek ve mekansal deneyimi konu edinen bir çalışmanın eksikliği böyle bir tez çalışmasının hazırlanmasına katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada mekanlar hakkında uzun tarihsel anlatımdan bilinçli olarak kaçınılmıştır. Özellikle Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Derneği (DKVD) tarafından yayınlanan ''Diyarbakır/Sur: Bir Bellek Yolculuğu'' adlı kitap, bu konu için oldukça önemli bir referans niteliğindedir. Gazi Caddesi, 1940'lara kadar tek katlı, küçük, toprak damlı dükkanların sıralandığı bir dokuya sahipken, 1950-1960'lardan sonra yol genişletilmesi ve yüksek katlı işhanlarının inşa edilmesiyle birlikte büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Ancak cadde üzerindeki çoğu kamusal tarihi yapılarda fiziksel-yapısal olarak çok fazla bir değişim meydana gelmemiştir.

1960'lara kadar cadde üzerinde pastane, şekerleme ve kuruyemiş; ayakkabı, konfeksiyon, tuhafiye ve züccaciye gibi dükkanlara ek olarak, kentte Aşefçiler çarşısı, yoğurt pazarı ve kasaplar çarşısı gibi günlük ihtiyaçlara cevap verebilecek dükkanların olduğu bilinmektedir. Ancak günümüze gelene kadar olan süreç boyunca bu dükkan ve pasajlardan bazıları, ekonomik sıkıntılar, göç, savaş, toplumdaki sosyo-kültürel yapısındaki değişiklikler gibi farklı nedenlerden dolayı ya kapanmış ya da işlev değişikliğine uğramıştır. Söz gelimi Ulu Cami meydanının bir dönem park olması, Hasanpaşa Hanı'nın bir dönem kervanların konaklama alanı ve ahır olarak kullanılması (Şekil 5.3), Kuyumcular çarşısının eskiden kasap dükkanları için kullanılması, mevcut durumda spotçuların olduğu alanın bir zamanlar buğday pazarı olarak kullanılması bunlardan bazılarıdır.(DKVD, 2021).

Şekil 5.3 Hasanpaşa Hanı (DKVD arşivi, 1900'lü yıllar)

Yukarıda bahsedildiği üzere Gazi Caddesi'nin değişim-dönüşüm geçirdiği bazı mekanların bu dönüşümden fazlasıyla etkilendiğini, kiminin yapısal açıdan işlev değiştirdiğini kiminin ise hem işleve hem yapısal açıdan değiştiğini söylemek mümkün olacaktır. Caddenin kendisinin bir dönem (1950'ler) müdahale edilerek genişletilmesi, caddenin ''Bağdat Caddesi'' olan isminin Gazi caddesi olarak değiştirilmesi bile değişimi net bir şekilde göstermektedir. Aşağıda Gazi Caddesinin geçmişe ait iki fotoğrafı yer almaktadır (Şekil 5.4 ve Şekil 5.5).

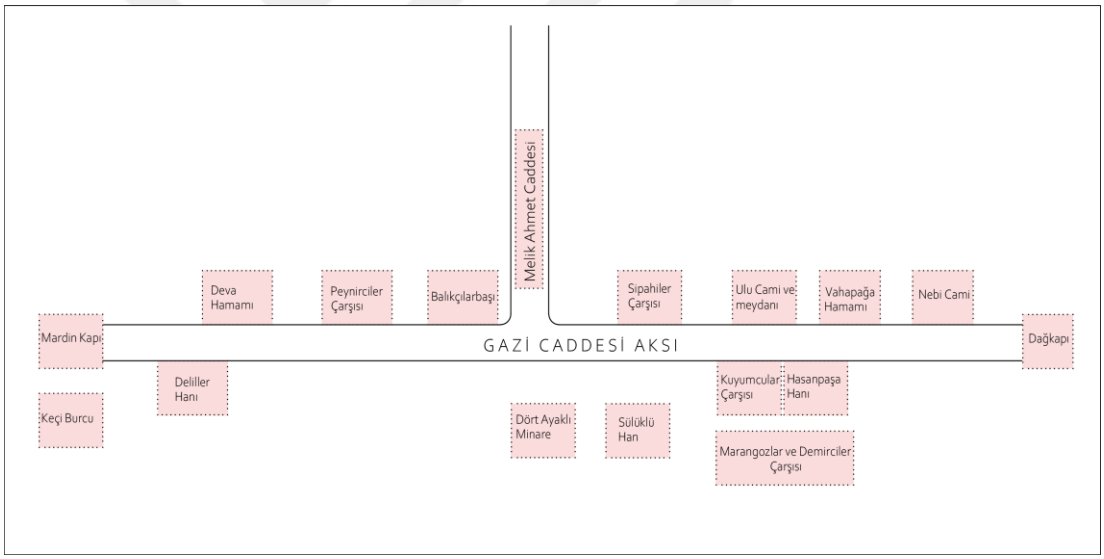
Şekil 5.4 Gazi Caddesi (DKVD arşivi, 1925)

Şekil 5.5 Gazi Caddesi (Oruç Ejder arşivi, 1920)

5.3 Gazi Caddesi ve Üzerindeki Mekanların Mimari Açıdan İncelenmesi

Gazi Caddesi'ni mimari anlamda incelemek adına üzerinde yer alan ve yapıldığı tarihten günümüze kadar varlığını koruyabilmiş bazı mimari mekanlardan bahsedilerek başlanması önemlidir. Bu mekanlar, daha önce de belirtildiği üzere tez çalışmasına katkıda bulunabilecek, kentteki çoğu kullanıcı tarafından bilinen yerler olduğu için çalışmada önemle üzerinde durulmuştur. Şekil 5.6'da görüldüğü üzere caddenin kuzey yönünden başlayarak güneye doğru bu mekanlar şu şekilde sıralanabilir: Dağkapı, Nebi Camii, Vahap Ağa Hamamı, Ulu Cami ve meydanı, Eski Belediye binası, Hasanpaşa Hanı, Kuyumcular Çarşısı, Sipahiler Çarşısı, Dört Ayaklı Minare, Marangozlar ve Demirciler Çarşısı, Sülüklü Han, Aşefçiler Çarşısı, Balıkçılarbaşı ve Melikahmet Caddesi, Peynirciler Çarşısı, Deva Hamamı, Deliller Hanı (Kervansaray), Mardin kapı, Keçi Burcu ve sayısız alışveriş ve yeme-içme mekanları…

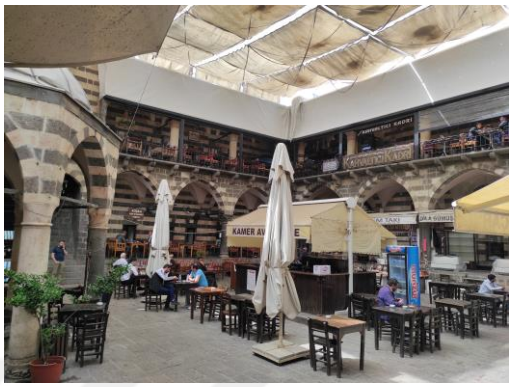
Şekil 5.6 Gazi Caddesi'nde tezde konu edinilen mekanların konumu (Yavuz, 2022)

Aşağıda bu önemli mekanlardan bazılarına dair kısa bilgi ve fotoğraflar yer almaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise bu mekanlara dair sözlü anlatımlar yorum ve analizleriyle desteklenecektir. Diyarbakırın hala ayakta kalan ikinci büyük hanı olan *Hasan Paşa Hanı* vali Hasanpaşa tarafından 1500'lü yıllarda yaptırılmıştır. Klasik kemer, tonoz ve kubbeli yerel kent mimarisine sahip olan bu yapı, bazalt ve kalker taşının bir kompozisyonu olarak inşa edilmiştir. O dönemde üç katlı olan hanın bodrumunda kervanların hayvanları için ahır bulunurken, giriş katında bazı dükkanlar üst katında ise konaklama alanlarının bulunduğu bilinmektedir (DKVD, 2021).

2006 yılında restorasyon çalışması yapılarak atıl durumdaki han; kahvaltı salonları, kafeler, hediyelik eşya satan yerler ve kitabevi olarak hizmet vermeye başlamıştır. Bu yönüyle Suriçi'nin önemli bir nirengi noktası haline gelmiştir (Şekil 5.7 ve Şekil 5.8).

Şekil 5.7 Hasanpaşa Hanı (Ahmet Ölker arşivi, 1987)

Şekil 5.8 Hasanpaşa Hanı (Yavuz, 2022)

Hasanpaşa Hanı kentte bulunan en önemli kamusal-sosyal mekanlardan biri konumundadır. Şehir içinden ve dışından bu tarihi yapıyı gezmek isteyenlerin uğrak yerlerinden biri olan bu yapının özellikle avlusu ve iç mekanlarındaki küçük kapalı odalar kozmopolit toplulukları aynı yerde, aynı mekânda buluşturması açısından önemlidir. Kültür kaynaşması dolayısıyla kimlik kaynaşması bu deneyimler yoluyla gerçekleşmektedir.

Şu an ki haliyle *Kuyumcular Çarşısı* olarak kullanılan yapı, 1930'lu yıllarda sipahi çarşısındaki yangından sonra kasaplara verilmiştir (Şekil 5.9 ve 5.10). Kasapların yanında meyve ve sebze satılan dükkanların olduğunu yazılı ve sözlü verilerden anlaşılmaktadır. (DKVD, 2021).

Şekil 5.9 Kasaplar Çarşısı (Şimdiki Kuyumcular Çarşısı), Oruç Ejder Koleksiyonu (DKVD Arşivi, 1962) ve Şekil 5.10 Kuyumcular Çarşısı (Yavuz, 2022)

İnşa edildiği, daha doğrusu 639 yılında Mar Toma Kilisesi'nden camiye dönüştürüldüğü dönemde *Ulu Cami'*nin Anadolunun en büyük camisi olduğu bilinmektedir (DKVD, 2021). Temel amacı bir ibadet mekanı olmasının yanı sıra bu cami aynı zamanda farklı kültür ve inançların bir sentezi görevini görmektedir. Nitekim her gelen medeniyet ve toplum kendisine ait onarımlar ve eklemeler yapmıştır (Şekil 5.11). Dolayısıyla her yeni ekleme, her yeni mimari öğe ait olduğu dönemin, toplumun mimari ve kültürel anlayışını hala açık bir biçimde göstermektedir. Yapı dikdörtgen mimarili avlulu plan tipine sahip olup, ahşap kirişli kırma çatılı üst örtüsü ile klasik Anadolu cami mimarisinden biraz farklıdır. Ulu cami 2010-2017 yılları arasında kapsamlı bir restorasyon süreciyle birlikte birçok aykırı müdahaleden temizlenmiştir. Günümüzde her kesimden kullanıcıya açık olan bu cami, ibadet mekanı olmanın yanı sıra, toplumsal bir kaynaşma alanı, kamusal mekan, bir bellek taşıyıcısı konumundadır (Şekil 5.12).

Şekil 5.11 Ulu Cami avlusu (Oruç Ejder koleksiyonu)

Şekil 5.12 Ulu Cami avlusu (Yavuz,2022)

Bir yapı kullanıcılarıyla, kentin kültürü ve yaşama şekliyle, bulunduğu coğrafik konumun iklimsel verileriyle, inşa edildiği malzemenin türüyle anlam kazanır. Ulu Cami için aynı şeyleri söylemek mümkündür. Kilise olduğu zamanda Hristiyan kullanıcılar tarafından kullanılma biçimi, camiye Hristiyan kültürünün etkilerini yansıtmıştır. Dolayısıyla oluşan mekanlar da bu doğrultuda şekillenmiştir. Ulu Cami'nin birden fazla kimliğinin olduğunu söylenebilir. Turistler için uğrak yeri olmasından kaynaklı bir turistik mekân kimliği, Müslüman cemaatin ibadetini gerçekleştirdiği dini bir ibadet mekânı kimliği, korunmaya değer bir kültür varlığı kimliği, halkın içinde ve avlusunda toplanıp sosyalleşeceği bir kamusal mekân kimliği bulunmaktadır. Bu kimlikler kimi zaman iç içe kimi zaman tekil durumda yapıya

anlam kazandırmaktadır. Ulu Cami denince akla gelen imge bu doğrultuda değişmekte ve kullanıcıların ona atfettiği anlam ve değerler farklı olmaktadır. Bir yapının zaman içinde kazandığı ve kaybettiği kimliklere ek olarak yapıdaki yaşanmışlıklar, yapının kendi mimarisinde oluşan değişiklikler, kullanıcı profilinin sürekli değişmesi ve toplumdaki sosyo-kültürel değişimlerin tamamı bir anlamda yapıya dinamik bir özellik katmaktadır. Yapının mimarisinin bir birikim sürecinin ürünü olması farklı toplulukların kimliklerinin üst üste yığılmış olması anlamına gelmektedir. Her gelen toplum kendi mimari biçimini üslubunu bu yapıya yansıtır. Bütün bu özellikler yapıya farklı kimlik ve anlamlar kazandırır.

Ulu Caminin doğu kanadında bulunan *Meydan,* bir dönem belediye binasına ait bir park ve çay bahçesi olarak kullanılmış (Şekil 5.13). Daha sonra belediye binasının 90'lı yıllarda yeni yerine taşınmasıyla birlikte park yıkılmış, ağaçlar sökülmüş ve bir meydan haline getirilmiştir (DKVD,2021). Günümüzde oldukça aktif bir şekilde kullanılan bu mekanın kullanıcıları genellikle kentli yaşlı kullanıcılar olmaktadır (Şekil 5.14).

Şekil 5.13 Ulu Cami meydanı ve belediye binası (Oruç Ejder koleksiyonu) ve
Şekil 5.14 Ulu Cami meydanı (Yavuz, 2022)

Ulu Camii'nin önündeki bu meydan, tarihi kentteki yapı bloğunun içinde önemli bir açıklık-meydan niteliğindedir. Bir yandan tarihi kenti gezenlerin uğrak yerlerinden biri olan meydan, öte yandan da kentteki genellikle yaşlı kullanıcılar tarafından kullanılan dinlenme-oturma, konuşma, sosyalleşme alanlarından biri konumundadır. Meydandaki oturma birimleri ve açık kıraathane bu eylemlere cevap vermektedir. Dolayısıyla bu meydana kamusal bir mekân kimliği kazandıran kullanıcılar ve eylemler aynı zamanda mekânın kullanım biçimini de değiştirmektedir. Kentin sıkışık

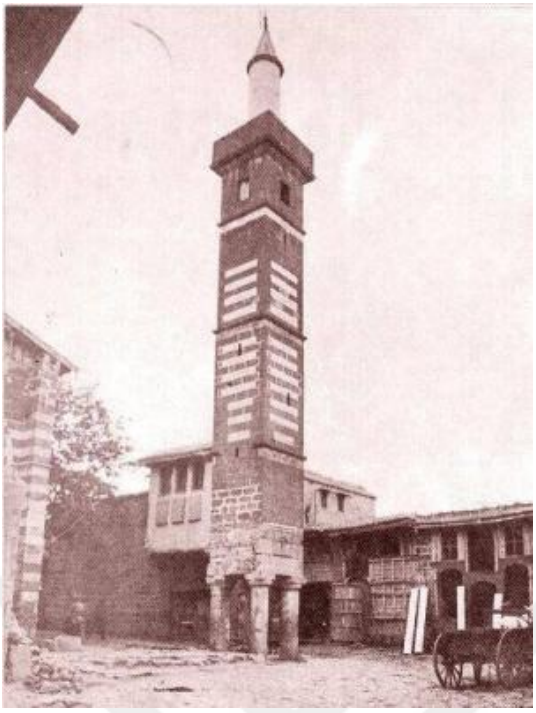
yapı bloğu içerindeki neredeyse tek ferah alan olması bu meydanın kullanışına ve kimliğine etki etmektedir. Bu kimlik bir alanı özgür bir şekilde kullanma, bir alanda özgür davranma açısından önem taşımaktadır.

Diyarbakır'ın antik çağdan bu yana yoğun olarak kullanılan iki ana arterin kesiştiği bölgede yer alan *Balıkçılarbaşı* kentin en önemli ticaret ve alışveriş merkezlerinden biridir. Adını bir zamanlara Dicle Nehri'nde tutulan balıkların satıldığı dükkanlardan almıştır (DKVD, 2021). Günümüzde ise şehir içi dolmuşlarının hareket ettiği ve yoğun ticari mekanların bulunduğu bir alandır (Şekil 5.15).

Şekil 5.15 Balıkçılarbaşı (Yavuz, 2022)

Gazi Caddesi'nin doğu kanadında Yenikapı sokakta bulunan Şeyh Matar (Mutahhar) camisinin minaresi olan ve mimari yapısından dolayı camiden çok kendisinin ön planda hatırlandığı *Dört Ayaklı Minare* 1500'lü yıllarda inşa edilmiştir (Url-9). Dört adet bazalt kolon üzerinde yükselen minare kentteki hemen herkes tarafından bilinmekte ve ilginç mimarisinden dolayı farklı yerlerden gelen insanlar tarafından sıklıkla gezilip görülmektedir. Aşağıda eski ve yeni haline ait fotoğraflar görülebilmektedir (Şekil 5.16 ve Şekil 5.17).

Şekil 5.16 Dört Ayaklı Minare, 1910 (Url-10)

Şekil 5.17 Dört Ayaklı Minare (Yavuz, 2022)

Geleneksel sokak dokusuna sahip Suriçi'nde bu dokuya çok benzer şekilde inşa edilmiş *Sipahi Çarşısı* denilen alışveriş merkezi ve ticaretin oldukça yoğun olduğu bir mekan da bulunmaktadır. 1895 yılında var olan çarşı çıkan büyük bir yangından fiziki olarak kötü fazlasıyla zarar görmüştür (Bozan, 2014). Daha sonra birkaç kez restorasyona uğramış, yenilenmiştir. En son hali ise günümüzde yapılmış restorasyondan sonrasına aittir (Şekil 5.18).

Şekil 5.18 Sipahiler çarşısı (Yavuz, 2022)

6. BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmanın bu bölümünde alan çalışması sonrasında elde edilen verilerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Burada ilk olarak demografik bilgiler belirlenmiş ardından kullanıcılar arasında deneyim kavramı kentsel bellek bağlamı üzerinden analiz edilmiştir. Gazi Caddesi'nde yapılan görüşmelerde kullanıcılar uzun süreli (kentli) ve kısa süreli (kentli olmayan) olmak üzere 2 kategoriye ayrılmıştır. Çalışmada 17'si uzun süreli ve 8'i kısa süreli olmak üzere Gazi Caddesi'ni kullanan 25 kişi seçilmiş ve bu kullanıcılarla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çalışmada yaklaşık 45-50 kişiyle görüşme yapılmış ancak teze katkısı olmayacağı düşünülen görüşmeler çalışmaya dahil edilmemiş ve örneklem alanı 25 kişi ile sınırlandırılmıştır. Elde edilen veriler yöneltilen sorulara verilen cevaplar doğrultusunda karşılaştırmalı değerlendirme yapılarak yorumlanmıştır. Kullanıcıların verdiği cevaplar doğrultusunda araştırmacı tarafından çizilen 'epizodik/anlık temsili görseller' tezin belli başlı bölümlerine eklenerek sözlü anlatılar görsel verilerle desteklenmiştir.

6.1 Gazi Caddesi'nde Deneyim Kavramının Kentsel Bellek Bağlamında İncelenmesi

Bireysel veya toplumsal deneyim ve anıların kentle nasıl bütünleştiğini incelemeyi amaçlayan bu çalışma, kentteki kamusal mekânların bellekle kurduğu etkileşimi, hem Diyarbakır eski kent merkezi hem de bu tarihi bölgenin ana arterlerinden biri olan Gazi Caddesi üzerinden ele almaktadır.

Gazi Caddesi, kentin ilk oluşumundan beri var olmuş, birtakım değişim-dönüşümler geçirmiş ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Bu süreç boyunca Gazi Caddesi, belleğine işlenen tüm deneyimler, geçirdiği sosyo-kültürel ve mimari değişimler yoluyla katmanlaşarak birtakım zengin kamusal mekânlar üretmiştir. Bu yüzden çalışmanın örneklem alanı olarak seçilmiştir.

6.1.1 Uzun süreli (kentli) kullanıcı

Uzun süreli kullanıcılar, ya bu kentte doğup büyümüş olan ya da yaşamının uzun bir süresini (15-20 yıl) bu kentte geçirmiş olan kentli kullanıcılardır.
Gazi Caddesi'ni uzun süreli kullanan (kentli) katılımcılara sorulan *''Kaç yaşındasınız? Cinsiyetiniz nedir?''* sorusuna verilen cevapların dağılımına bakıldığında 15'i erkek, 2'si kadın toplam 17 kişi, Gazi Caddesi'ni uzun süreli ve sık kullandığını belirtmiştir. Bu kullanıcılar arasında 4'ü 20-40 yaş aralığı; 4'ü 40-50 yaş aralığı; 4'ü 50-60 yaş aralığı; 3'ü 60-70 yaş aralığı; 2'si ise 70 yaş üstü kullanıcılardan oluşmaktadır.

Katılımcılara sorulan *''Gazi Caddesi'ni ne sıklıkla ziyaret edersiniz?''* sorusuna verilen cevapların, katılımcıların yaşı ve çalışıyor olma durumuna göre farklılık gösterdiği görülmüştür. Görüşmecilerden 13'ü hemen her gün; 4'ü haftada en az 2-3 kez; 3'ü ise haftada 1 kez ziyaret ettiğini belirtmiştir. Buna göre görüşmelerde bu mekanları ''hemen her gün'' ziyaret ederim diyenlerin tamamına yakını ya bu cadde üzerinde herhangi bir işyerine sahip ya da Suriçi'nde ikamet etmektedir. ''Haftada bir kez'' ziyaret ederim diyenler genelde Suriçi'nde yaşamayan ama burada bir geçmişi ve anısı olan çoğunlukla yaşlı kullanıcılar olmaktadır. ''Haftada 2-3 kez'' ziyaret ederim diyenler ise genel olarak bu mekanları dinlenme ve gezme amaçlı kullanan öğrenci ve beyaz yakalı çalışanlardan oluşmaktadır.

Katılımcılara sorulan *''Gazi Caddesi denilince aklınıza ilk gelen 5 mekânı sıralayabilir misiniz?''* sorusuna en çok verilen cevapların durumuna bakıldığında 13 kişi Hasanpaşa Hanı; 12 kişi Ulu Cami daha sonrasında 9 kişi Mardin Kapı 7 kişi Ulu cami meydanı ve Mardin kapı 6 kişi Dört Ayaklı Minare; 5'er kişi Sipahi Çarşısı ve Kuyumcular Çarşısı gibi mekân isimlerini cevap vermiştir. En az ise 3'er kişiyle Deva Hamamı ve Balıkçılar-Melikahmet Caddesi cevabı verilmiştir.

Görüşme yapılan kullanıcıların beyanlarına göre bir mekânın kullanım sıklığı ve hatırlanma oranı arasında pozitif bir korelasyon vardır. Ancak bu ilişkilenmenin sabit ve değişmez bir kural olarak kabul edilemeyeceğini de vurgulamak önemlidir. Nitekim kullanıcılardan bazıları hatırladıkları ilk beş mekânın sırasının yaptıkları eylemler ve deneyimler dolayımında sürekli değiştiğini de ifade etmektedir. Bu durum belleğin doğrusal bir çizgide devam etmediğinin bunun yerine her anda o an ki bağlama göre

yeniden oluşan devingen bir yapıya sahip olduğunun açık bir göstergesidir. Dolayısıyla belleğin ve hatırlananların zaman sürecinde sabit bir şekilde, değişmeden kalması yani korunması mümkün değildir.

Katılımcılara sorulan *''Gazi Caddesi denilince aklınıza ilk gelen 5 kavramı sıralayabilir misiniz?''* sorusuna her ne kadar genel olarak her kullanıcıdan farklı cevaplar alınmış olsa da bazı kavramların çoğu katılımcı tarafından hatırlandığı görülmüştür. Görüşme yapılan kişilerin eğitim durumunun görece düşük olmasına bağlı olarak kavramların ne olduğu ve ne anlama geldiği konusunda bir zorluk yaşanmış olsa da genel itibariyle katılımcılarla birlikte bir çerçeve çizilebilmiştir. Söz gelimi ''huzur ve mutluluk'', ''tarihi geçmiş'', ''alışveriş ve kalabalık'', ''tarihi ve dini yapılar'', ''turist'', ''zanaat ve kültür'' gibi kavramlar hemen hemen bütün katılımcıların saydığı ilk 5 kavramdan biri olmaktadır. Kullanıcılar arasında dile getirilen kavramlardan sıklığı nispeten daha az olanlar ise şöyledir: ''Yerel esnaf ve komşuluk'', ''birlikte yaşam'', ''yemek kültürü'', ''yoğun sirkülasyon'', ''gezmek'', ''eski-yeni çatışması''.

Katılımcılara sorulan *''Gazi Caddesi'ni hatırlamanız istense aklınıza ilk önce anılarınız ve deneyimleriniz mi, yoksa buradaki mimari mekânlar mı gelir?''* sorusuna verilen cevapların dağılımına göre en çok 8 kişiyle ''mimari mekanlar''; daha sonrasında 6 kişiyle ''hem mekân hem deneyim''; en az ise 3 kişiyle ''sadece anılar ve deneyimler'' cevabı verilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere günlük pratiklerde hatırlama eylemi ve bellekten geri çağırma durumu çoğunlukla mekanlarla ve özellikle de mekanlardaki deneyimlerle ilişkilendirilmektedir. Ancak deneyimden bahsedilebilmesi için öncelikle bir bedenin varlığından söz edilmelidir. Beden ve mekânın her ikisi de birbirini deneyimler ve bu etkileşimin sonucu olarak bellekteki mekânın anlamı oluşmaktadır. Kullanıcıların büyük çoğunluğunun hafızasının derinliklerinden çıkarıp sunduğu durumları mekanlara bağlamasının nedeni de tam olarak bundan kaynaklanmaktadır.

Bu soruyla alakalı bir kullanıcı: *''Mimari mekândan ziyade anılarım ve deneyimlerim aklıma gelmektedir. Fakat ikisini tamamen ayıramam. Çünkü anılarımın ve deneyimlerimin tamamı o mekânlarda geçti.''* diye ifade ederek deneyimlerinin

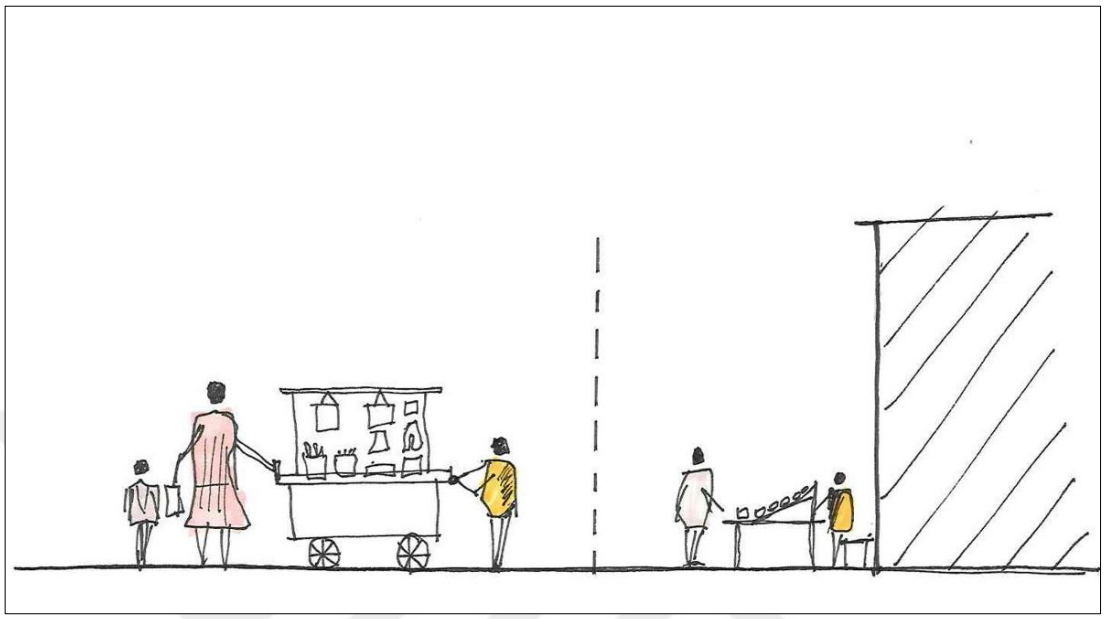
mekanla olan ilişkisinin de açıkça farkındadır. Çünkü açık veya kapalı, karanlık veya aydınlık herhangi bir mekâna adım atıldığı anda içinde var olunan mekân, bedenle ilişkilenmeye başlar ve beden mekânla diyalog kurmanın yollarını arar. Bir diğeri: *''İlk önce mimari mekanlar geliyor daha sonra ise anılar ve deneyimler. Mekânsız bir kültürden bahsedemeyiz. Bu mekânlar atalarımızın hayatını, geçmişimizi bugüne taşıyor.''* ifadesini kullanarak anı ve deneyimlerin karşılıklı ilişkisini aktarmaktadır.

Başka bir kullanıcı ise: *''Mimari mekânlar aklıma geliyor. Mekân olmadan anı da olmaz. Misal bir arkadaşla görüşeceksek genelde bir mekân ismi söyleriz orada buluşuruz.''* diye belirterek mekânın bellekteki yeri ve önemine dikkat çekmektedir. Ona göre mekân hatırlamanın baş aktörüdür. Tezin önceki bölümlerinde de sıkça vurgulanan belleğin ve hatırlama unsurunun mekân ve deneyimlerle olan ayrılmaz ilişkisi, yapılan görüşmelerden elde edilen verilerle bir kez daha gözler önüne serilmiştir.

Katılımcılara sorulan *''Gazi Caddesi'ni ziyaret etme nedenleriniz nelerdir?''* sorusuna verilen cevaplara göre görüşmecilerden 9'uen çok ''iş yerime yakın diye geliyorum'' cevabını vermiştir. Katılımcıların 8'i arkadaşlarımla buluşmak için; 6'sı vakit geçirmek ve gezmek için; 4'ü alışveriş yapmak için; 3'ü yeme-içme için buraya geldiğini beyan etmiştir. Verilerden de anlaşılacağı üzere esnaf olup mecburi olarak kullananlar dışında katılımcıların büyük çoğunluğu, bu mekanları kişiliğiyle veya kültürüyle özdeşleştirmektedir.

Bu durumunun açık örneğini, bir katılımcının: *''Eski yerler olduğu için geliyorum. Ulu caminin önünde kendimi rahat hissediyorum. Ben Huzurevlerinde oturuyorum ama arkadaşlarım hepsi burada, gelip onlarla oturunca can sıkıntım geçiyor.''* ifadesinde bulmak mümkündür. Bu mekanları kullanan kişilerin çoğunluğu, mekanların onlara geçmişi çağrıştırdığından ve bu çağrışımın onları mutlu ettiğinden bahsetmektedir. Çalak'a göre geçmişi yeniden yaşamak mümkün değildir. Geçmiş ancak hatıra ve anılar yoluyla bugüne çağrılır ve çağrıldığı zaman ve mekânın bağlam ilişkisinde yeniden kurulur (Çalak, 2013). Bu kullanıcının da beyanlarından yola çıkarak onun, geçmişte yaptığı eylemleri veya unuttuğu anları bilinçli olarak tekrar hatırlamak istediği anlaşılabilmektedir. Bu hatırlama edimi, onun için, eski pratikleri yeniden

yapmak; sözgelimi arkadaşlarıyla oturmak veya eski anılarının mekanlarında bulunmakla mümkündür (Şekil 6.1).

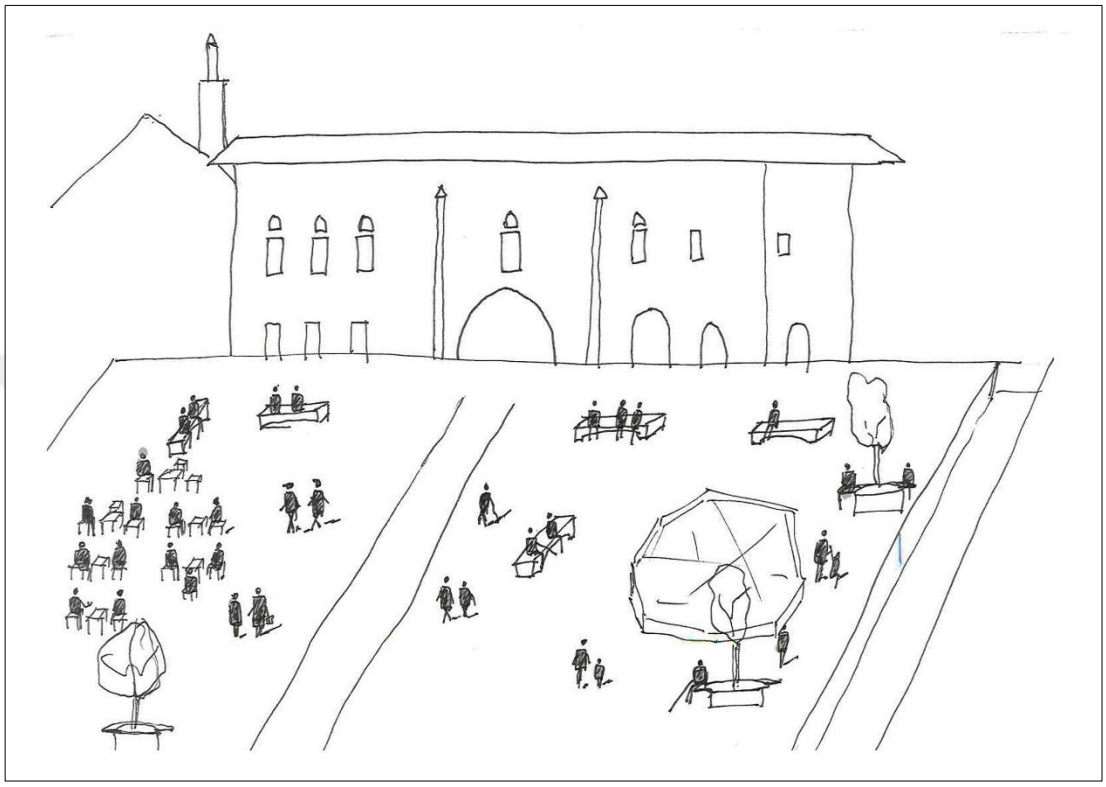

Şekil 6.1 Gazi Caddesi'nde işportacılık yapmak (Yavuz, 2022)

Katılımcılara sorulan *''Gazi Caddesi'ni gezerken en çok vakit geçirmek istediğiniz yer neresi, seçtiğiniz bu mekânın sizin sosyo-kültürel çevrenizle ilişkisi var mı?''* sorusuna verilen cevapların dağılımına göre görüşmecilerden 9'u en çok *''arkadaş çevresi ve ailemin etkisi var''* cevabını vermiştir. Katılımcılardan 8 kişi bu durumu, dini inançla; 4'ü geçmiş anılarla; 3'er kişi ise kültür ve kişilik yapısıyla ilişkilendirmektedir. Yukarıdaki verilere göre katılımcıların deneyimledikleri ve en çok vakit geçirmek istedikleri bu mekanların sosyo-kültürel bileşenlerle büyük ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Söz gelimi bir katılımcı: *''En çok Ulu camii ve etrafını seviyorum, arkadaşlarımın çoğu buraya geliyor sabah çıkarız burada buluşuruz. Bizim ortak paylaştığımız konular var, eski hatıralar var onlardan konuşuyoruz. Bir de namaz kılıyoruz burada. Arkadaş çevresi ve dini inancımın etkisi var.''* demektedir (Şekil 6.2). Dolayısıyla dini inanç ve arkadaş çevresinden dolayı oluşan mekânı kullanma, deneyimleme arzusu bu kullanıcı için önemlidir. Felsefede duyum alınan, hoşlanılan/sevilen veya rahatsızlık veren şeylerin zihinde tutulması olarak tanımlanan bellek yaşamsal süreç boyunca edinilen beceri, alışkanlık ve geleneklerden ayrılamaz. Bellek üzerine çalışan

kuramcıların birçoğunun da savunduğu gibi insani ilişkilerden tamamen ayrılmış, toplumsal bağlamı içinde yer almayan bir belleğin varlığından söz edilemez. Bu yüzden sosyo-kültürel bileşenlerin bellekle ve deneyimleme arzusuyla girift bir ilişkisi bulunmaktadır.

Şekil 6.2 Ulu Cami meydanında oturan yaşlı insanlar ve kalabalık (Yavuz, 2022)

Yine başka bir katılımcı: *''Açıkçası öyle tekil bir mekân değil de ben genel olarak sokakları ve caddenin kendisini gezmeyi çok severim. 2 sebebi olabilir: Birincisi eski esnaflardan neredeyse büyük çoğunluğunu hatırlıyorum bazen yanlarından geçer iki sohbet ederim. Diğeri de bazen canım sıkılıyor bu mekânları görmek az da olsa özlem duygumu bastırıyor. Dolayısıyla eski kültürüm ve arkadaş çevremle ilişkisi vardır.''* diye belirterek anılarını ve deneyimlerini kendi mahallesinde ve yaşadığı ortamlarda tanıdığı, sohbet ettiği kısacası ilişki kurduğu insanlar dolayımında hatırlamaktadır.

İlk başta önemsiz gözüken bu tanışıklık ve güven hissi toplumsal bellek oluşturma potansiyeline sahiptir. Ancak kullanıcının da belirttiği üzere bu mekanların, toplumsal olarak gerçekleştirilen pratiklerin yok oluşu kişide bir bellek yitimine sebep olmaktadır. Ancak önemli olan nokta, belleğin her yitiş anında başka bir belleğin oluşması durumunun varlığıdır. Örneğin bir dönem tamamını tanıdığımız mahalle

sakinleri ve yerel esnafın olmadığı bir mahalle ortamının herhangi bir sebepten dolayı artık bulunmayışı durumu buna bir örnek mahiyetindedir. Tanıdık insanların yerine gelen insanlarla kurulan ilişki belleğin yeniden inşa edildiğinin bir göstergesidir. Eski bellek ya kaybolur ya da örtük bir şekilde kişinin bilişsel süreçlerinde yaşamaktadır. Her iki ihtimalde de bu mekânda farklı bellekler üst üste birikmekte ve aynı mekânda farklı bellek izlerinin okunması olağanlaşmaktadır.

Başka bir kullanıcı: *''Caddenin kendisini boydan boya yürümeyi en çok severim. Sosyo-kültürel değil de bireysel olarak bünyeme, ruh sağlığıma iyi geldiğini söyleyebilirim.''* diyerek toplumsal durumun biraz daha arka planda kaldığı ve bireysel arzu ve isteklere göre şekillenen bir yaşam tarzını açıklamaktadır. Yukarıda aktarılan görüşmecilerin ifadelerinden elde edilen verilere göre kullanıcıların büyük çoğunluğu Ulu Cami ve meydanında vakit geçirmek istemekte ve bunu da dini inançlarıyla kültürleriyle bağdaştırmaktadır. Bellek ve hafıza her ne kadar bireysel bir yeti olsa da toplumsal ilişkilerden arınmış saf bir öznelliğe sahip değildir. Kullanıcıların deneyimleri belleği şekillendiren bir olgudur. Bu yüzden özellikle hatırlanan bir mekânın kullanıcının daha önce mekanla kurduğu bireysel veya toplumsal ilişkiyle bir bağlantısı bulunmaktadır.

Katılımcılara sorulan *''Gazi Caddesi'nin hatırladığınız ilk halini kısaca aktarabilir misiniz?''* sorusuna, görüşmecilerden yaşlarına bağlı olarak farklı cevaplar alınmıştır. Yaşça büyük olanların, bekleneceği üzere, mekanların geçmiş haline dair daha fazla şey hatırladıkları görülmüştür. Konuyla alakalı yaşı 75 olan bir kullanıcı şu ifadeleri beyan etmiştir: *''1965'te ilk köyden buraya iş amaçlı gelmiştim. O zamanlar cadde bu kadar geniş değildi, daha dardı. Hasanpaşa hanı mesela sebze haliydi yanındaki şu anki kuyumcular da yoktu hepsi kasaptı. Ben oradan hiç et almadım ama yani hatırlıyorum. Bir de Ulu Cami meydanında dolmuşlar kalkıyordu.''*
Kullanıcının beyanlarını destekleyen fotoğraflar Şekil 6.3 ve Şekil 6.4'de görülmektedir.

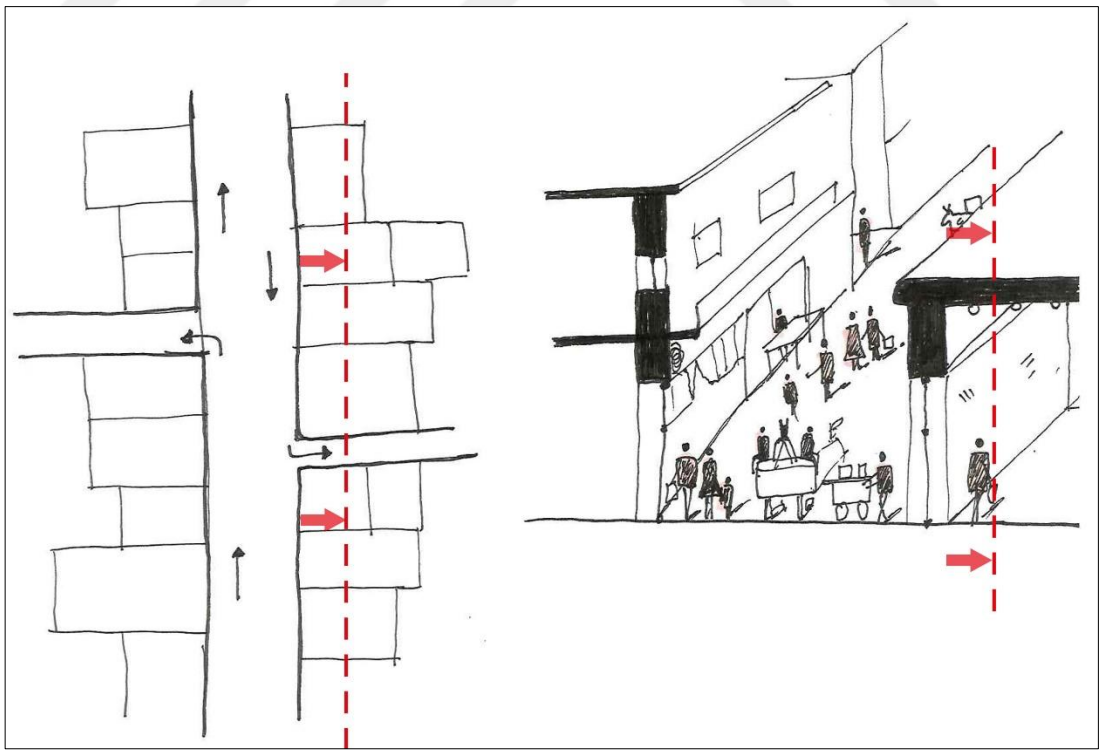

Şekil 6.3 Gazi Caddesi Oruç (Ejder arşivi, 1920)

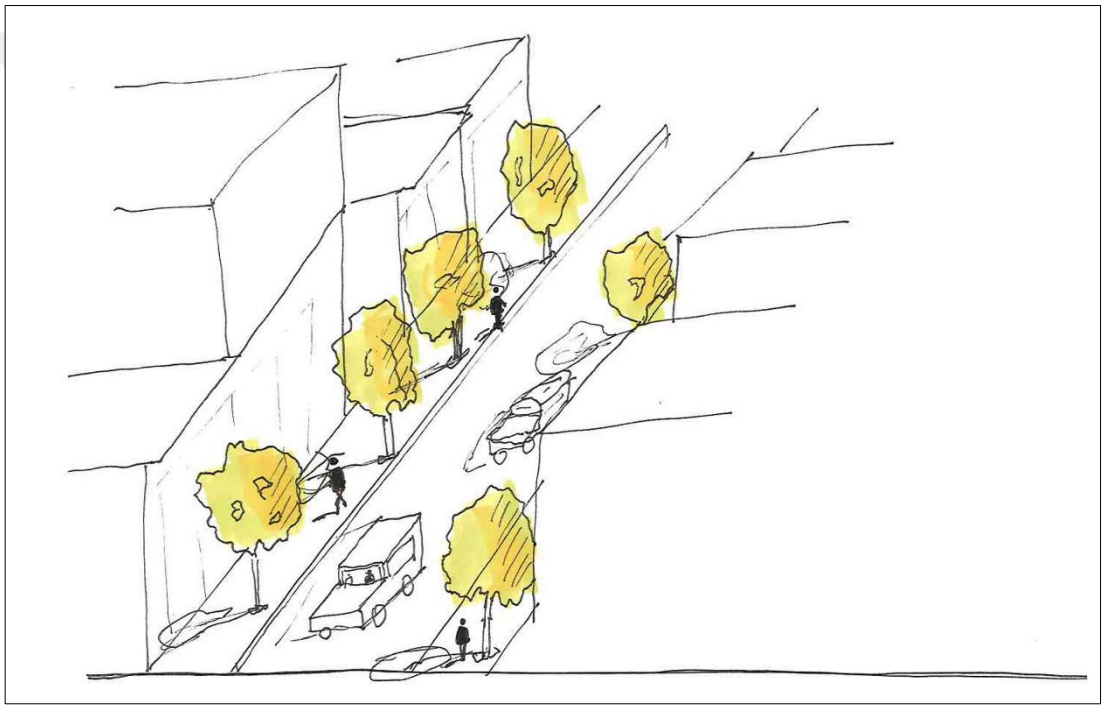
Şekil 6.4 Kuyumcular Çarşısı (DKVD Arşivi, 1962)

68 yaşındaki bir görüşmeci: *''1960'lardan bu yana hatırlıyorum. Dükkanların damı topraktı, yavaş yavaş betonlaşmaya başladı. Cadde genişletildi bizim dükkân da dahil olmak üzere bir sıra geriye geldi (Şekil 6.5). Karşımızda Dicle Sineması vardı, geceleri film izlerdik. Kovboy filmleri, Yeşilçam filmlerini izlerdik. Eskiden Hasanpaşa hanı sebze halıydı. Deliller hanında rehberler vardı. Adını zaten oradan alıyor.''* diye belirtmektedir. Kullanıcının hatırladığı eskiye dair mimari anlamda yapılan farklı değişiklikler bellekte yer edinmiştir.

Şekil 6.5 Kalabalık cadde ve caddenin genişletilmesi (Yavuz, 2022)

Yaşça daha genç bir kullanıcı da benzer şekilde sık kullandığı sinemaları hatırlamaktadır: *‘‘90’lı yılları ilk hatırlıyorum. Emek sinemasını iyi hatırlıyorum.’’* Bu durum, kullanıcıların hayatında önemli bir yer edinmiş deneyim ve anıların bellekte saklandığını göstermektedir. 67 yaşındaki nispeten daha yaşlı bir kullanıcının: *‘‘1960’lardı. Ulu caminin önündeki meydan bahçeydi. Belediyeden balıkçılara kadar cadde genişletilmesi için bir sıra dükkân yıkıldı. Aynı şekilde bu caddenin sağında ve solunda akasya ağaçları vardı (Şekil 6.6). Dükkanlar hep ticaret ve alışveriş üzerineydi.’’* ifadelerinden, bir mekânın kullanımı ve deneyimlenmesi mekânın hatırlanmasına dolayısıyla da belleğe dolaylı yoldan etki ettiği anlaşılmaktadır.

Şekil 6.6 Gazi Caddesi’nin sağ ve solundaki akasya ağaçları (Yavuz, 2022)

Deneyimlenen mekân ve durumlar ne kadar sıradanlıktan uzaksa ve kişinin hayatındaki önemi ne kadar büyükse hatırlanması o kadar kolay olur. Hatırlamak, geçmiş ve şimdiyi bir araya getiren ve zamanı bütünleştiren bir durumun ifadesidir. Hatırlananlar kadar unutulanların da belleğin oluşumuna etkisi vardır. Bir mekân üzerinde yaşanılanların unutulması kaçınılmaz olarak yeni bir belleğin de üretilmesinin önünü açar ve bu durum sürekli tekrarlanır. Belleğin yeniden üretilmesi durumu fiziksel olmayıp daha çok bilişsel süreçlerde gerçekleşir. Bu süreçlerin ana öznesi insandır. Bir mekâna dair hatırlananlar farklı zamanlarda edinilen deneyimlerle

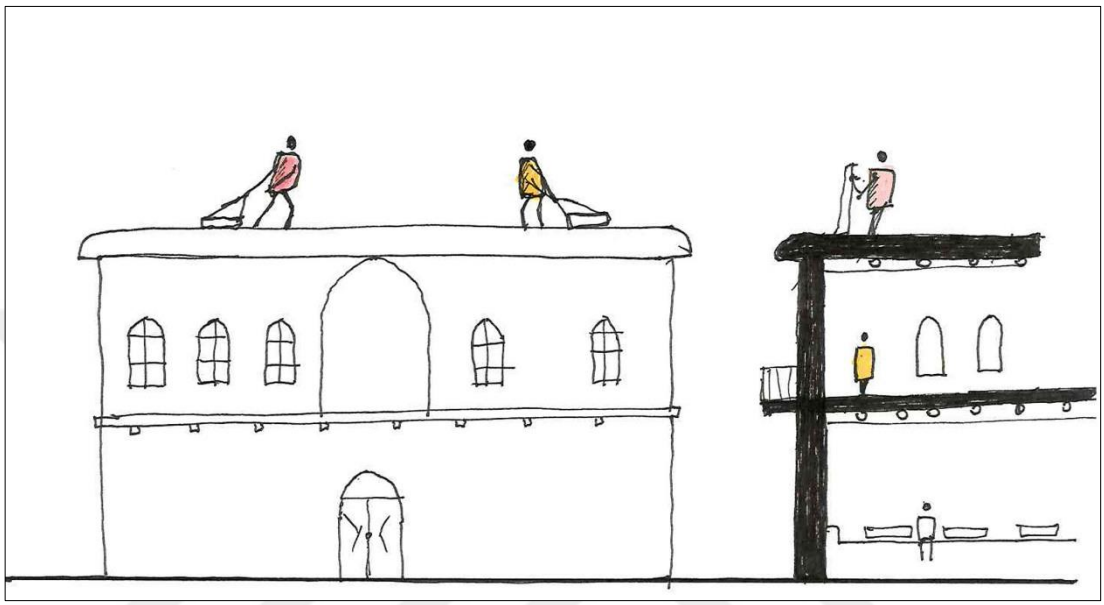
ilişkili olduğundan dolayı her hatırlama anında o mekân farklı şekilde algılanır. Oluşan farklı algılar farklı deneyimleri ve dolayısıyla da farklı bellekleri üretir. Sennett'in kamusal mekanlara yüklediği anlamın bir tezahürü olarak da okunabilecek yukarıdaki bu cevaplar, kamusal mekânların kullanıcıların yalnızca gündelik hayattan kaçmak, sıyrılmak amacıyla kullandıkları yerler değil, aynı zamanda sosyal davranışlar sergiledikleri toplumsal bir paylaşım sahası olduğunu anlamına da gelmektedir. Bu sayede kamusallık oluşur, dil ve kültür üretilir, bellek alışverişi olur. Dolayısıyla bu sayede insanın yaşam gayesinden özel bir anlam çıkarılabilir.

Şekil 6.7 Ulu Cami Meydanı (DKVD Arşivi, 1920'ler)

Görüşme yapılan kişiler arasından 85 yaşında ve en yaşlı olan kullanıcı ise: *''Sene 1960 falandı yeni askerden gelmiştim. İnşaat işçisiydik, yeni evler yapıyorduk. Günlük 2,5 lira kazanıyorduk. Damları loğlama yapıyorduk (Şekil 6.8). Lokanta falan yoktu buralarda, somun ekmek alıp arasına helva koyar öyle yerdik. Eski evler böyle değildi, damları topraktı bir evde bir sürü kişi yaşıyordu. O zamanlar arabalar Mardin Kapıdan içeri giriyordu yani en çok kalabalık oradaydı. Naylondan yapılmış küçük dükkanlar vardı o zaman neye ihtiyacın varsa hepsi bulunuyordu buralarda.''* diye beyanda bulunarak bu mekanlara dair hatırladığı şeyleri yaşanmışlıklarıyla ve çektiği zorluklarla anımsamaktadır. Bu pasaj, belleğin yaşanmışlık ve yoğun duygusal durumlarla olan ilişkisini öne çıkarmaktadır. Daha önceki bölümlerde de anlatıldığı

üzere bir mekânda gerçekleşen deneyim anında kullanıcının duygusal ve psikolojik durumunun o mekânın hatırlanmasıyla büyük ilişkisi bulunmaktadır. Kullanıcının algısal-bilişsel süreçlerinde yaşanan yoğun duygusal durumlar ve deneyim anında hissedilen 'yoğun his'ler bellek mekanizmasında özellikle işlenir ve kaydolur.

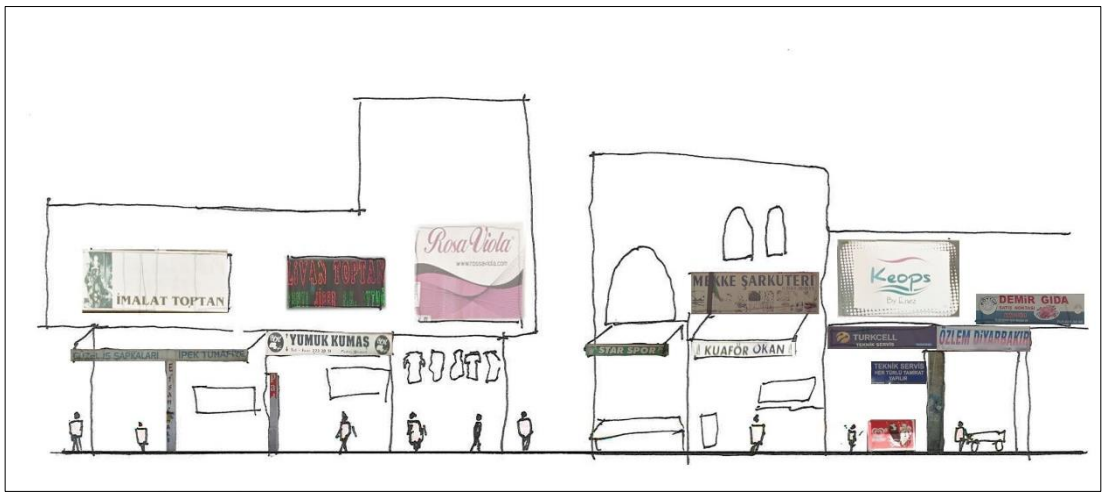
Şekil 6.8 Kışın damları loğlama yapmak (Yavuz, 2022)

Görüşmecilerden yine biraz daha yaşlı olan birisi: *''1980'lerde fazla ve karışık tabelalar vardı. Şeyhmus pastanesi vardı herkes oradan poğaça alırdı. Elektrik direkleri vardı karşılıklı bunlara afişler asılırdı. Eski belediye binasından müzik yayını yapılırdı. Eski buğday pazarına yakın olduğumuz için orayı iyi hatırlıyorum eşeklerle falan buğday getirilirdi (Şekil 6.9). Bir de mesela Gazi Caddesi'nin batı tarafı yolu genişletmek için ta aşağıya kadar bir sıra yıkıldı''* diyerek kendi hatırladığı dönemde var olup şimdi olmayan mekanları daha iyi hatırladığını söylemektedir.

Şekil 6.9 Buğday Pazarı (Albert Gabriel Arşivi, 1930)

Gazi Caddesi'ni bir esnaf olarak kullanan bir görüşmeci: *''1985'leri hatırlıyorum ilk olarak. Dükkân tabelaları aşırı yoğundu (Şekil 6.10). Şeyhmus pastanesi vardı çok giderdik, her şey bu kadar pahalı değildi. Sur'un dışında çok yerleşim yeri olmadığı için her yerden gelen insanlar vardı. Marka giyim dükkanları vardı.''* diyerek esnaf olmasından yani yaşam biçiminden ve günlük pratiklerden dolayı neredeyse her gün kullandığı cadde üzerindeki mekanlara dair hatırladıklarını dile getirmektedir. Bir mekânın çok kullanılması ya zorunluluk durumundan ya da o mekânı kullanma arzusundan dolayıdır. Her iki seçenekte de mekânın kullanılma sıklığı deneyimin bellekte yer edinmesine veya unutulmamasına yardımcı olmaktadır.

Şekil 6.10 Gazi Caddesinde dükkân tabela kalabalığı (Yavuz, 2022)

60 yaşındaki başka bir kullanıcı: *''1975'leri hatırlıyorum. Saray kapının orada hep faytoncular beklerdi (Şekil 6.11 a-b). Cadde dardı ve asfalttı. Şehir buradan ibaretti. Burada Müslümanların dışında bir sürü gayrimüslim zanaatkar vardı: Ermeni, Yahudi, Keldani, Süryani vb. Hepsi bir arada yaşıyordu. Din ayrı, kin ayrı.''* diyerek eskiden var olup şimdi olmayan durumlardan bahsederek geçmişe dair şu an olmayan durum hakkındaki belleği bu dolayımda aktarmayı seçmektedir.

Şekil 6.11 a-b Nebi Cami Önündeki Faytonlar ve Kalabalık Gazi Caddesi (Ahmet Ölker Arşivi, 1962)

Çalak, belleğin hatırladıklarımız kadar unuttuklarımızla da şekillendiğini belirterek, bir mekân üzerinden anıların ve yaşanmışlıkların silinmesiyle başlayan unutma sürecinin aslında belleğin de yıkımı/yitimi anlamına geldiğini ifade etmektedir (Çalak, 2013). Ancak bu bellek yitimi başka bir belleği ürettiğinden ve belleğin saf durağan bir olgu olmayışından dolayı bu durum sadece olumsuzlukla ilişkilendirilmemelidir. Hayatın ve günlük yaşamsal pratiklerin devamlı bir dönüşüm geçirmesi bu devinimi anlamlı kılmaktadır.

David Lowenthal'a göre 'unutmak', bir şeyleri bilinçli olarak zihinde tutmak kadar normal bir eylemi tarif etmektedir. Kimse, 'her şeyi hatırlayabilir olma' gücü ve yetisine sahip değildir (Lowenthal,1985). Daha önce de belirtildiği üzere bellek, mimari mekanlar üzerinden üretilir ve taşınır. Bu yüzden unutmanın ve bellek yitiminin en önemli nedenlerinden biri mimari ve kentsel yapılardaki değişiklikler, yok oluşlardır. Bir zamanlar farklı amaçlarla kullanılan bir mekânda gerçekleşen kullanım değişikliği veya mekânın tamamen yok olması o mekâna atfedilen değerin ve ona ait belleğin değişmesine-yok olmasına neden olur. Bellek bugünün mekanlarında yaşar bu yüzden eğer mekân yok olmuş ise bu bellek, o yapıları deneyimleyen, gören, yaşayan kuşaklardan sonra kaybolur yerine yeni yapılmış mimari mekânın belleği gelir.

Katılımcılara sorulan *''Gazi Caddesi ve bu cadde üzerindeki mekânlara ilişkin bireysel anılarınız ya da bu mekânlarda gerçekleşen unutamadığınız bir olay var mıdır?''* sorusuna katılımcıların büyük çoğunluğu bir şey hatırlamadıklarını söyleyip cevap vermek istememiştir ancak araştırmacının ısrar ve örnekleriyle birkaç kişiden nitelikli cevaplar alınabilmiştir. Bu durumun sebebinin beynin herhangi bir etkileşim, hatırlatıcı ortam ve durum olmadan belleği geri çağırmada fazlasıyla zorlandığının açık bir göstergesidir. Bağlam ve mekân ya da olayın kıvılcımlarını saçacak bir eylem olmadan bir mekân veya olayı hatırlayıp başka birine aktarmak oldukça zor bir iştir. Aşağıda birkaç kişinin hatırladıkları bireysel anılar aktarılmaya çalışılmıştır.

Örneğin; *''Dediğim gibi ben inşaat işçisi olduğum için çok fazla bir gezme, dolaşma anım yoktu. Ama sur olayları benim için unutamadığım bir olaydı. Bir sürü arkadaşımın evi yıkıldı taşındılar buradan. Buradan bir süre çıkmak zorunda kaldık. Benim için çok zordu.''* ifadelerini kullanan bir görüşmecinin beyanları esas alınırsa, durumun bellekle olan ilişkisi, yaşanmasından dolayı büyük üzüntü duyulan bir olayın varlığından kaynaklanmaktadır. Görüşmecinin üzerinde derin izler bırakan Sur olaylarında evinden ve arkadaşlarından ayrı olması ve belki de onlara bir daha hiç kavuşmaması onun belleğinde fazlasıyla büyük bir etki bırakmıştır. Dolayısıyla buna mekânsal bir deneyimden ziyade duygusal ve psikolojik durumun bir sonucu olarak bakılabilir.

Yaşça biraz daha genç olan bir kullanıcı çocukluğunun anılarını gezdiği yerlere dayandırmaktadır: *''Çocukluğumdaki Çarşiya Şewiti'deki bayram alışverişlerini hiç unutmam. Ayakkabıcıları gezerken ki o plastik kokusunu hala ne zaman duysam aklıma o an gelir (Şekil 6.12). Bir de emek sineması vardı filmlerden sonra kavga çıkıyordu.''* Yürüyen göz her durumda duran gözden daha fazla mekânsallıklar keşfeder. Bu keşfin öneminden bahseden Rosenberg'e göre yürüme eylemi mekana yeni anlamlar veren bir tür karşılıklı veya bireysel konuşma eylemidir. Sokak bu sayede, kentsel planlama tarafından ifade edilen geometrik bir alan olmaktan çıkıp yürüyen özne tarafından bir mekana dönüşen pratik bir yer olmaya başlar (Rosenberg, E. 2012).

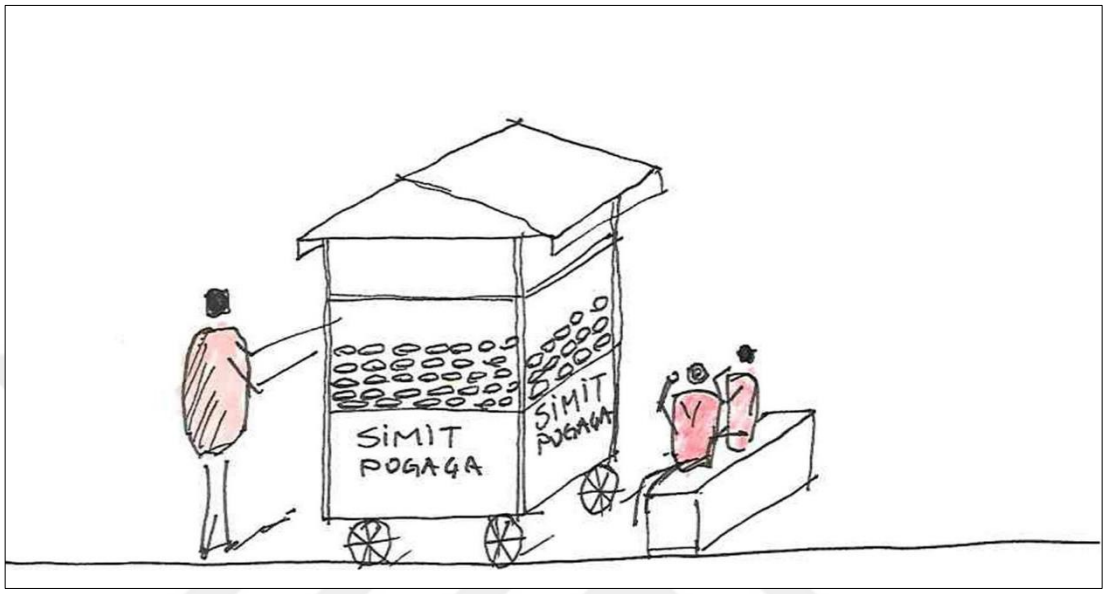

Şekil 6.12 Sipahiler Çarşısı bayram alışverişi kalabalığı (Yavuz, 2022)

Başka bir kullanıcı yine gençlik yıllarına giderek bir anısını anlatmaktadır: *''Kahvaltıların vazgeçilmezi Sütçü Mehmet vardı. Sabahları süt ve poğaça satardı. Onun yanına gitmeden dükkâna gitmezdim (Şekil 6.13). Faili meçhul cinayet kurbanı oldu hepimiz tüm çarşı olarak çok üzülmüştük. Şu anki kuyumcular çarşısında kasaplar vardı orada yediğim kebapların tadını hala unutmamışım.''*

Tezin önceki bölümlerinde anlatılan duyum ve algı kavramları bu aşamada ön plana çıkmaktadır. Herhangi bir nesnenin ürettiği farklı uyaranlar, çeşitli duyu organları tarafından algılandığında o nesneye ait bütüncül bir duyum oluşmaktadır. Yani aynı nesneye ait görsel, işitsel, dokunsal vb. şekildeki farklı duyumlar o nesnenin bir bütün

olarak algılanmasına olanak sağlamaktadır. Duyumların çeşitliliği ve kişiden kişiye farklılık göstermesi de aynı mekânın farklı kullanıcılar tarafından ayrı şekillerde deneyimlenmesine sebep olmaktadır.

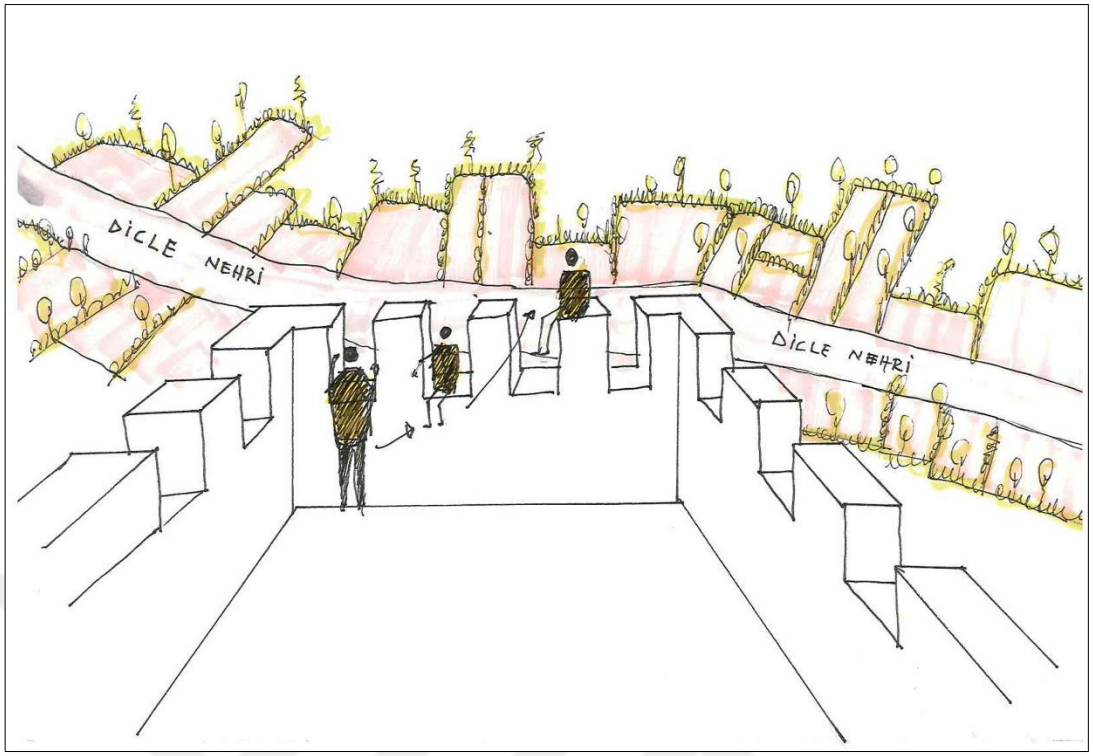
Şekil 6.13 Simit-poğaça ve süt kahvaltıları (Yavuz, 2022)

Genç bir görüşmeci: *''Lisedeyken 9-10 sene önce Keçi burcu ve altındaki o kapalı yeri ziyaret etmiştik ilk defa böyle büyük bir taş yapı gördüğümden resmen büyülenmiştim mesela o hala aklımda ne zaman keçi burcuna gitsem aklıma o an gelir.'' diyerek* Gazi Caddesi'ni ilk kez gördüğü anı hatırlayarak hayranlığından bahsetmektedir. Dahası her o mekâna gittiğinde o küçüklük anısını, hayranlığını hatırlamaktadır. Daha önce de bahsedildiği üzere bazı olayların ve mekanların başka olayları ve anıları tetiklemesi, çağrıştırması bu kullanıcı özelinde örneklendirilebilir. Mimarlığın bellekle olan ilişkisinin açık bir örneği olarak görülebilecek bu kullanıcı açıklaması, mimarlık ve bellek ilişkisi hakkında ise bilinen ilk eser sahibi John Ruskin'in şu sözlerinin bir açıklaması niteliğindedir: "Hatırlamak için değilse, mimarlık ne işe yarar?" (Ruskin,1849)

Katılımcılara sorulan *''Anılarınız ve deneyimlerinizin bireysel ya da toplumsal olması belleğinize nasıl etki etmektedir?''* sorusuna katılımcılardan %80'i toplumsal olması daha akılda kalıcı derken; %20'si ise bireysel olmasını daha kalıcı bulmaktadır. Kullanıcıların ifadelerinin büyük çoğunluğunun ise birbirine çok benzer olması dikkat çekmektedir. Örneğin görüşme yapılan bir kullanıcı: *''Bir toplulukla olanlar daha çok aklımda kalıyor. Hayat müşterektir, toplumsaldır. Bence insan fıtratına terstir yalnız olmak, yaşamak. İnsanların yaşaması için birbirine ihtiyacı var''* demekte; başka bir kullanıcı: *''Toplulukla yaptığım deneyimler hafızamda hatırlama konusunda daha kalıcıdır. Genelde arkadaşlarla olunca illa ki eğlenceli bir vakit geçirme olayı oluyor bu yüzden toplulukla olan anıları hem seviyorum hem de daha iyi hatırlıyorum.''* diye beirterek sosyo-kültürel toplum ilişkisinin hafızayla olan ilişkisine dikkat çekmektedir.

Sayar, her ne kadar bireysel olarak taşınsa da belleğin toplumsal ilişki ağı içinde ve belli toplumsal pratikler sürecinde anlam kazandığından bahseder (Sayar,2011). Buna göre toplumsal olaylar ve yaşam tarzları, gelenek ve ritüeller kişinin hatırlayacağı, belleğinde saklayacağı durumlara etki etmektedir.
Bir diğer görüşmeci: *''Tek başıma yaptığım şeyleri çabuk unutuyorum ama aile ve arkadaşlarla olan anılarım kalıcı oluyor. İnsanın toplulukla yaptığı şeylerin daha çok anlamı var. Birlikte yapılan şeyler daha kıymetlidir. Örneğin küçükken arkadaşlarla her sabah keçi burcuna çıkıp güneşin doğuşunu izlerdik. Bu anı unutulabilir mi? (Şekil 6.14)''* diye belirtmekte ve anı ve deneyimlerinin toplumsallıkla olan bağının farkında olduğunu gösteren beyanlarda bulunmaktadır.

Aynı topluluk içinde bile çeşitli gruplara ait olduğumuz için, aynı olgu için çeşitli anılar üreten çeşitli zihinsel konfigürasyonlar geliştiririz. Sonuçta, belirli bir toplumda ne kadar sosyal grup varsa o kadar anılar olacaktır. Ancak kentsel hafızanın devamı, yapılı çevrenin fiziksel yönlerinin korunmasından daha fazlasını gerektirir. Kolektif hafızalar resmi bir talimat olmaksızın sosyal olarak inşa edilir; topluluk üyeleri arasındaki iletişim yoluyla gelişir.

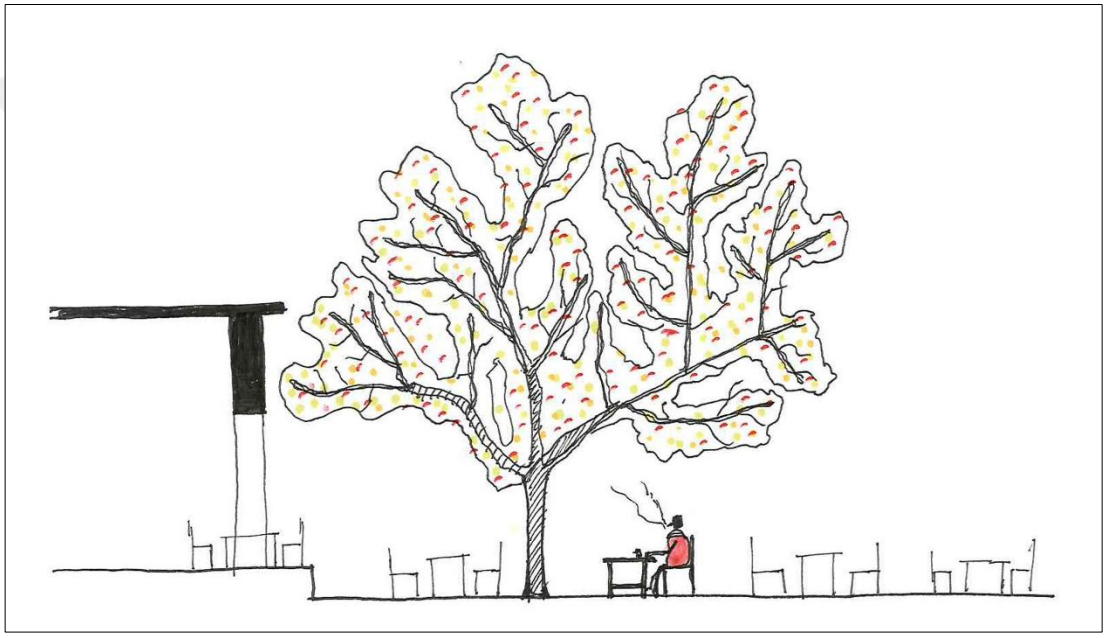

Şekil 6.14 Arkadaşlarla Keçi Burcu'ndan Hevsel bahçelerini izlemek (Yavuz, 2022)

Bu durum kamusallık olgusunun önemini bir kez daha öne çıkarmaktadır. Kamusallık ve özelde de kamusal mekânda gerçekleşen pratikler toplumsallığın bir ürünüdür. Kullanıcıların bu beyanları, tezin başlığından itibaren başlayan ve tezde sık sık dile getirilen kamusallık-bellek ilişkisinin bir açık ifadesidir. Özak'ın ifadesiyle bellek, bireyin toplumsallaşma sürecinde oluşur. Belleğin biyolojik ve fizyolojik fragmanlarda bireye ait olduğu bir gerçektir ancak bu bellek toplumsal olarak belirlenir (Özak, 2008).

En kişisel anlar dahi sadece sosyal grupların bibirleriyle olan etkileşimi üzerinden oluşur. Halbwachs ve Assmann gibi düşünürlerin de sıkça dile getirdiği argüman budur. Assmann, toplumlara ait bir belleğin olmayacağından fakat toplumun bireylerin belleğini belirlediğinden bahseder ve sosyal grupların etkileşiminin, iletişiminin hem bellek aktarımı hem de bellek taşınımını yönlendirdiğini ifade eder (Assmann, 2001). Bu etkileşim ve iletişimde önemli olan toplum üyelerinin her birinin kendine ait duygu ve anlam dünyasıdır. Kişiler aynı zamanda bu dünyaları da mübadele ettiği için belleğin kalıcılığı artmaktadır.

Ancak hatırladıkları olay ve durumları kişisel durumlarıyla ilişkilendirmek isteyen sayıca az da olsa bazı kullanıcılar da mevcuttur. Bu kullanıcıların dile getirdiği durum ise belleğin epizodik özelliğiyle ve kişilik özellikleriyle ilişkilidir. Söz gelimi iki kullanıcı bu konu hakkında fikirlerini şöyle ifade etmektedir: *''Dediğim gibi bireysel hareket etmek ve dolaşmak istediğim için genelde tek başınayken yaptığım deneyimler daha çok aklımda, çünkü üzerine daha rahat düşünüyorum kendi kafamda senaryolar üretiyorum bu da daha çok kalıcı olmasına sebep oluyor. Sülüklü handa oturup saatlerce yalnız vakit geçirebilirim (Şekil 6.15).''*

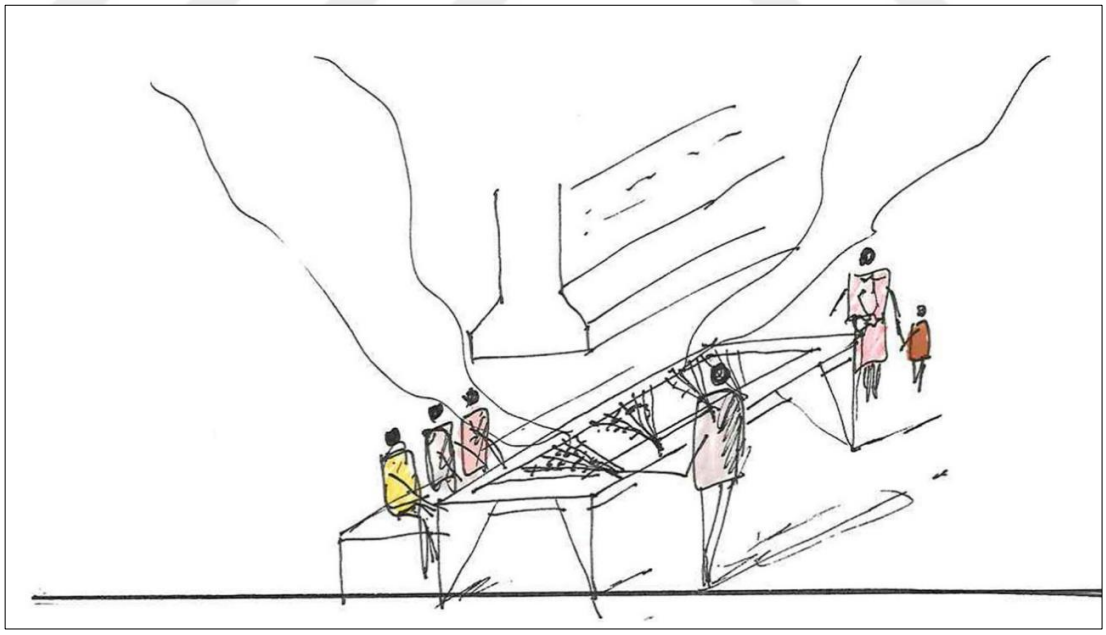
Şekil 6.15 Sülüklü Han'da yaşlı dut ağacının altında oturmak (Yavuz, 2022)

''Tek olunca daha çok aklımda kalıyor sanırım. Bir mekânda bulunurken tek olunca daha fazla dikkat etme fırsatı buluyorum. Ancak anı olarak derseniz tabi ki toplulukla olan anıları daha net hatırlıyorum. Ailemle, arkadaşlarla falan''. Bu ifadeler, anlık durumları hatırlayan ve bilişsel süreçlerde bunu bilinçli olarak yalnız yapmak isteyen kişilerin ifadeleridir. Onlar için hayat, yalnız ve tekil bir gözle daha iyi görülebilmektedir.

Katılımcılara sorulan *''Gazi Caddesi ve bu aksta yer alan mekânların şimdiki halinde eski geleneklerinizden, kültürünüzden yansımalar/izler bulabiliyor musunuz?''* sorusuna verilen cevapların dağılımına bakıldığında görüşmecilerden 13'ü ''*evet*

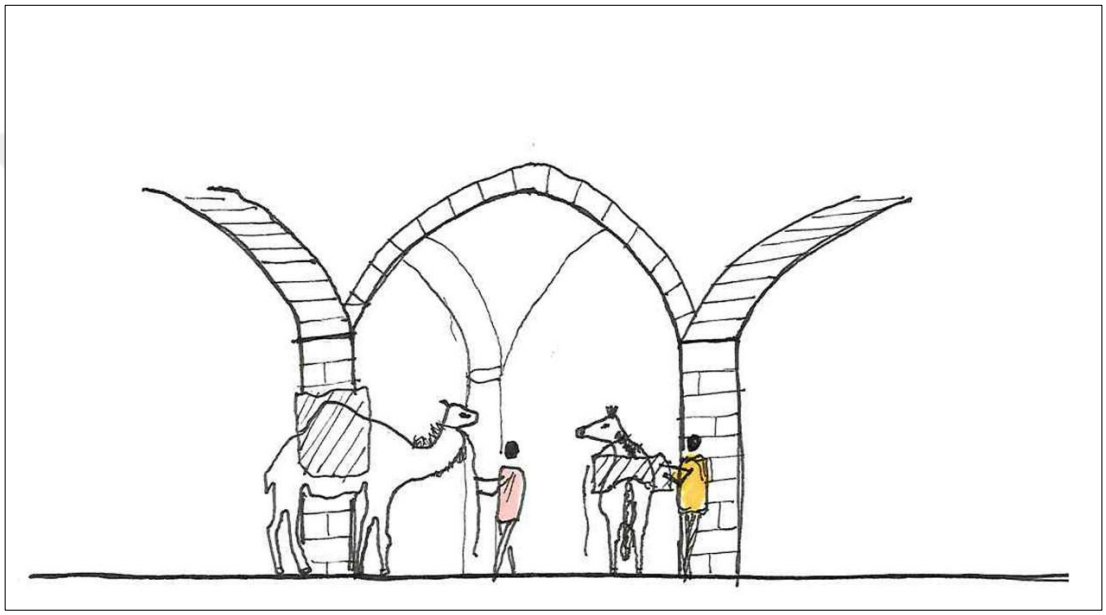
bulabiliyorum'' derken; 4'ü ise ''*hayır bulamıyorum''* diye belirtmektedir. Katılımcıların aşağıdaki beyanlarından bunu anlamak mümkündür. İzleri hala bulabildiğini iddia eden bir katılımcı şu ifadeyi kullanmaktadır: *''Her ne kadar eskileri tam yansıtmasa da bence yapı malzemelerinin ve kapı pencere gibi şeylerin bilinçli olarak eskilerden seçilmesiyle biraz da olsa kültür yansıtılmaya çalışılıyor. Her birkaç metrede bir caddenin sağına soluna bir sokak çıkması eski şehrin mimarisini hala yansıtıyor.''*

Benzer şekilde başka bir kullanıcı: *''Çoğunlukla buluyorum örneğin yemek kültürü (Şekil 6.16), kuruyemişçiler, Çarşiya Şewiti (Sipahiler Çarşısı)'de bayram arifesindeki alışveriş kalabalığı hala geçmişteki özelliğini koruyor.''* diye ifade etmektedir. Mekanlar içinde gerçekleşen eylemlerle anlam bulur. Dolayısıyla bu eylemlerin devam etmesi mekânın işlerliğine katkıda bulunarak belleğin devamlılığına yardımcı olur. Kullanıcıların yukarıdaki beyanlarından bir yapının hala ayakta durması ve işlevlerinin aynı veya benzer şekilde devam etmesi, bellekte yer edinebilmesine yardımcı olduğunun bir göstergesidir.

Şekil 6.16 Sokak aralarındaki yemek kültürü-koku (Yavuz, 2022)

Başka bir kullanıcı: *''Az da olsa var. Ayakta kalan tarihi mekânlarda bulabiliyorum. Örneğin Ulu Cami ve önündeki meydan bunun için çok güzel bir örnek olabilir. Hasanpaşa mesela değil. Eskiden kervanların konakladığı mekân iken şimdi yeme-içme mekânı olmuş (Şekil 6.17). Buna bağlı olarak ister istemez içinde gerçekleşen eylemler, gelenekler ve yaşam tarzları da değişiyor.''* diyerek bir mekânda gerçekleşen eylemler ve deneyimlerin süreklilik arz etmesini geleneklerinin devamlılığıyla ilişkilendirmektedir.

Şekil 6.17 Hasanpaşa Hanı'nda konaklayan kervanlar (Yavuz, 2022)

Kültürel süreklilik mekanlar sayesinde üretilir. Remizova, mimarlığı mekânsal imgeleme ve yaratıcı mimari tasarım yoluyla dünyayı anlamlandıran, geçmiş ve şimdiyi kavrayan bir kavram olarak nitelendirir. Ona göre geçmişin resmi her ne kadar sürekli bir şekilde değişse bile hafıza, kültürel süreklilik sağlamakta ve bu sayede toplumlukların temel özellikleri ve değerleri korunmaktadır (Remizova, 2020). Mekanların eski kültürlerinden izler taşıdığını söyleyen kullanıcılardan daha çok, iz bulamadıklarını söyleyen kullanıcılar bulunmaktadır.

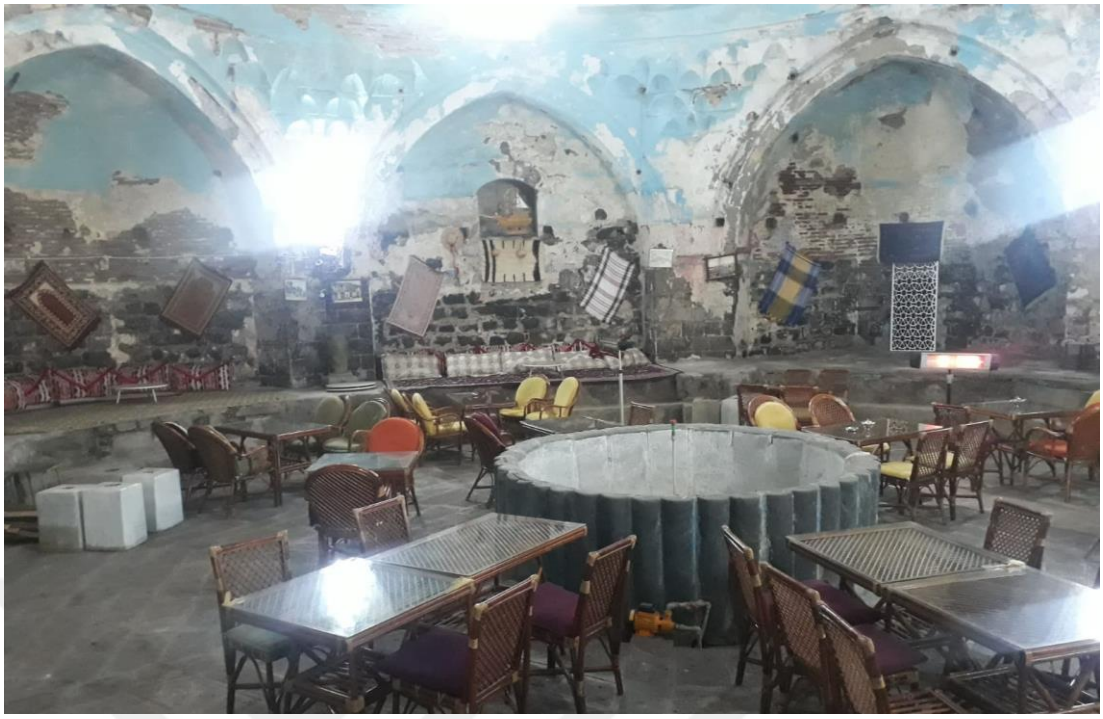
Eski kültüründen çok az iz bulabildiğini ifade eden bir kullanıcı: *''Restorasyon çalışmaları yapıldı bu yüzden özünde tahribatlar oldu. Bana göre eskileri yansıtmıyor''*. Başka bir diğeri: *''Kültür olarak konuşursak çok şey değişti komşuluk, arkadaşlık ilişkileri olsun eski halinden hiçbir iz bulamıyorum. Mimari mekân olarak*

da bu tarihi yerlerin hepsi çok değişti eski halinden bir iz bulamıyorum. Örneğin az önce bahsettiğim hanlar tamamen farklı amaçlar için kullanılıyor kapitalizmin birer aracı olmuşlar. Gazi caddesi, turistler için süslendi makyaj yapıldı. Bana göre anlamını yitirdi, Diyarbakır'ın eski kokusu yok.''

Larkin, bir yazısında bu durum için, binaların yıkılmasının geçmişi yok etme girişimi olabileceği gibi harabelerin üzerine yeniden inşa etmek de trajik hafızayı yok etme girişimi olduğunu söyler: Bir mekânın varlığının işaretlerini unutmak için yeniden bir şey inşa etmek (Larkin, 2010).

Mimari yapıların özelde Gazi Caddesi'ndeki yapıların bir kısmının restorasyon çalışmalarıyla tekrardan kullanıma açılması, ''eskiyi yeni teknikle tasarlayarak belleği geri çağırmayı denemek'' anlamına gelmektedir. Söz gelimi tarihi ve âtıl durumda olan bir yapının, ya da strüktürel olarak zamana yenilip hasar görmüş bir yapının yeni tekniklerle tekrardan yorumlanması ve yeniden işlevlendirilip kullanıma açılması belleğin yeniden inşası anlamına gelmektedir. Fakat bu yöntemle eskiye ait belleğin olduğu gibi geri getirilmesi imkansızdır. Zaman, dönemin şartı, toplum yapısı ve en önemlisi mimari yapının özgün halinin olmadığı bir durum mevcuttur. Özgün yapıda gerçekleşen deneyimler ya yok olmuştur ya da farklı şekillere evrilmiştir.

Deva hamamının işleticisi: *''Dört ayaklı minare ve Ulu cami dışında çok değişti. Çoğu yerde yapı olarak aynı heykel duruyor fakat işlev aynı değil. En yakından örnek vereyim: Deva hamamına bak orijinal hali böyle miydi? Tabi ki hayır üstünü betonla sonradan sıvadılar ve o izi yok ettiler (Şekil 6.18). Toplumsal olarak da geleneklerde de her şeyde değişiklikler oldu.''* diye belirterek bundan dolayı rahatsızlığını dile getirmektedir. Sebep olarak da bu durumu mekanların işlev değiştirmesine, bilinçli veya bilinçsiz yıkılmasına bağlamaktadır.

Şekil 6.18 Deva Hamamı (Yavuz, 2022)

Başka bir diğeri: *''Bulamıyorum. Eskiye ait sosyal hafıza bilinçli olarak yok ediliyor. Bunu da çok açık bir şekilde mimari mekânların yok edilmesi ya da değişmesinden anlayabiliriz. Bu kültürün ve geleneğin aşınması yok olması anlamına geliyor''* demektedir. Özetle mekânın toplumsal bellek için hayati bir rol üstlendiğini bütün bu açıklamalardan açık bir şekilde söylemek mümkündür. Rapoport, geçmişin mimari strüktürlerinin 'anıtlar' olarak adlandırılmasının tesadüfi olmadığını belirtir ve bu yapıların birey ve toplumun belleğini biriktirdiğini ve tanıklık ettiği tarihi olayların hafızasını taşıdığını ifade eder (Remizova, 2020). Bu bakış açısıyla tarihi belleğin en belirgin izlerinin cadde ve meydanlarda ve kamusal olarak yoğun mekanlarda olduğu söylenebilir.

Katılımcılara sorulan *''Bu mekânların sizin için ne tür bir anlamı vardır? Bu mekânları deneyimlerken neler hissediyorsunuz?''* sorusuna verilen cevaplara göre görüşmecilerden 14'ü huzur ve mutluluk hissi, 9'u geçmişe özlem; 6'sı kültürel bağlılık; 4'ü merak ve 3'ü ise hüzün duygusu hissetmektedir. Bu verilere göre görüşmecilerin istisnasız tamamının kendilerine göre Gazi Caddesi ve üzerindeki mekanlara kendilerine ait farklı anlamlar yüklemiş oldukları görülmüştür.

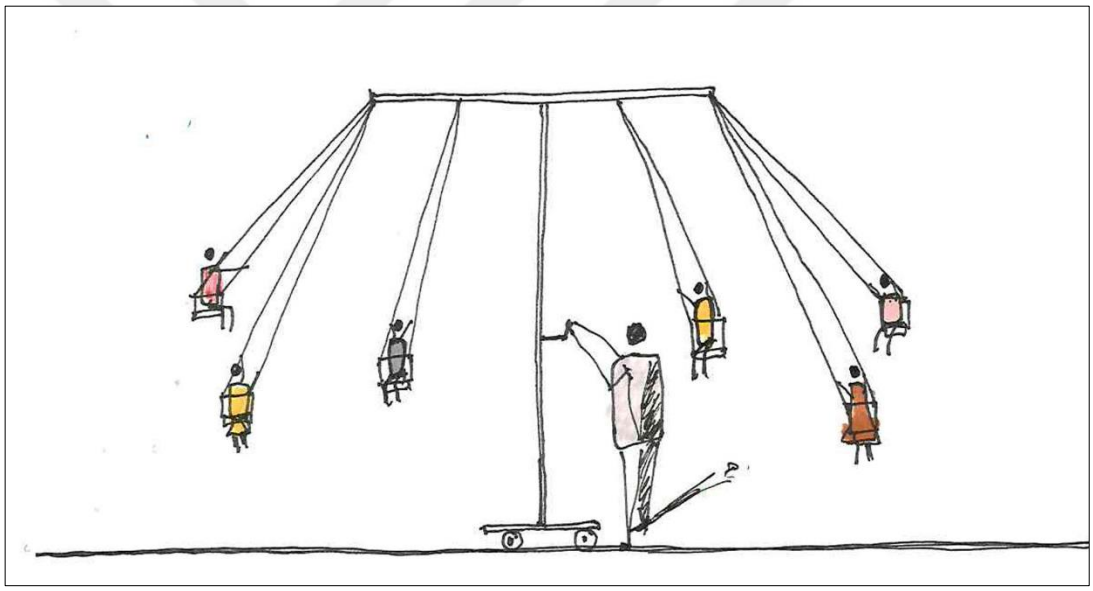
Söz gelimi bu mekanları geçmişiyle ilişkilendiren görece daha yaşlı bir kullanıcı: *''Geçmiş günleri özellikle de gençliğimi hatırlatıyor. Onları geri hatırlayınca içim bir değişik oluyor. Ulu caminin içinde ve avlusunda ise gerçekten manevi huzur buluyorum. Bıraksalar sabahtan akşama kadar otururum.''* diye belirtmekte ve aynı zamanda huzur ve mutluluk duygusunun da altını çizmektedir.

Benzer ifadeleri kullanan bir görüşmeci: *''Çocukluğumun ve kültürümün bir yansıması olan mekânlardır. Geçmişe özlem hissi duyuyorum. Hislerin, kokunun bile çok etkisi var. Bu mekânlar eski güzel anılarımın gerçekleştiği mekânlar olduğu için içinde yaşanan o zamanki duygular bir nevi tekrar gün yüzüne çıkıyor.''* beyanında bulunmaktadır. Yine başka bir kullanıcı: *''Tahmin edeceğiniz üzere anılarımı ve çocukluğumu hatırlıyorum. Kalabalık olmayan bir şehir ve kaliteli, güzel bir yaşamı hatırlıyorum. Bu durum özlem hissi uyandırıyor. Genel olarak kendimi buraya ait ve huzurlu hissediyorum.''* diyerek özlem ve huzur duygusuna ek olarak bu kente bu mekanlara bir aidiyet beslediğini dile getirmektedir.

Gamal ve Selim, vatanlarını ve memleketlerini terk edip başka yerlere taşınan toplulukların sürekli olarak kendi önceki yaşam tarzını oluşturmaya ve sosyal yapılarını mimarlık aracılığıyla üretmeye çalıştıklarını ifader ederler (Gamal ve Selim, 2012). Görüşmecilerin yukarıda aktarılan ifadeleri bu durumla örtüşmektedir. Bu görüşmeciler, her ne kadar memleketlerini terk etmeseler de önceki yaşam tarzlarını ve sosyal yapılarını kaybetmiş kent-mekan kullanıcılarıdırlar. Onlar kaybettikleri bu değerlere özlem, huzur ve mutluluk gibi özel anlamlar yüklemektedirler. Belleğin yaşam biçimiyle olan ilişkisinin açıkça görülebileceği bu durum, geçmiş toplumsal veya bireysel pratiklerin güncel yaşamda karşılık bulmadığı anlamına gelmektedir. Ancak yine de bir arayış içinde olan bu topluluklar kendi özel anlamlı mekanlarını ziyaret etmekten, kullanmaktan vazgeçmemekte ve bu mekanları deneyimlerken de kendilerini hala mutlu hissetmektedirler.

Başka bir görüşmeci: *''Çocukluğumdan tut yaşlılığıma kadar ömrümün geçtiği mekânlardır buralar. Tabi ki benim için çok büyük bir anlamı var. Az önce de söyledim ya ben buraya huzur bulmaya, kafa dinlemeye geliyorum. Bunu buranın dışında yapamam; Diclekent'te, Ofis'te, 75 caddesi'nde yapamam.''* diyerek kendisi için

psikolojik anlamda rahatlatıcı olarak gördüğü bu mekanlara karşı bir aidiyet beslemekte ve yine benzer şekilde yaşam tarzının karşılık bulduğu bu mekanları tercih etmektedir. Nora, buna ilişkin hafıza mekânlarını, insanların ilişki kurabilecekleri, aidiyet hissedebilecekleri, bağlanabilecekleri, hatırlayacağı, özleyeceği yerler olarak tarif etmektedir. Ona göre tarihin olaylara bağlandığı gibi hafıza da mekanlara bağlanır (Nora, 2006). Doğup büyüdüğümüz mekanlar sadece bizi barındıran yerler değildir. Aynı zamanda hayallerimizi, anılarımızı ve en önemlisi tüm deneyimlerimizi barındırır (Şekil 6.19). Dolayısıyla bu mekanlar içinde yaşayanlar ve onu kullananlar gibi değişiyor, büyüyüp küçülüyor canlı bir organizma gibi orada duruyor. Durum böyle olunca kullanıcı ile mekân arasında özel bir bağın oluşması da olağanlaşmaktadır.

Şekil 6.19 Elle çalışan dönme dolap (Yavuz, 2022)

''Gezerken veyahut dolaşırken de geçmişimi hatırlıyorum ve kendimi güvende hissediyorum. Anılarım canlanıyor hüzün ve mutluluk duygusu ikisi aynı anda oluşuyor. Çünkü bir yandan güzel anılarımı hatırlarken bir yandan da yitirdiklerimiz benim aklıma geliyor.'' diyen başka bir kullanıcı kendi sosyal ve bireysel yapısıyla bağdaştırdığı bu mekanlarda güvenli hissettiğini belirtmektedir. Her ne kadar geçmiş eylem ve pratikler tekrarlanmıyor olsa da insanın sık sık deneyimlediği ve bu yüzden de alıştığı mekanların onda güven hissi uyandırması pekâlâ olağan bir durumdur. Fakat öte yandan hüzün duygusunu da hisseden ve bu hüznü hem geçmişe hem de

alışkanlıkların bitmesine bağlayan birkaç kullanıcı da vardır. Söz gelimi: *''Hüzün ve huzur, geçmişe özlem duygularını aynı anda yaşıyorum. Yani bu mekânlar bu cadde sabit birer cansız nesneler gözükse de anıları, geçmişi, geleneği taşıyor.''*

Gazi Caddesi'ndeki mekanlara ait belleğini merak duygusu dolayımında anımsayan iki kullanıcı ise şu ifadeleri kullanmaktadır*:*
(1)''Bundan yüzlerce yıl önce insanların bu mekânları bu yapıları az imkanlarla böyle kusursuz şekilde nasıl yaptıklarını ve burada neler yaşadıklarını çok merak ediyorum. Yani genel olarak merak duygusu ağır basıyor. Ek olarak tarihimizin ve kültürümüzün bir başlangıcı olduğu için gurur duyuyorum.''
(2)''Geçmiş ile günümüz arasındaki farklılıklar yaşam biçimlerindeki değişiklikler aklıma geliyor. Merak duygusu en öncelikli duygudur, daha sonrasında ise huzur ve rahatlama duygusu hissediyorum. Bu mekanlar benim için dinlenme, günlük koşuşturmalardan uzaklaşma ve en önemlisi tarihin taşıyıcısı olan yerlerdir.''

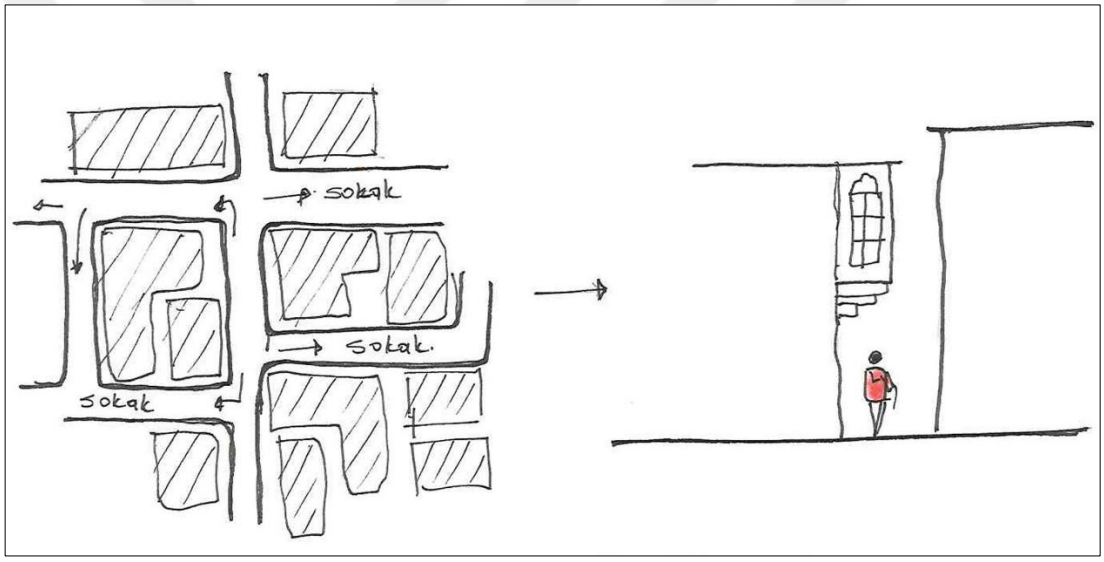
Merak duygusu hayal gücünü tetikler ve kullanıcının deneyimlediği mekâna ait birtakım bilişsel süreçler yaşamasına katkıda bulunur. Bu tahayyüller hem algı aşamasında hem de bellekten geri çağrılma aşamasında mekâna nitelik kazandırır. Bu nitelik sayesinde kullanıcılar tarafından mekâna yüklenilen değerler ve anlamlar kişiden kişiye farklılık kazanır. Hayatın akışı içerisindeki bu farklılıklar mimari ürünlerin inşa amaçlarına cevap verir. Bir mekân ne kadar çok farklı şekilde kullanılırsa ve ne kadar çok çeşitli deneyimlere imkân verirse yapının kalitesi de o derece artar. Nitelikli yapıların çoklu kullanımlara izin vermesi gerekmektedir.

Katılımcılara sorulan *''Bu mekânları deneyimlerken hangi mimari öğelerin belleğinize etkisi bulunmaktadır? Bu öğelerin etkisi nasıl olmaktadır?''* sorusuna verilen cevaplara göre görüşmecilerden 12'si doku ve malzemenin etkisi var derken; 8'i plan tipinin; 4'ü kemer ve sütunların; 3'ü motif ve işlemelerin; 2'si ise ışık ve ses akustiğinin etkisi var demektedir. Ching'e göre kişi, kendisini çevreleyen mekânın bütün elemanlarıyla, bütün öğeleriyle formları görür, sesleri ve kokuları duyar, kısacası algılar. Mimarideki görsel form, yapı elemanları, ışık ve ses, boyut ve sınırlayıcı elemanlarla değer kazanır (Ching, 1979).

Çalışmanın sözlü görüşme aşamasındaki bir sorusu bu durumun incelenip tartışılması adına görüşmecilere sorulmuş ve aşağıda görüşme yapılan üç kullanıcının bu durum hakkındaki beyanları verilmiştir:

1…''Malzeme olarak taş ve ahşap kullanılması benim en çok aklımda kalan şeyler. Yani dışarda kime sorarsanız siyah bazalt taş nerenindir diye sana Diyarbakır diyecek. Burasıyla özdeşleşmiş.''

2…''Mimari malzeme olarak ahşap ve taşlar oldum olası bana ilgi çekici güzel gelmiştir. O yüzden etkisi kesinlikle vardır. Dar sokaklar örneğin aynı şekilde (Şekil 6.20). Bunlar bana Diyarbakır'ın kendine has halini hatırlatıyor. Ama yeni yapılan cadde restorasyonunda kaplama taşı çok kötü, bu şehrin mimarisini yansıtmıyor.''

Şekil 6.20 Dar sokaklar ve cumbalı evler, Yavuz, 2022

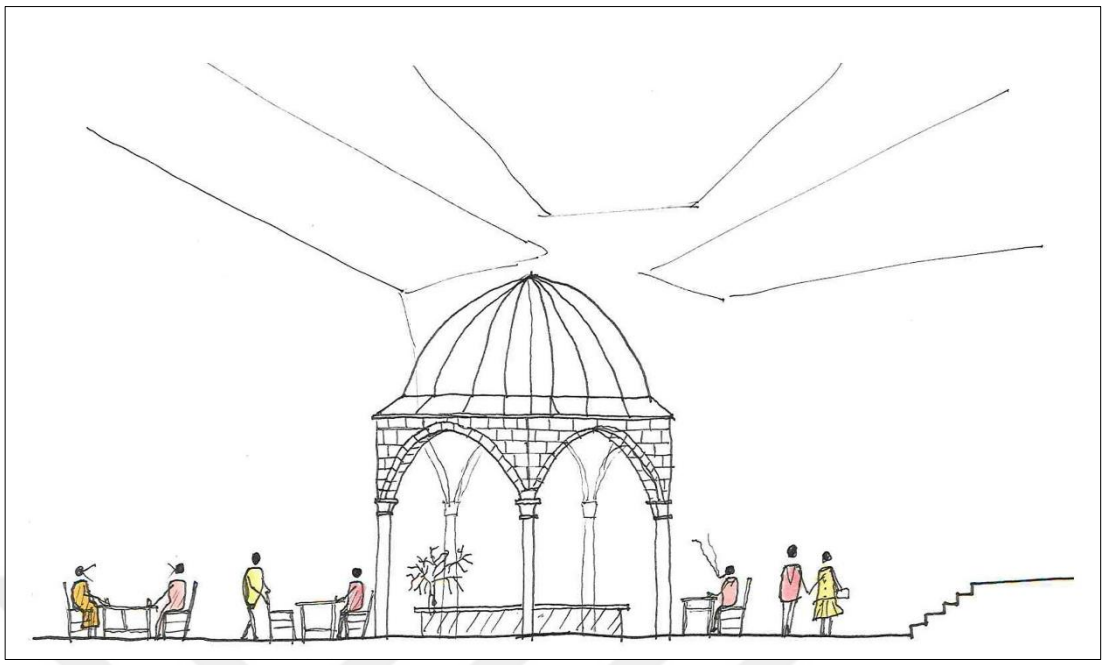
3…''Dar sokaklar, taşlar, bazı mekânlardaki motifler ve mekânlarda konuşurken ses akustiğinin çok iyi olmasının belleğime etkisi vardır. Yani bunları Diyarbakır'la bütünleştiriyorum kafamda''. Kullanıcıların hepsinde ortak olan ve en çok dile getirilen parametre kuşkusuz mimarlık ürünlerinin ilk fark edilen öğesi: malzeme ve dokudur. Duyumlar arasında görme duyusu diğerlerine göre daha ön planda olduğu için kullanıcı yapıyı önce gözleriyle tarar, ölçeklendirir, anlamaya çalışır en sonunda ona dair kafasında küçük de olsa bir imaj yarattıktan sonra diğer duyuları devreye sokar. Daha sonra bu mekâna ait hatırlanması gerek bir durum olursa da ilk olarak dış görünüşü yani malzeme ve dokusu belleğinden geri çağrılır. Gören göz ile hisseden

ten-vücut iş birliğinin bir sonucu olarak kişinin mekâna dair anlam, bellek ve deneyimleri üretilir.

Soruya mimari bir bakış açısıyla bakmaya çalışan bir kullanıcı: *''Kentsel doku ve yapı malzemesinin etkisi var. Yani neredeyse tıpatıp aynı olan yapılardansa; kendi malzemesiyle, dokusuyla, plan tipiyle özgün yapılar, bellekte uzun süreli yer edinir. Bu yüzden bence mimari kendini insan hafızasına dayatıyor.''* diyerek belleğin kalıcılığını ''özgünlük'' ile ilişkilendirmektedir. Bir mimari ürünün farklı tarzda inşa edilmesi dikkat çekici olması diğer yapılardan tamamen farklı özelliklere sahip olması onun ayırt ediciliğini artırır ve onu özgün bir mimari ürün yapar. Sıradanlığın ve alışılmışlığın kıyılarında gezmeyen bir yapı veya bir yapı elemanı algısal süreçlerin daha yoğun şekilde oluşmasına yol açar. Bu durum, algısal süreçlerin deneyim anını daha yoğun kılmasına dolayısıyla kullanıcının belleğinde daha kalıcı bir yer edinmesine yardımcı olur. Kavramları tekil olarak değil de ikili veya daha fazla bağıntılı olarak incelenmesinin daha yararlı olacağını söylemek önemlidir. Burada da bellek-deneyim-duyum yoğunluğu diye bir kavram üçlüsü karşımıza çıkmaktadır. Duyum yoğunluğunun, deneyime; deneyimin ise belleğe etkisi bulunmaktadır.

Başka bir görüşmeci aynı soruya; *''Ulu caminin ışıklandırması oraya güzel bir etki sağlıyor. Bana göre tarihi evlere ve yapılara ait avlulu plan tipi mekânı daha kaliteli yapıyor. Benim aklımda örneğin Diyarbakır mimarisi denilince avlu geliyor (Şekil 6.21).''* cevabını vererek mimarinin kendisinin hafızasıyla ilişkilendiğine dikkat çekmekte ve bu dikkatin ona göre en görünür hali plan tipinde, Diyarbakır özelinde ise avlulu plan tipinde görülmektedir. Avlu, sahip olduğu açık-yarı açık mekân olma özelliği sayesinde kamusal mekânda sosyallik üretir. Kamusal mekanların ortak özelliği etkileşim oluşturmak ve bu etkileşim sayesinde belleğin aktarımını sağlamak.

Tanyeli, kamusal mekânların kentte yaşayan herkesin bulunabildiği, var olabildiği, tartışabildiği mekânlar olduğunu belirterek kente ait tüm yaşamsal pratiklerin kamusal mekân olduğunu ifade eder (Tanyeli, 2011). Avluların, tarihi kentlerde bu etkileşimi sağlayan önemli mekanlar olduğunu söylemek mümkündür.

Şekil 6.21 Hasanpaşa Hanı'nın kalabalık avlusu, Yavuz, 2022

Çocukluğunu bu tarihi kentte geçiren orta yaşlı (62) bir kullanıcı: *''Mimarisinden tut, yapıların plan-projesine ve malzemesine kadar hepsi etkiliyor. Örneğin Diyarbakır taşlarının erkek ve dişisi vardır. Annem yazları serinlesin diye su vuruyordu. Bizim avlu taşları da dişi taştan olduğu için yazın sanki klima çalışıyor gibi serin hava veriyordu.''* diye belirterek çocukluğunun ve gençliğinin anılarını, bazalt taş malzemesi üzerinden anımsamaktadır. 70 yaşındaki emekli akademisyen bir kullanıcı: *''Suyun olduğu yerlerde medeniyetler ortaya çıkmış ve bu medeniyetler güzel mimariler inşa etmiştir. Bizim buradaki yapılarda kullanılan siyah bazalt taşı, kemer ve sütunlar buraya özgündür. Dolayısıyla mimari akıl olmadan bir şehir hayal edemeyiz. Şehirleri mimarileriyle hatırlarız.''* diyerek mimarinin bellekle olan ilişkisini hissettiğinden bahsetmektedir.

6.1.2 Kısa süreli (kentli olmayan) kullanıcı

Kısa süreli kullanıcılar, kentin dışından gelen öğrenci ve memurlar ya da gezme amaçlı gelip kent mekanlarını kısa süreli olarak deneyimleyen (en çok 5 yıl) kullanıcılardır. Çalışmada kısa süreli olan 8 kişiyle görüşme yapılmıştır.

Gazi Caddesi'ni uzun süreli kullanan (kentli) katılımcılara sorulan *''Kaç yaşındasınız? Cinsiyetiniz?''* sorusuna verilen cevapların dağılımına bakıldığında görüşmelerde 4'ü erkek, 4'ü kadın toplam 8 kişi, Gazi Caddesi'ni kısa süreli kullandığını belirtmiştir. Bu

kullanıcılar arasında 4'ü (1 kadın ve 3 erkek) 20-30 yaş aralığı; 4'ü (3 kadın ve 1 erkek) 30-40 yaş aralığı kullanıcılardan oluşmaktadır.

Katılımcılara sorulan *''Gazi Caddesi denilince aklınıza ilk gelen 5 mekânı sıralayabilir misiniz?''* sorusuna en çok verilen cevapların dağılımında bakıldığında katılımcılardan en çok 8'i Ulu Cami; 6'şar kişi Hasanpaşa Hanı ve Sipahi Çarşısı; daha sonrasında 5'er kişi Sülüklü Han ve Dört Ayaklı Minare cevabını vermiştir. En az ise 2'şer kişiyle Deva Hamamı ve Vahapağa Hamamı (Fırıncı restoranı) cevabı verilmiştir. Verilen cevaplara bakıldığında kentli olmayan kullanıcıların kentli kullanıcılara benzer mekanları daha çok hatırladığı görülmektedir. Bunun sebeplerinden biri bu mekanların kullanıcılar arasında daha bilinir olmasıdır.

Katılımcılara sorulan *''Gazi Caddesi denilince aklınıza ilk gelen 5 kavramı sıralayabilir misiniz?''* sorusuna kullanıcılardan farklı cevaplar alınmıştır. Bu kavramlardan ''insan yoğunluğu-gürültü'', ''eski mimari yapılar'', ''tarihi geçmiş'', ''alışveriş-ticaret'', ''gastronomi'', ''farklı kimlikler'', ''kültür'' gibi kavramlar hemen hemen bütün katılımcıların saydığı ilk 5 kavramdan biri olmaktadır. Bu soru kentin dışından gelen bir kullanıcının gözünden kentin nasıl algılandığını anlamak için önemli bir veri kaynağıdır. Soruya verilen cevaplara istinaden elde edilen bu kavramların genel özelliği, kentli olmayan kullanıcılar için yabancılık ve farklılığa işaret etmesidir.

Kentte gezinen insan anlık veya geçmişte üretilen rotalarla kent mekânını deneyimlemeye başlar. İster doğaçlama ister planlı olsun gezgin, karşılaştığı her mekânı, göstergeyi kendince yeniden yorumlar. Kendince bu mekânların bazılarını belleğine kaydeder bazısını da dikkate almadan belleğin çöp kutusuna atar. Böylelikle içinde bulunduğu çevre ve çevredeki nesneler, kişiler, mekânlar ve olaylar arasında bir ilişkisel durum kurar. Yaşadığı deneyimler doğrultusunda kendi rotasını, mekân dizimini, mekândaki topoğrafik biçimi, yapısal kurguyu oluşturur. Mekana ait bellek ya da kentsel bellek bu kurgulamaların birer sentezi olarak değerlendirilebilir..
Bu bağlamda mimarlığın ve ister büyük ister küçük ölçekte her mimari ürünün hikayeler, yaşantılar yoluyla yeniden kurulan ilişkiler bütünü olduğu söylenebilmektedir. Bu ilişkiler ilgili-ilgisiz tüm öğeleri içeren ve bunları bir arada

tutabilen anlık, düzenli, bilinçili veya tesadüfi deneyimlerdir. Kullanıcı tüm bunları bilişsel süreçlerinde harmanlayarak bir nevi kolaj kentler üretir.

Katılımcılara sorulan *''Söylediğiniz ilk 5 mekânı ne amaçla gezdiniz?''* sorusuna katılımcıların çoğu gezmek ve vakit geçirmek cevaplarını vermiştir. Kente yabancı olan bu kullanıcıların gezdikleri ve hatırladıkları mekanların ya tavsiye üzerine gittikleri yerler ya da özellikle çok bilinen mekanlar olduğu görülmüştür. Mekanlar anıların -özellikle kişide özel anlamlar üreten anıların- aktarılmasıyla bilindik hale gelir. Söz gelimi bir kişinin severek aklında tutuğu bir mekânı tavsiye ederken kendi karar verme yargısına göre kullanması bu duruma bir örnektir.

Katılımcılara sorulan *''Bu mekânları deneyimlerken neler hissettiniz?''* sorusuna verilen cevaplar göre görüşmecilerden 6'sı huzur ve mutluluk hissi, 5'i geçmişe özlem; 3'ü merak ve gizem duygusu; 4'ü tarihselliğe bağlılık hissetmektedir. Görüşmecilerin istisnasız tamamının Gazi Caddesi ve üzerindeki mekanlara kendilerine göre herhangi bir anlam yüklemiş oldukları görülmüştür. Bu soruda bir önceki başlıkta anlatılan uzun süreli kullanıcıların verdiği cevaplar ile kısa süreli kullanıcıların verdiği cevapların nitelik ve nicelik olarak birbirine çok benzediği görülmektedir. Soruların çoktan seçmeli olmamasına rağmen benzer his ve duyguların dile getirilmesi araştırmacının bir genel yargı oluşturabilmesine olanak sağlamaktadır. Genel yargı ise Gazi Caddesi'ndeki mekanlarda huzur ve mutluluk hissi ve geçmişe özlemin ön planda olduğudur. Bir mekân kullanıcının ona atfettiği değer ve anlam sayesinde bellekte kodlanır ve aktarılır.

Katılımcılara sorulan *''Gazi Caddesi'nde gezerken ilk olarak fark ettiğiniz, size dikkat çekici gelen mimari öğe hangisi oldu? Nedenini açıklayabilir misiniz?''* sorusuna verilen cevapların dağılımına bakıldığında görüşmecilerden 7'si doku ve malzemenin etkisi var derken; 6'sı avlulu plan tipinin; 3'ü dörtgen minarenin; 5'i motif ve işlemelerin; 4'ü kemer, sütun ve kubbelerin; 2'şer kişi ise dar merdiven ve modern-eski karışımının etkisi var diye belirtmiştir. Dikkat çekicilik ve hatırlanabilirlik görme duygusunun baskınlığını gerektiren olgular olduğundan dolayı verilen cevaplar da bu doğrultuda şekillenmektedir. Söz gelimi bir mekânın soğukluğu veya karanlık olması o mekânın yabancı biri için farklı olması kadar dikkat çekmez. Bu yüzden soruya

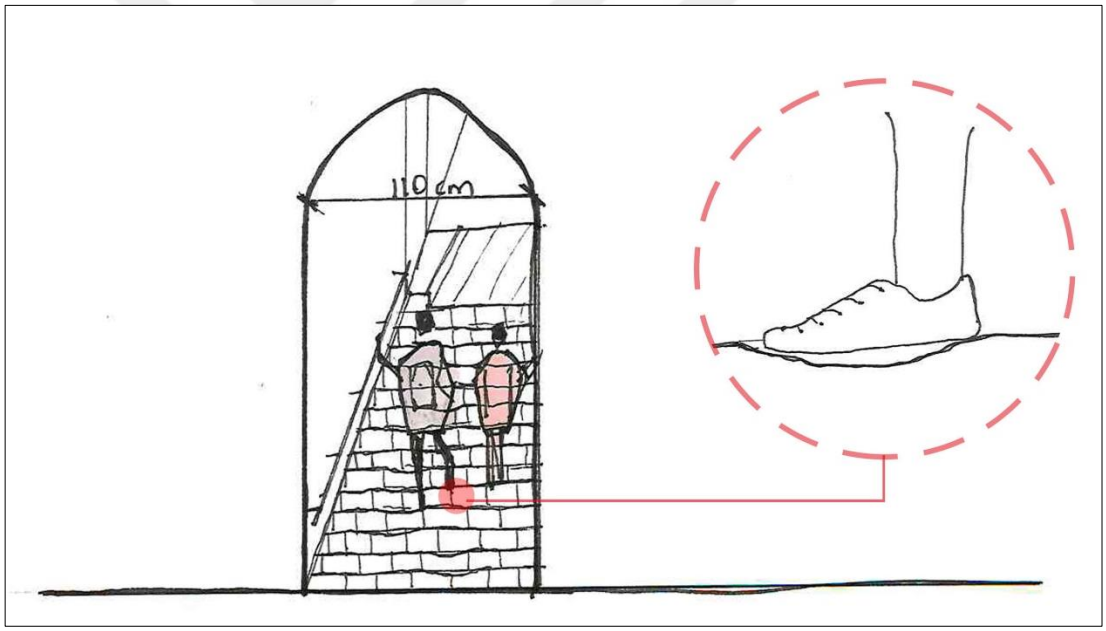
yukarıda verilen cevapların tamamı görme duyusunun ön planda olduğunu göstermektedir. Kullanıcıların kentin dışından gelmiş olmaları ve çoğunun Gazi Caddesi'ni ilk defa geziyor oluşunun cevaplara etkisini görmek amacıyla sözlü görüşmelerin sonunda elde edilen bazı beyanlar aşağıda verilmiştir.

Örneğin daha önce hiç tarihi bir kent görme deneyimi olmayan bir kullanıcı: *''İlk olarak Ulu camiyi fark ettim. Özellikle caminin avlusundaki işlemeler ve minaresi beni şaşırtmıştı. Taş üzerine nasıl bu kadar titizlikle yazıldığını insan merak ediyor. Deve hamamının girişi vardı. Dar bir giriş kapısından giriyoruz ama birden devasa bir kubbe sizi karşılıyor.''* diye belirtmiştir. Bu öğelerin görme duyusunun seçici olma durumu, farklılık-yabancılık duygusunun akılda kalıcı özelliğine işaret etmektedir. Mimari yapılar ve çevreler, inşa malzemesi, yapım şekli, barındırdığı kimi özel elemanlar ile ön plana çıkar. Bu durum Diyarbakır tarihi kenti özelinde de açıkça görülebilir. Tarihi yapıların kendine has yerel mimarisi kent dışından ve bu mimariye aşina olmayan bir kişi için dikkat çekici ve hatırlanabilir olmaktadır.

Benzer şekilde üç kullanıcının ifadeleri aşağıdaki gibidir: *(1) ''İlk olarak Hasanpaşa hanı dikkatimi çekti. Cadde üzerindeki Fırıncı restoranının mimarisi çok hoşuma gitti. İç tasarımı çok farklı ve iyi gelmişti bana''.* Verilen bu cevaba göre Vahap ağa Hamamı'nın hatırlanabiliyor olması eski yapıların yeni tekniklerle restore edilmelerinin özellikle dikkat çekici olduğunu göstermektedir. Çünkü bir yapı işlev değiştirdiğinde içinde gerçekleşen deneyimler de değişmektedir. Yapıdaki hem işlev değişikliği hem de modern-tarihi kompozisyonunun hemen fark edilmesi o mekânın bellekte daha iyi yer edinmesine yardımcı olmaktadır. Bir dönem hamam olarak kullanılan bu yapı artık restoran olarak kullanıldığı için mekâna ait hafıza değişim-dönüşüm geçirmektedir. Bu yapıyı hamam olarak kullanan kentli kullanıcının mekâna dair belleği ile turist olup içinde yemek yiyen kentli olmayan bir kullanıcının belleği aynı olmamaktadır. Bu durum bellek ve deneyimin karşılıklı birbirini etkilediği gerçeğini bir kez daha açığa çıkarmaktadır.

Başka bir diğer kullanıcı: *(2)''Yani yapı olarak sanırım Ulu cami ve Hasanpaşa hanını fark ettim. Merdivenlerin ve odaların dar ve küçük olması insanı şaşırtıyor (Şekil 6.22). Orada durdum böyle etrafıma bir baktım. Taş yapıların bir heybeti olduğunu düşünüyorum.''*

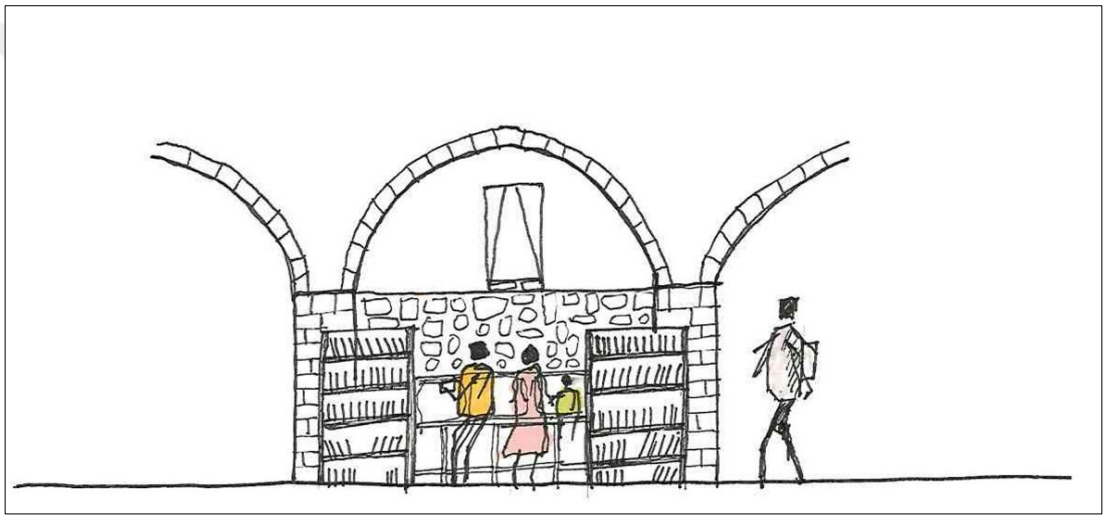
(3) ''Beni en çok etkileyen Ulu camideki mermer sütunlar oldu. Mermere o işlemelerin yapılması ve işçilik çok hayran bıraktırdı. Bu tür büyük malzemelerin işlenmesi, yontulması, düzgün bir şekilde üst üste getirilmesi tek başına merak unsuru, yüzlerce yıl önce o teknolojiyle nasıl taşındığını merak ediyorum. Onun dışında ses ve ışık, avlunun ferahlığı gibi mimari öğeler aklımda kaldı''. Her üç ifadeden de çıkarılabilecek ana düşünce, görme duyusunun ön planda olduğu bir bellek ediminin varlığıdır.

Şekil 6.22 Hasanpaşa Hanı'nın dar ve aşınmış merdivenleri (Yavuz, 2022)

Pallasma'ya göre mekân; bedensel varlığımızla ölçülmekte, hissedilmekte, görülmekte ve duyulmaktadır. Beden bu durumda salt bir fiziksel varlık değildir aksine hafızayla, dün ve bugünle ilişkilidir (Pallasma, 2000). Hasanpaşa Hanı'nın dar merdivenlerini hatırlayan kullanıcı mekânı bedeniyle hissetmekte ve bu doğrultuda belleğine kodlamaktadır.

Katılımcılara sorulan *‘‘Gazi caddesindeki bu mekânlarda ne kadar süre bulundunuz? Bu mekânlarda bulunma sürenizin azlığı ya da çokluğu beleğinize kaydedilmesinde nasıl bir etkiye sahiptir?’’* sorusuna verilen cevaplara bakıldığında görüşmecilerden 5’i 5 saatten fazla; 2’si 3-5 saat; 1 kişi ise 3 saatten az kaldığını söylemiştir. Katılımcıların tamamı mekânı deneyimleme süresi ile o mekânı hatırlama durumunu ilişkilendirmiştir. Aşağıdaki kullanıcı beyanları bu durumu açıklamaktadır. *(1) ‘‘Bence bulunma süresinin büyük bir etkisi var. Ben örneğin saydığım mekanların her birinde 10 dk kalsaydım bence hiçbir şey hatırlamazdım. Örneğin Hasanpaşa Hanı bodrum katındaki kitabevinde yaklaşık 1 saat kaldık, orayı net hatırlıyorum Şekil 6.23).’’*

Şekil 6.23 Hasanpaşa Hanı kitabevinde vakit geçirmek

(2) ‘‘Kervansarayda çok az kaldım sadece orta kısımda bir havuz hatırlıyorum. Ama Hasanpaşa hanında yaklaşık 2-3 saat kaldım, yemek yedik, kahve içtik dolayısıyla orayı daha fazla hatırlıyorum. Ne kadar çok kalsam o kadar çok şey hatırlarım.’’ Zaman sonsuz bir çizgide bulunan sonsuz anlardan oluşan bir bütün anlamına gelmektedir. Bu sonsuz anların bir araya gelişi zamanın anlamını belirler. Anlar geçmiş ve geleceği birleştirdiği için özellikle anlamlı kesitler olarak görülmelidir. Bellek de bu anlar yoluyla oluşup yine bu anlar üzerinden geri çağrılır.

(3) ‘‘Bir mekânda ben ne kadar zaman geçiriyorsam o kadar keyif alıyorum kendimi daha rahat hissediyorum. Orayla bir bağ kuruyorum. Dolayısıyla orayı hatırlamak daha kolay oluyor. Yani çok kalınca daha çok hatırlıyorum.’’

Bir mekâna dair belleğin onun kullanım sıklığıyla olan ilişkisi çalışmanın uzun süreli kullanıcılar bölümünde ifade edilmişti. Bu duruma benzer şekilde mekânda bulunma süresinin bellek üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu yukarıdaki açıklamalarda görülebilmektedir. Deneyimleme anında kişi bedeniyle ve varlığıyla mekânı hisseder ve bilişsel süreçlerinde anlamlandırmaya çalışır ardından belleğine kaydeder.

Katılımcılara sorulan *''Gazi Cadde'sini gezerken en çok vakit geçirmek istediğiniz yer neresiydi, seçtiğiniz bu mekânın sizin sosyo-kültürel çevrenizle ilişkisi var mı?''* sorusuna verilen cevaplara bakıldığında kullanıcılardan 3'ü Hasanpaşa Hanı; 2'si Sülüklü Han ve 1'er kişi ise Ulu cami ve Fırıncı restoranı cevabı vermiştir. Kullanıcılar, en çok vakit geçirmek istediği mekanları sosyal-kültürel çevreleriyle ilişkilendirmektedir. Aşağıda kullanıcıların bu durumu destekleyen ifadeleri bulunmaktadır. Örneğin bir kullanıcı: *''Kız arkadaşımla geldiğim için tabi ki de rahat bir şekilde vakit geçirebileceğim bir mekân olması nedeniyle Hasanpaşa ve Sülüklü handı. Ama ikisinden biri derseniz sülüklü han çünkü daha sakin ve rahatlatıcı bir avlusu var. Yaşam tarzımla ilişkisi var.''* ifadelerini kullanarak sosyal çevresine uygun mekanları tercih etmektedir. Mimarlık her şeyden önce insana hizmet etmeli ve onlar için konforlu alanlar üretmelidir. Kullanıcıların deneyimlemek isteyeceği mekanlar da bu yönde şekillenmektedir.

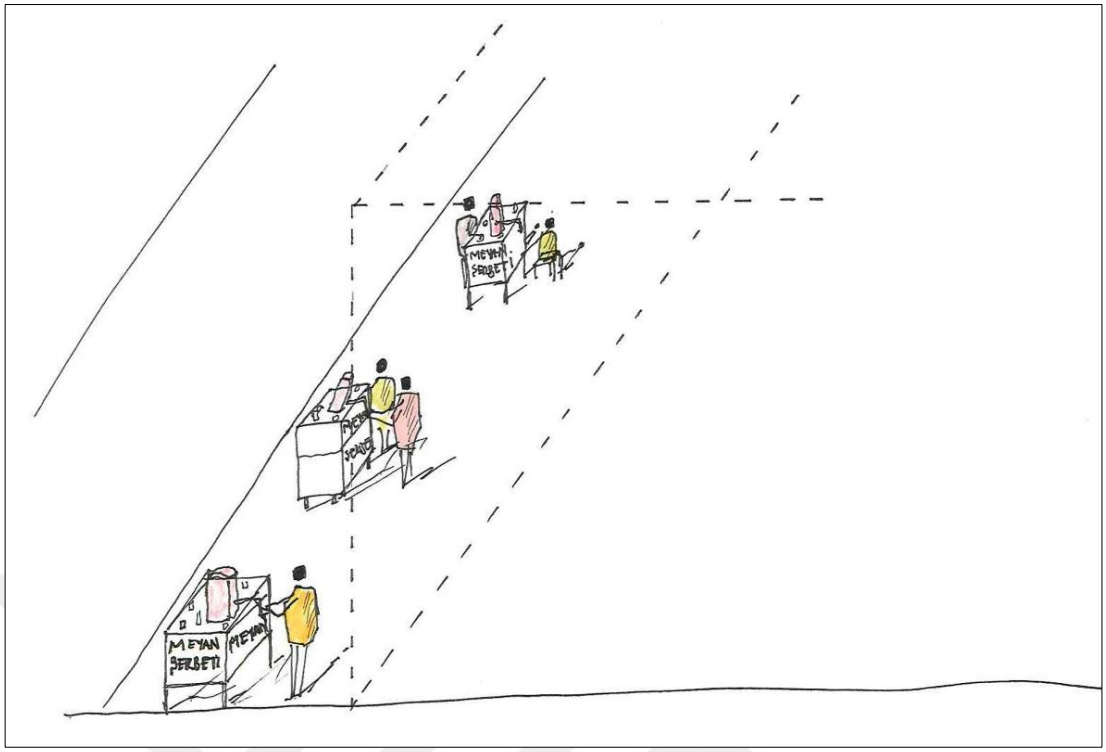
Başka bir diğeri: *''En çok Sülüklü han bence. Sosyo-kültürel ortamla ilişkisi var. Ben burayı çok farklı kültürün-ırkın yaşadığı bir yer olarak gördüğüm için burada bulunmak, bu havayı solumak, avlulu bir mekânda oturmak isteğimden dolayı herhalde en çok Sülüklü handır derim.''* diye belirterek bilinçli olarak ferah ve sakin ortam atmosferini deneyimlemek istemektedir. Kullanıcının konfor ve rahatlığı seçmesinin dışında yaptığı bu bilinçli seçim tarihi yapılarda bulunmak ve bu yapıları detaylıca incelemek için uygun bir fırsat olmaktadır.

Katılımcılara sorulan *''Bu mekânları anımsamanızda yazılı veya sözlü medyanın bir etkisi var mıdır varsa nasıl olmaktadır?''* sorusuna tüm kullanıcılar medyanın etkisinin olduğunu belirtmektedir. Örneğin bir kullanıcı: *''Medyanın etkisi vardır bence özellikle de sosyal medyada her görünce: Evet ya ben de gitmiştim diyorsun. Bu şekilde anıların diri kalıyor.''* diye belirtmektedir. Bu şekilde, bellekte yer edinmiş

olan bu mekanlara dair anılar ve deneyimler bellek sistemlerinden kolay bir şekilde geri çağrılmaktadır.

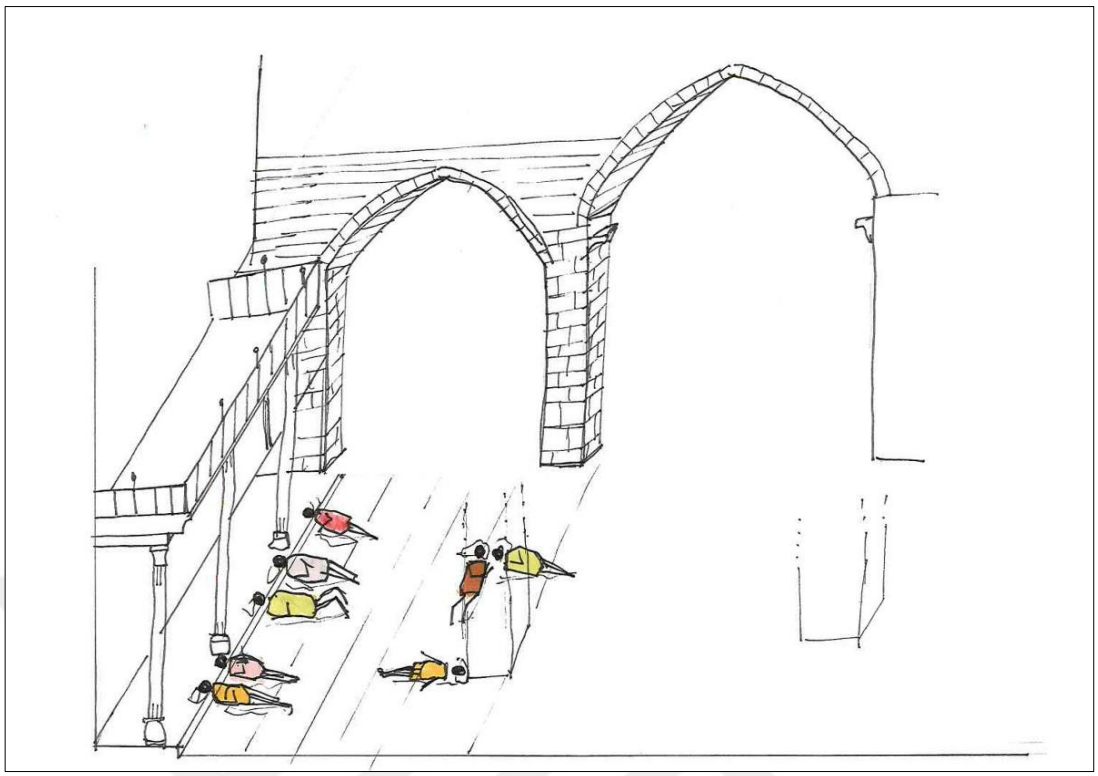
Başka bir kullanıcı: *''Medyanın etkisi var ama bana sorarsan bu etki yeterli değil, artırılmalıdır. Bu yapılar ile ilgili bilgiler öncelikle çevresel anlatılar ve diyaloglar ile oluşuyor araştırmalar sonucu tarihi fotoğraf ve belgelere ulaşmaktayım. Tarihi fotoğraf ve veriler, yapıların ve alanın geçmişten bugüne nasıl geldiğini gösterdiğinden bellekteki kalıcılığı artırmaktadır.''* ifadelerini kullanarak yapı hakkında geçmişe dair verilerin o yapı için önemini vurgulamaktadır. Sözlü veriler manipüle olmaya daha elverişli olduğundan dolayı yazılı ve görsel verilerin bu konudaki önemi açıktır. Tarihsel seyir içinde kentsel belleğin taşıyıcısı rolü üstlenen en önemli kaynaklar öncelikle yapılardır. Ancak eğer yapı herhangi bir nedenden dolayı yok olmuş veya işlev değiştirmiş ise o zaman yazılı ve görsel medya araçları sayesinde elde edinilen bilgiler belleğin aktarılmasına taşınmasına yardımcı olmaktadır.

Katılımcılarla yapılan görüşmeler sonrasında araştırmacı tarafından çizilen epizodik belleğe ait temsili görsellerden bazıları tez çalışmasına eklenmiştir. Bu görseller katılımcıların anılarından üretilmiştir. Örneğin bir kullanıcı, caddede meyan şerbeti satan seyyar satıcıları net hatırladığını belirtmektedir (Şekil 6.24). Meyan şerbeti satan insanlar, seyyar arabalar ve şerbetin rengi dahil her ayrıntı kentli kullanıcı tarafından özümsenmiş ve sık görüldüğünden dolayı sıradanlaştığı için neredeyse hatırlanmayacak seviyedeki detaylardır. Ancak kentli olmayan ve bu tür bir sahne ile ilk kez karşılaşan biri için ilgi çekici bir durum olup belleğine kaydedilmesine yardımcı olmaktadır. Daha öncesinde de belirtildiği üzere sıradan olmayan ve kişinin aşina olmadığı mekanlar, deneyimler ve durumlar daha çok akılda kalıcı olmaktadır.

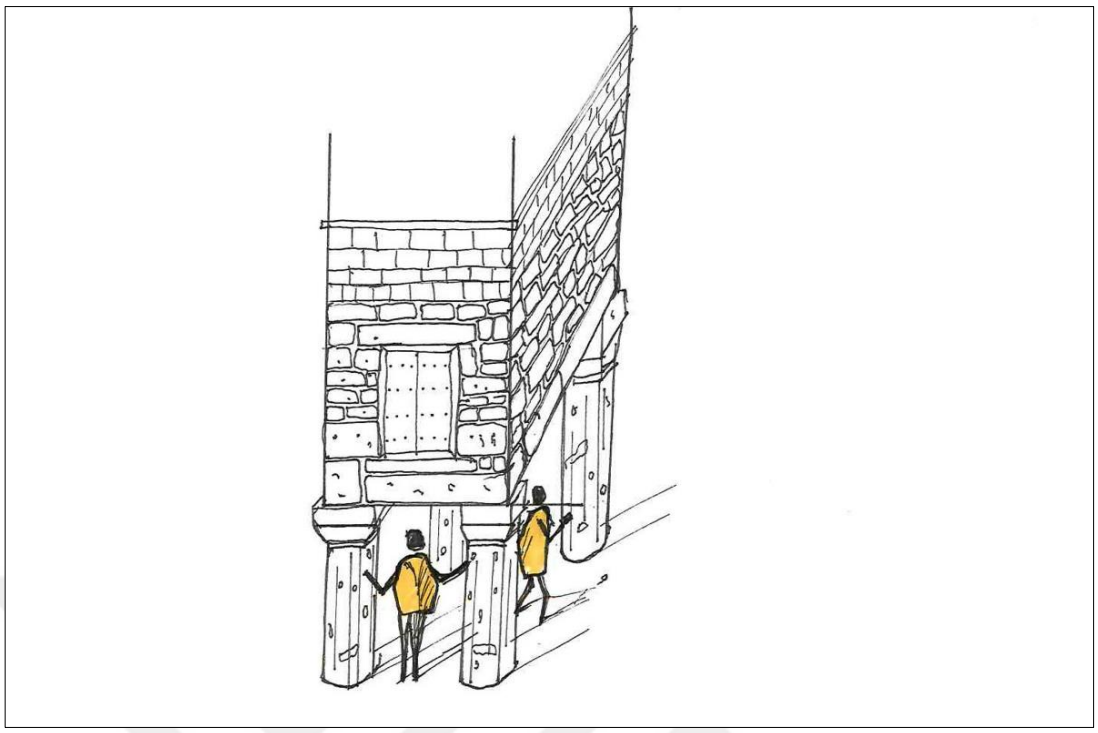
Şekil 6.24 Gazi Caddesi'nde Meyan şerbeti satan insanlar (Yavuz, 2022)

Başka bir kullanıcı Ulu Cami içinde uzanan-uyuyan insanları net bir şekilde hatırladığını ve bu durumun onun için ilgi çekici olduğundan bahsetmektedir (Şekil 6.25). Bir mimari yapının kullanıcıların farklı ihtiyaçlarına cevap verebilmesi o yapıyı nitelikli kılmaktadır. Nasıl ki mekân insana hükmediyorsa insan da aynı şekilde eylemleriyle o mekânı değiştirip dönüştürebilmektedir. Bu yönüyle daha önceden de anlatıldığı üzere tasarımcının veya yapıyı inşa edenin mekân kurma iktidarı sorgulanır, kimi yerde ise ihlal edilir. Bunun bir sonucu olarak da iktidar pratikleri ile mekân ve kullanıcı arasında sürekli bir çatışma ve kriz hali ortaya çıkmaktadır. Bu kriz hali mimarlığın tam da en nihai en özel anlamını kazanmasına yardımcı olmaktadır.

Şekil 6.25 Ulu Cami'de uyuyan-uzanan insanlar (Yavuz, 2022)

Diğer bir kullanıcı Dört Ayaklı Minareyi hatırladığını ve orada uzun bir süre kaldığını ve *''Böylesi harika bir eserin nasıl olur da bu kadar uzun yıl yaşadığını merak ettim Altında durup her detayını incelemek istedim''* diye belirterek hayranlığını ve merakını açıkça ifade etmektedir (Şekil 6.26). Pallasma ve diğerleri'ne göre insan sadece mekânın içinde barınırken, gezinirken değil, aynı zamanda mekân üretiminde de kendi bedenini kullanarak ölçü ve oran almaktadır. Geleneksel toplumlarda mekân inşa edenler; mekânları, tıpkı kuşların vücutlarıyla yuva yapması gibi mekânları bedenlerini referans alarak üretmişlerdir (Pallasma ve diğerleri, 1994). Bir mimari yapı bedenle ölçülür, tenle hissedilir, kulakla duyulur. Bu yönüyle deneyimlenen mekân, her insan tarafından her defasında farklı algılanmaktadır. Algının olumlu veya olumsuz olması fark etmeksizin bellek sistemleri bu deneyimler doğrultusunda çalışmaya başlamaktadır. Ya kaydedilmekte ya da unutulmaktadır.

Şekil 6.26 Dört Ayaklı Minareyi bedenle ölçmek (Yavuz, 2022)

Bellek, Halbwachs'a göre, her zaman bir mekânsal çerçevede saklıdır; belleğin herhangi bir mekânda saklı olmadığı durumda, anımsamadan söz edilemez (Halbwachs, 1992). Bir mekândan bahsedilebilmesi için herhangi bir fiziksel sınırlamaya ihtiyaç yoktur. Mekânı kullanan kişiler ve üretilen eylemler, hareketler ve ilişkiler bir mekân üretmektedir. Her türlü deneyimlerin gerçekleştiği yer *(space)* mekânı tarif eder.

6.2 Bölüm Sonu

Çalışmanın bu bölümünde elde edilen verilerin karşılaştırılmalı analizi yapılmaktadır. Uzun süreli ve kısa süreli kullanıcıların ifadelerinden yola çıkılarak belleğin deneyimlerle olan ilişkisi incelenerek elde edilen veriler derlenip toparlanmıştır.

Mekânsal belleğin oluşması için o mekânda bulunan ve varlığı somut bir şekilde hissedilen nesnelerin varlığı önemlidir. Bellek bu nesneler üzerinden gerçekleşen süreçleri temsil eder. Bu nesneler ve mimari öğeler, üzerinde gerçekleşen deneyimlerle ilişki içerisine girdiğinde, kullanıcı için birer imge haline gelir ve bellekte kodlanır. Bir mekândan bahsedilebilmesi için herhangi bir fiziksel sınırlamaya ihtiyaç yoktur. Mekânı kullanan kişiler ve üretilen eylemler, hareketler ve ilişkiler bir mekân üretmektedir.

Uzun süreli kullanıcıların beyanlarına göre *mekânın kullanılma sıklığı* ile hatırlanma oranı arasında pozitif bir korelasyon olduğu görülmektedir. Kullanıcılar en çok Ulu Cami, Hasanpaşa Hanı, Ulu Cami meydanı ve Mardin Kapı gibi mekanları daha iyi hatırladıklarını ve bu mekanları sık kullandıklarını belirtmektedir. Kısa süreli kullanıcılar kentli olmadığı için belleği mekânda bulunma süresiyle ilişkilendirmektedir. Örneğin bir kullanıcı burum hakkında *''Bir mekânda ben ne kadar zaman geçiriyorsam o kadar keyif alıyorum kendimi daha rahat hissediyorum. Orayla bir bağ kuruyorum. Dolayısıyla orayı hatırlamak daha kolay oluyor. Yani çok kalınca daha çok hatırlıyorum.''* ifadelerini kullanmaktadır. Verilen cevaplara bakıldığında kentli olmayan kullanıcıların kentli kullanıcılara benzer mekanları (Ulu Cami, Hasanpaşa Hanı, Sipahi Çarşısı ve Sülüklü Han) daha çok hatırladığı görülmektedir. Bunun sebeplerinden biri bu mekanların kullanıcılar arasında daha bilinir olmasıdır.

Kısa süreli kullanıcılar mimari *mekânın dikkat çekici olmasını* bellekle ilişkilendiren ifadeler kullanmaktadır. Onlara göre alışıldık ve sıradan olmayan özgün mimari öğeler mekân hakkındaki belleğin kalıcılığını artırmaktadır. Bu durumun örneğini bir kullanıcının şu ifadesinde bulmak mümkündür: *''İlk olarak Ulu camiyi fark ettim. Özellikle caminin avlusundaki işlemeler ve minaresi beni şaşırtmıştı. Taş üzerine nasıl bu kadar titizlikle yazıldığını insan merak ediyor. Deve hamamının girişi vardı. Dar bir giriş kapısından giriyoruz ama birden devasa bir kubbe sizi karşılıyor''*. Hem kentli hem kentli olmayan kullanıcıların *mekânın fiziki yapısıyla* alakalı oldukça benzer ifadeler kullandığı görülmektedir. Buna göre bir yapının akılda kalıcılığını ‘‘doku-malzeme’’, ‘‘plan tipi’’, ‘‘kemer-sütun-kubbe’’, ‘‘motif ve işlemeler’’ gibi mimari öğeler etkilemektedir.

Geçmiş deneyim ve anıların hafızada ve beynin birtakım bölümlerinde tekrardan üretilmesine yol açan birçok etmen bulunmaktadır. Ancak belleğin insanın kişilik özelliklerine, davranış biçimine, sosyolojik-psikolojik-kültürel durumunun yanı sıra sosyo-kültürel çevreyle olan bağı görüşme sonrasındaki verilerden anlaşılabilmektedir. Görüşmelerden elde edilen verilere göre her iki kategorideki kullanıcılar da mekânı deneyimleme arzusunu sosyal, kültürel çevresi ile bağdaştırmaktadır. Söz gelimi uzun süreli kullanıcılar sırasıyla en çok ‘‘arkadaş

çevresi ve ailesiye''; sonrasında ''dini inançla''; ardından ''kültürle'' ve en az ''kişilik yapısıyla'' ilişkilendirmektedir. Bu durumla alakalı katılımcılara sorulan *''Anılarınız ve deneyimlerinizin bireysel ya da toplumsal olması belleğinize nasıl etki etmektedir?''* sorusuna her iki türden katılımcıların da toplumsal olmasını daha akılda kalıcı bulmaktadır.

Sözlü görüşme sonrasında kullanıcılardan belleğin yaşam biçimiyle olan ilişkisini ortaya çıkaran bazı ifadeler elde edilmiştir. Örneğin bir katılımcı: *''En çok Ulu camii ve etrafını seviyorum, arkadaşlarımın çoğu buraya geliyor sabah çıkarız burada buluşuruz. Bizim ortak paylaştığımız konular var, eski hatıralar var onlardan konuşuyoruz. Bir de namaz kılıyoruz burada. Arkadaş çevresi ve dini inancımın etkisi var.''* diye belirterek kendi hayatında severek yaptığı eylemleri daha sık hatırladığını ifade etmektedir.

Mekanlar içinde gerçekleşen eylemlerle anlam bulur. Dolayısıyla bu eylemlerin devam etmesi mekânın işlerliğine katkıda bulunarak belleğin devamlılığına yardımcı olur. Kullanıcılara bu konu hakkında sorulan *''Mekânların şimdiki halinde eski geleneklerinizden, kültürünüzden yansımalar/izler bulabiliyor musunuz?''* sorusuna uzun süreli kullanıcıların çoğu herhangi bir iz bulamadığını belirtmektedir. Kullanıcılar bunun sebebini ise mekanların değişim geçirmesine bağlamaktadır. Hatırlamak, geçmiş ve şimdiyi bir araya getiren ve zamanı bütünleştiren bir durumun ifadesidir. Hatırlananlar kadar unutulanların da belleğin oluşumuna etkisi vardır. Bir mekân üzerinde yaşanılanların unutulması kaçınılmaz olarak yeni bir belleğin de üretilmesinin önünü açar. Katılımcılar bu durum hakkında caddenin eskiye ait özelliklerini ve mekanlarını yavaş yavaş unuttuklarını ve bu cadde üzerindeki mekanları şimdiki kullanımlarıyla hatırladıklarını ifade etmektedir.

Kullanıcılardan bazısı ise geçmişte yaptığı eylemleri veya unuttuğu anları bilinçli olarak tekrar hatırlamak istemektedir. Örneğini, bir katılımcı: *''Eski yerler olduğu için geliyorum. Ulu caminin önünde kendimi rahat hissediyorum. Ben Huzurevlerinde oturuyorum ama arkadaşlarım hepsi burada, gelip onlarla oturunca can sıkıntım geçiyor.''* diyerek hatırlama edimini eski pratikleri yeniden yapmak; sözgelimi

arkadaşlarıyla oturmak veya eski anılarının mekanlarında bulunmakla ilişkilendirmektedir.

Katılımcılara sorulan *''Bu mekânların sizin için ne tür bir anlamı vardır? Bu mekânları deneyimlerken neler hissediyorsunuz?''* sorusuna verilen cevaplara göre ''huzur ve mutluluk hissi'', ''geçmişe özlem'', ''merak'', ''hüzün'' duygularının ön planda olduğu görülmektedir. Bu soruda uzun süreli kullanıcıların verdiği cevaplar ile kısa süreli kullanıcıların verdiği cevapların nitelik ve nicelik olarak birbirine çok benzediği görülmektedir.

Soruların çoktan seçmeli olmamasına rağmen benzer his ve duyguların dile getirilmesi araştırmacının bir genel yargı oluşturabilmesine olanak sağlamaktadır. Genel yargı ise Gazi Caddesi'ndeki mekanlarda huzur ve mutluluk hissi ve geçmişe özlemin ön planda olduğudur. Mekân, birey için ne kadar çok bağlam içeriyorsa o kadar kalıcıdır. Anılarla, deneyimlerle, algılarla, duyumlarla desteklenmiş bir mekân bellekte ilişkilendirilir, eşleştirilir, yönlendirilir, karşılaştırılır ve kodlanır. Her iki kategorideki görüşmecilerin büyük çoğunluğu mekânda gerçekleştirdiği ''deneyimlerin'' o mekânı hatırlamasına yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Buna göre deneyimler kullanıcının o andaki ruh haline bağlı olarak bilişsel süreçlerde işlenmektedir. Bu süreçler sonunda mekâna ait bellek deneyimlerle ilişkilendirilerek kaydedilir/geri çağrılır.

7. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

İnsanın çevresiyle; insan-mekân-nesne bağlamında kurduğu ilişkinin incelendiği bu çalışma, bireyin belleğindeki öğelerin hangi yönüyle mekânsal olduğu, mekânın akılda kalan yönlerinin neler olduğu ve hatırlama eyleminin deneyim faktörüyle ne derece ilişkilendiği üzerine yoğunlaşmıştır. Çalışmada ilk olarak kavramlar ve tanımlar başlığı altında mimarlık arakesitinde oluşan bellek, deneyim ve kamusal mekân kavramları incelenmiş ardından bu kavramların birbiriyle olan girift ilişkisi ortaya çıkarılmıştır.

Bu kavramların ve tanımların birlikte değerlendirilmesi sonucu kentsel/mekânsal bellek, *''mekanlar üzerinden kurgulanıp üretilen ve zaman sürecinde değişmeden korunan durağan bir olgu olmaktan ziyade geçmiş, şimdi ve gelecek zamanlarının tümünü kapsayan ve söz konusu bu zamanların 'şimdiki an' ında üretilen deneyimlerin birbirine eklemlenmesiyle başkalaşarak, yenilenen sürekli bir oluş hali''* olarak tanımlanmıştır.

Bireysel veya toplumsal deneyim ve anıların kentle nasıl bütünleştiğini incelemeyi amaçlayan bu çalışma, kentteki kamusal mekânların bellekle kurduğu etkileşimi, Diyarbakır eski kent merkezi olarak sayılabilen ve bu tarihi bölgenin ana arterlerinden biri olan Gazi Caddesi üzerinden ele almaktadır. Gazi Caddesi, kentin ilk oluşumundan beri var olmuş, birtakım değişim-dönüşümler geçirmiş ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Bu süreç boyunca Gazi Caddesi, belleğine işlenen tüm deneyimler, geçirdiği sosyo-kültürel ve mimari değişimler yoluyla katmanlaşarak birtakım zengin kamusal mekânlar üretmiştir.

Mimari mekân oluşturmanın özü, yaşamsal süreçlerin mekânla ilişkilenmesinde yatmaktadır. Kullanıcı/insan bir mekâna girdiğinde o mekânı öncelikle anlamlandırmaya ve daha sonrasında ise biçimlendirmeye başlamaktadır. Mekanlar kullanıcıların talepleri doğrultusunda şekillenen olgulardır. Kullanıcı, mekânı kendi kişisel deneyimleri doğrultusunda yeniden üretmektedir. Dolayısıyla mekân ve insan, kimi zaman iktidar pratiklerini sorgular nitelikte bir özelliğe de sahip olabilmektedir. Ancak mekânın illa ki tasarlayanın düşüncesinin bir ürünü olması da gerekmemektedir. Her türlü deneyimlerin gerçekleştiği yer *(space)* mekânı tarif eder.

Her iki durumda da mekândan bahsedilebilmesi ‘kullanıcının varlığı’ için temel etkendir. Tezin alan çalışması kısmında kullanıcıların mekâna ait algılarının ve mekâna yüklemiş oldukları anlamsal değerlerin neler olduğunun araştırılabilmesi için ‘’derinlemesine görüşme” tekniğinden faydalanılmıştır.

Bu görüşmelerden sonra elde edilen veriler şu şekildedir:
Uzun süreli kullanıcılar arasında yaşlı olanlar Gazi Caddesi ve üzerindeki mekanları sosyal ilişkiler kurma amacıyla kullanmaktadır. Bu ilişkilerin mekâna yansımalarının görülebildiği verilere göre yaşlı kullanıcılar, en çok caddenin kendisini, Ulu Cami ve meydanını ve Mardin kapı gibi yerleri daha çok deneyimlemekte ve buna bağlı olarak da en çok bu mekanları hatırlamaktadır. Paiva ve Jedon bu durumu beyin ve bedenin, fiziksel çevrelerden gelen dış uyaranlara karşı sürekli adapte olmasıyla ilişkilendirmektedir. Onlara göre mekanlar insanı değiştirebildiği gibi insanlar da mekânı değiştirebilmektedir. Bu karşılıklı ilişki sürekli iki yönlü ve aktif haldedir (Paiva ve Jedon, 2019).

Elde edilen verilere göre Gazi Caddesi denilince oluşan mekân imgesi her iki kategorideki kullanıcılar arasında oldukça benzer olmaktadır. Buna göre Ulu Cami, Hasanpaşa Hanı, Sipahiler Çarşısı, Dört Ayaklı Minare, Mardin Kapı, her iki kategorideki kullanıcıların ortak hatırladığı mekanlar iken Sülüklü Han, Kervansaray, Keçi Burcu ve Deva Hamamı gibi mekanlar daha çok kısa süreli kullanıcıların deneyimleyip hatırladığı mekanlardır. Stead, mimariyi gözenekli içinde meydana gelenlerin hafızasını emen ve sonra geri soluyan bir kaba benzetmektedir. Ona göre tarih her zaman materyaldir ve tanıklık ettiği mekân ve objeler yoluyla konuşur. Ama mimarlık tarihi her zaman sadece insan hakkındadır. Çünkü binalar ve nesneler bir hafızaya sahip olamaz ve konuşamazlar. Binalar geçen tarihin ardında kalan bir tür görsel kalıntılar sunar (Stead, 2015).

Görüşme sonrası elde edilen veriler incelendiğinde kullanıcıların Gazi Caddesi’ni mekanlar ve deneyimler üzerinden hatırladıkları görülmektedir. Bu durum beden ve mekânın karşılıklı olarak birbirini deneyimlediğini ve bu etkileşimin sonucu olarak bellekteki mekânın anlamının oluştuğunu göstermektedir.

Hem uzun süreli hem kısa süreli kullanıcıların tamamının Gazi Caddesi ve üzerindeki mekanlara dair kendilerine göre özel anlamlar ürettiği görülmektedir. İnsanların, yapılı çevreye tepkilerini ve davranışlarını yöneten birçok bilinçli veya bilinçsiz durumlar bulunduğu gibi davranışlar, seçimler, duygular ve fiziksel ve mental sağlık mekanlardan etkilenir. Görüşmecilerin çoğu bu mekanlardan ‘‘eskiye özlem’’ ve ‘‘huzur-mutluluk’’ gibi anlamlar çıkarmaktadır. Uzun süreli kullanıcılar kısa süreli kullanıcılardan farklı olarak kendilerini bu mekanlarla özdeşleştirmektedir. Mekân ile kurulan etkileşim arttıkça mekâna yüklenen anlamın özel olmaya başladığı ve mekânın hafızada daha iyi yer edindiği anlaşılmaktadır.

Elde edilen verilere göre kullanıcılar, hatırladıkları mekanları toplumsal bağlamıyla aktarmaktadır. Bellek, mekânsal olan yapısı itibariyle toplumsal ilişkilerin bir ürünüdür. Bu toplumsal ilişkiler kamusal mekânda üretilir, aktarılır ve belleğin bambaşka hallerine eklemlenir. Görüşülen kişiler, ‘‘doku ve malzeme’’, ‘‘plan tipi’’, ‘‘kemer ve sütunlar’’, ‘‘motif ve işlemeler’’, ‘‘ışık ve ses akustiği’’ gibi mimari öğelerin mekânı hatırlamalarına etkisinin olduğunu belirtmektedir. Bu durum Ching’in ‘‘Kişi, kendisini çevreleyen mekânın bütün elemanlarıyla, bütün öğeleriyle formları görür, sesleri ve kokuları duyar, kısacası algılar (Ching, 1979).’’ ifadesini doğrulamaktadır.

Jedon ve Paiva, bireylerin etraflarındaki çevreyle sürekli aktif veya pasif bir ilişki içerisinde olduğunu belirtmektedir. Örneğin sıcak bir oda insanın terlemesine ve huzursuz hissetmesine neden olabilir. Karanlık bir oda insanın korkmasına ve sürekli bir alarm halinde olmasına yol açabilir. İyi aydınlatılmış bir sınıf öğrencilerin derse daha dikkatli dinlemelerine yardımcı olabilir (Paiva ve Jedon, 2019).

Görüşme sonrası kısa süreli kullanıcılardan elde edilen verilere göre mekânın kişiler için farklı, dikkat çekici ve özgün olması bellekte daha iyi yer edinmesine yardımcı olmaktadır. Ancak kullanıcılar bu durumu salt görme duyusuyla ilişkilendirmemekte buna ek olarak mekânda bulunma hali ve deneyimleme esnasında veya sonrasında oluşan imgelerin etkisinin olduğunu belirtmektedir. Mayo, bu durum hakkında kent mimarisinin insanların anlam yaratmayı, yeniden üretmeyi, hatırlamayı ve nihayetinde sürdürmeyi sağladığını belirtmektedir (Mayo, 1996).

Elde edilen verilere göre uzun süreli kullanıcıların mekânı kullanma sıklığının, kısa süreli kullanıcılar ise bulunma süresinin mekânın hatırlanmasıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Buna göre geçirilen zaman süresi arttıkça deneyimler bellekte daha çok yer edinmektedir.

Farahani ve diğerlerine göre uzun süreliğine kullanılan bir yapılı çevre tarihsel katmanlardan oluşmaktadır. Bu tarih kimi zaman küçük fiziksel kalıntılar, anıtlar veya isim formunda, kimi zaman da yıkım ve yeniden inşa halinin kolektif belleklerinde bulunur. Bu anlamda kentsel mekânı bir *palimpsest* olarak tanmlamaktadırlar (Farahani ve diğerleri, 2015).

Eski uygarlıkların yazı amaçlı kullandığı papirüs kağıdının üzerinde eski ve yeni yazıların izlerinin okunabildiği ‘’palimpsest’’lerin mekân ve mekânsal bellekle olan metaforik ilişkisi özellikle anlamlıdır. Nitekim bellek tarihsel özelliğe sahip alanları temsil eden bir dizi geçmişe ait yorumlardan oluşur. Bu sosyal yapı tarihsel yapıya ait görülebilir bir perspektife sahiptir. Ya da kullanıcıların belleğinde yer edinen yıkılmış veya yeniden inşa edilmiş alanları kapsayan katmanlardan oluşur. Hem yıkım hem de inşa eyleminde bir yapısal alanın sahip olduğu tarihsel anlamın yeniden üretilme potansiyeli bulunmaktadır. Kentsel mekanlar yıkım ve yeniden yapım sınırları arasında bir yerde bulunmakta ve bu sınır oldukça muğlak olmaktadır. Şehrin kendisi üyesi olan toplulukların kolektif bellek izlerinden oluşmaktadır.

Görüşme sonrasında uzun süreli kullanıcılar Gazi Caddesi’ne ait hatırladıklarının zamanla değiştiğini belirterek, cadde ve üzerindeki mekanların değişmesinden dolayı gerçekleştirdikleri deneyimlerin de farklılaştığından bahsetmektedir. Belleğin başkalaşarak yenilenmesini tarif eden bu veriye göre; belleğin zaman sürecinde sabit kalması ve bulunduğu şekliyle korunması mümkün değildir. Bu durum belleğin sürekli bir oluş halinde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla kentsel mekânlar ve mimarlıklar üzerinden oluşan bellek, unutulan, hatırlanan ve hayal edilenlerle birlikte üretilmektedir. Belleğin bu devingen özelliği tıpkı hayat gibi canlı ve dinamik yapısını tarif etmektedir. Boyer’e göre şehir, mimarinin kolektif bir ifadesidir ve birincil mimari şekillerin, şehir planlarının ve kamusal anıtların hafızasının izlerini taşır. O kentin adı hiç değişmese bile, fiziksel ifadesi her zaman dönüşüm, deformasyon

sürecindedir ya da unutulur ve başka ihtiyaçlara göre değiştirilir veya başka amaçlar için yok edilir (Boyer, 1996).

Nora, hafızaya referans veren olguların her ne kadar şimdiki dünyada her zaman mevcut olsa da aslında geçmişe dair tarihsel ipuçları verdiğini belirtmektedir. Ona göre bu paradoksal bir durumu ifade etmektedir. Çünkü hafıza mekânlarının yaratılması, gerçek hafıza ortamları ortadan kalktığı için gerçekleşir (Nora, 1996). Zihinde bellek süreçlerinin başlaması için yaşanmış bitmiş yani geçmişte kalmış bir olayın varlığı gereklidir. Ancak söz konusu bellek süreçlerinde geçmiş ve şimdiki zaman hiçbir durumda kesin bir sınırla ayrılamamaktadır.

Alsadaty, bellekle bağlantılı binaların, mekanların ve ortamların fiziksel yönlerinin korunması hafızanın korunması açısından önemli olduğunu ancak sadece korumanın hafızanın devamını garanti edemeyeceğinden bahsetmektedir. Ona göre belleğin korunması ve devam ettirilmesi birçok faktöre bağlı bir süreçtir ve fiziksel unsurların korunması bu faktörlerden yalnızca biridir. Kolektif hafıza(lar) resmi bir talimat olmaksızın sosyal olarak inşa edilir; topluluk üyeleri arasındaki iletişim yoluyla gelişir (Alsadaty, 2018).

Özetlemek gerekirse hatırlama eylemi kolektif yaşama katılımla şekillenir ve farklı gruplar geçmişe dair farklı anlatılar üretir. Anılarımız, şehrin sokakları, meydanları, eski veya yeni mimari formları da dahil olmak üzere fiziksel eserler ve izler aracılığıyla günümüze aktarılır. Ancak mekânsallıktan ve mimarlıktan bahsedilebilmesi için bedenin varlığı gereklidir. Beden mekâna içkin bir varlıktır. Dolayısıyla mekânsal deneyim, farklı kaynaklardan beslenebilen ve içinde bulunduğu şartlarla, kullanıcının tüm özellikleriyle kısacası kendi bağlamıyla farklı şekillerde oluşan bir eylemdir. Bellek kamusal mekânlarda gerçekleşen deneyimler üzerinden üretilir ve yine aynı yolla aktarılır. Mekânsal belleğin korunması ve sabitleştirilmesi mekanların sabitleştirilmesiyle yapılamamaktadır. Çünkü geçmiş her defasında yeniden üretilerek şimdi üzerinden okunmaktadır.

Yeniden inşa her seferinde bir öncekinin inşanın yeniden inşasıdır, dolayısıyla her seferinde bakış açısına ya da hatırlama koşullarına bağlı olarak çarpıtılabilir ya da zenginleştirilebilir. Dahası, hafıza yöntemleri ve gelenekleri zaman içinde evrimleşir.

Çalışmanın daha önceki bölümlerinde de belirtildiği üzere literatürde bellekle alakalı oldukça geniş bir çalışma ve söylem alanı ve buna bağlı olarak nicelik olarak oldukça fazla sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların başlıca üzerinde durduğu ana tez; belleğin geçmiş mekanlar yoluyla saklanabildiği ve bu bellek izlerinin korunmasının kültürel ve mekânsal bellek için hayati bir öneme sahip olduğudur. Bu tez çalışmasında mimari anlamda kültürel mirasın korunmasından çok mekân kurma pratiklerini önceleyen bir fikir mevcuttur.

Bu çalışma sayesinde literatüre bellek ve mekânsal deneyim arasındaki ilişkinin niteliği hakkında katkıda bulunmak istenmiştir. Bu sayede çalışmanın bundan sonra yapılacak ve bellek-deneyim arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalara literatür bağlamında katkıda bulunacağı öngörülmektedir. Çalışmada görüşme sonrası elde edilen veriler bellek ve kullanıcı deneyimi arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmıştır. Bu verilere göre uzun süreli (kentli) kullanıcıların belleklerinde yer edinmiş gizli veya açık deneyimler Gazi caddesinde bulunan mekanlarda farklı şekillerde görülmektedir. Uzun süreli kullanıcıların mekanlara atfettiği değer ve mekanla kurduğu ilişki, kent dışından gezi amaçlı gelen kullanıcılar için söz konusu mekanlara ait önemli veriler sunmaktadır. Dolayısıyla bu verilerin Gazi Caddesi'ni konu edinen ileriki çalışmalarda kullanılması adına bu çalışma bir takım önemli yargılar barındırmaktadır.

Bu doğrultuda mekan kurma pratiklerinin ana öznesi olan mimar ve tasarımcıların yeni yapı tasarlarken/inşa ederken mekanın farklı konfigürasyonlarını dikkate almaları ya da eski bir kentsel yapıtı -büyük ölçekli, küçük ölçekli fark etmeksizin- restore ederken veya yenilerken, mekana ait hafızayı ve mekanın özünde var olan çeşitli deneyimlemelere imkan veren yapısını bozmaması ayrıca tarihsel süreç içinde mekân üzerinde katmanlaşarak gelişen belleğin korunmasını sağlayacak eylemlerde bulunması önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

Abdelmonem, M. G. and Gehan S. (2012). Architecture, memory and historical continuity in old Cairo. *The Journal of Architecture*, 17:2, s.163-189

Akpınar, İ, (1994). Mimarlıkta aks. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.

Aliaa Alsadaty, A. (2018). Historic houses as pillars of memory: Cases from Cairo, Egypt, *Open House International Journal*: Vol 43, No:3

Amin, A. ve Thrift, N. (2002). *Cities: Reimagining the urban, polity.* Cambridge.

Amin, A. (2008). Collective culture and urban public space, city, Url: https://www.publicspace.org/multimedia/-/post/collective-culture-and-urban-public-space

Assmann, J. (2001). *Kültürel bellek: Eski yüksek kültürde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. (Çev. Ayşe Tekin), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Bachelard, G. (1996). *Mekânın poetikası*. Kesit Yayıncılık: İstanbul.

Bergson, H. (1998). *Metafiziğe giriş*. Bilim ve sanat yayınları: Ankara. (Orijinal yayın, 1903)

Boyer, C. (1996). *The City of collective memory: Its historical imagery and architectural entertainments*. MIT Press: England

Bozan, O. (2014). 1895 Diyarbakır yangını ve sonuçları. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 16, sayı 2: Diyarbakır.

Casey, E. (1997). *The fate of place: A philosophical history*. Berkeley.

Cevizci, A. (2000). *Paradigma felsefe sözlüğü*, Paradigma Yayınları: İstanbul.

Ching, F. K. (1979). *Mimarlık: Biçim, mekân & düzen*. Nobel Akademik Yayıncılık: İstanbul

Colomina B. (1999). The private site of public memory. *The Journal of Architecture*, Vol 4: issue 4, 337-360

Corbusier, L. (2004). The Modulor and modulor 2. *Springer Science & Business Media*: Germany.

Cüceloğlu, D. (2004*). İnsan ve davranışı*: *Psikolojinin temel kavramları,* Remzi Kitabevi: İstanbul.

Çalak, I. E. (2013). Belleğin kentsel mekân ve mimarlık yoluyla yapılanma süreçleri Taksim Meydanı örneği. (Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.

Çilli, B. ve Özbayraktar, M. (2022). A study on revealing the original spatial character, collective memory of Adapazarı/Uzunçarşı. *Kent Akademisi Dergisi*. Vol: 15 Issue 1.

Çoban, A. C. (2016). Mimarlıkta deneyim söylemi. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.

Çubuk, M. (1989). Kamu mekânları ve kentsel tasarım. IN Kamu mekânları tasarımı ve kent mobilyaları sempozyumu. MSÜ-Mimarlık Fakültesi: İstanbul

Dewey, J. (1959). *Art as experience. A Putnam capricorn book.* Capricorn Books: New York.

Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Derneği. (2021). *Bir bellek yolculuğu: Diyarbakır Sur'da değiş (tiril)en mekânlar ve hikayeler.* Malatya

Dündar S. Ç. (2018). Formel ve enformel kamusal mekân: Ataşehir Barbaros mahallesi ortak mekânlar ve kullanım pratikleri. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.

Elden, S. (2009). Space: Kitchen, Rob ve Nigel Thrift. *International Encyclopaedia of Human Geography*, Cilt 10. Oxford, s.262-267.

Erkmen, A. (2010). *Geç Osmanlı dünyasında mimarlık ve hafıza.* Akın Nalça Kitapları: İstanbul.

Farahani, L.M., Setayesh, M. and Shokrollahi, L. (2015). Contextualizing palimpsest of collective memory in an urban heritage site: Case study of Chahar Bagh, Shiraz-Iran. *International Journal of Architectural Research,* Volume 9 - Issue 1

Göka, Ş. (2001*). İnsan ve mekân.* Pınar Yayıncılık: İstanbul.

Göregenli, M. (2015). *Çevre Psikolojisi, İnsan-Mekan İlişkileri.* Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

Groh, J. M. (2017). *Mekân yaratmak: Beyin neyin nerede olduğunu nasıl biliyor?* (Çev. G. Koca), 2. Basım, Metis Bilim Yayınları,V: 29: İstanbul.

Gülbetekin, M. (2017). *Mekânın hafızası yer adları.* Hitabevi Yayınları: Ankara.

Gümüştaş, S. (2015). Beden etkileşimli deneyim mekânları. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.

Gür, B. (2010). *Arşiv(sel) mekan: Sultanahmet Meydanı ve yakın çevresi, Cumhuriyet'in mekanları, zamanları, insanları.* (Der. Ergut A.E., İmamoğlu, B.) Dipnot Yayınları: Ankara.

Habermas, J. (2012). *Kamusallığın yapısal dönüşümü* (Çev: T. Bora ve M. Sancar). İletişim Yayınları.

Halbwachs, M. (1992). *On collective memory.* The heritage of sociology series: Chicago.

Halbwachs, M. (2007). Kolektif bellek ve zaman. *Cogito Dergisi*, s. 55-77

Hançerlioğlu, O. (1992). *Felsefe ansiklopedisi.* Remzi Kitapevi: İstanbul.

Hasol, (2005). *Ansiklopedik mimarlık sözlüğü.* YEM Yayınları: İstanbul.

Heidegger, M. (1975). *Poetry, language, thought.* New York

Holl, S. Pallasmaa J, and Perez-Gomez A. (1994). Questions of perception, phenomenology of architecture. *Architecture and Urbanism,* s.24

Husserl, E. (1907). Thing and space (Çev:Richard Rojcewicz). *Springer Science+Business Media.B.V*

Huyssen, A. (1999). *Alacakaranlık anıları*. Metis Yayınevi: İstanbul.

İnam, A. (2006). İnsan ve mekân. Mimarlar Derneği Dönem Etkinlikleri 2004-2006. İstanbul. s.378-407

İnce, B. (2015). Deneyim ve deneyim odaklı mekân üretimi üzerine bir irdeleme. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.

Jay, M. (2012). *Deneyim şarkıları: Evrensel bir tema üzerine modern çeşitlemeler.* Metis Yayınları: İstanbul.

Kalay, R, (2018). Bedenin ve mekânın dönüşümselliği: Mekânın teni. (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü: İstanbul

Karail, D. D. (2017). Belleğin yazınsal bir anlatımı olarak Umberto Eco'nun Kraliçe Loana'nın Gizemli Alevi romanı. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batı Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı: İstanbul

Kır, A. (2016). Kentsel bellek mekânı olarak sokaklar: İstiklal Caddesi örneği. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü: İstanbul

Lak, A. and Hakimian, P. (2019). Collective memory and urban regeneration in urban spaces: Reproducing memories in Baharestan Square, City of Tehran. *City, Culture and Society Journal,* Issue:18

Lefebvre, H. (2007). *The production of space* (Çev. Donald Nicholson-Smith). Malden: Blackwell,

Lynch, K. (2010). *Kent imgesi (Çev: İrem Başaran)*. İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Mayo, J. (1996). The city collective memory: Historical imaginary and architectural entertainment. *Journal of architectural education*, retrieved April 23, 2018

Merleau-Ponty M. (2014). *Algılanan dünya (Çev:Ömer Aygün)*. Metis Yayınları: İstanbul

Morgan, T.C. (1995). *Psikolojiye giriş (Çev: S. Karataş).* Hacettepe Üniversitesi, Psikoloji Bölümü Yayınları: Ankara. s.265

Nora, P. (2006). *Hafıza mekânları (Çev: M. E. Özcan)*. Dost Kitabevi Yayınları: Ankara.

Nora, P. (1996). *Realms of memory.* Columbia University Press: New York.

Özak, Ö.N. (2008). Bellek ve mimarlık ilişkisi: Kalıcı bellekte mekânsal öğeler. (Doktora Tezi). İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.

Özbek, D.A. (2016). Mimari mekânın tanımlanması üzerine bir çalışma. (Doktora Tezi). Kültür Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü: İstanbul

Paiva, A. and Jedon, R. (2019). Short and long-term effects of architecture on the brain: Toward theoretical formalization. *Frontiers of Architectural Research,* Issue:8, s.564-571

Pallasmaa, J. (2000). Hapticity and time. *Architectural Review Journal*, s.78-84

Pallasma, J. (2005). *The eyes of the skin*. (2. Edition, John Wiley&Sons): New Jersey.

Pallasmaa, J. (2011). *Tenin gözleri: Mimarlık ve duyular (Çev: Aziz Ufuk Kılıç).* Yapı Endüstri Merkezi: İstanbul

Poete, M. (2010). *Formation et evolution de Paris*. Nabu Press: France.

Rapoport, A. (1977). *Human aspects of urban form.* Pregaman Press: New York

Remizova, O. (2020). Architectural memory and forms of its existence. *Journal of Architecture and Urbanism,* Volume 44, Issue 2, s.97–108

Rosenberg, E. (2012). Walking in the city: Memory and place. *The Journal of Architecture*, Vol 17, issue 1, s.131-149

Rossi, A. (2006). *Şehrin mimarisi.* Kanat Kitap: İstanbul

Routledge Encyclopedia of Philosophy (1998). Ed. Edward Craig: Routledge.

Sayar, S. (2011). Kolektif bellek bağlamında Tuzla Köyiçi bölgesinin mekânsal değişiminin irdelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, s.118: İstanbul

Schudson, M. (2007). Kolektif bellekte çarpıtma dinamikleri. Cogito-bellek: Öncesiz, sonrasız, 50. Yapı Kredi Yayınları: İstanbul

Schulz, N. C. (1971). *Existence, space and architecture*. Studio Vista: London.

Schulz, N. C. (1985). *Genius Loci/towards a phenomenology of architecture*. Rizzoli: New York.

Sennett, R. (2010). *Kamusal insanın çöküşü (Çev: S. Durak ve A. Yılmaz)*. Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Sezgin, F. P. (2015). Yer değiştirmede mekansal deneyim. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.

Sözen, M. ve Tanyeli, U. (1986). *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü.* Remzi Kitabevi: İstanbul

Stead, N. (2015). Architecture and memory in W. G. Sebald's *Austerlitz. Cambridge University Press*, Issue: 19

Sweatt, J. D. (2003). *Mechanisms of memory*. Elsevier Academic Press

Tanyeli, U. (2011). Mimarlık gündelik yaşamla ilişkisini nasıl keser? Mimarlık ve gündelik yaşam. Ankara Mimarlar Odası (Dosya 27), s.41-45.

Turan, E. ve Aydilek, E. (2017). Modernite ve postmodernite ekseninde kamusal yaşamın dönüşümü. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt 6, Sayı 17, s.279-290.

Turgay, T.Z. (2018). Mekansal belleğin ortaöğretim binaları bağlamında irdelenmesi. (Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü: İstanbul

Turgut, E. (2013). Toplumsal bellek ve mekân ilişkisi bağlamında Taksim Meydanı ve yakın çevresi. (Lisans Bitirme Ödevi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, s.65: İstanbul

Uludağ, Z. ve Aycı, H. (2016). Modernin güçlü sahnesi erken Cumhuriyet dönemi Ankara'sında kolektif belleğin inşası ve toplumsal unutma süreci. *İdeal Kent (20),* s.746-774

Yılmaz, A. (2014). Bellek topografyasında özgürlük: Gelibolu savaş alanları ve mekânsal bir deneyim olarak hatırlama. Nasıl hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları. s.187–216. *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınlar*: İstanbul

İnternet Kaynakları

Url-1: <https://sozluk.gov.tr>, erişim tarihi: 09.12.2021

Url-2: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Vitruvius_Adamı>, erişim tarihi: 09.12.2021

Url-3: <https://www.arkitera.com/haber/modern-mimarligin-basyapiti-modulor-nihayet-turkce/>, erişim tarihi: 09.12.2021

Url-4: <https://sozluk.gov.tr>, erişim tarihi: 10.12.2021

Url-5: <https://sozluk.gov.tr>, erişim tarihi: 10.12.2021

Url-6: <https://sinkabout.blogspot.com/search?q=bulanıklık>, erişim tarihi: 01.03.2022

Url-7: <http://elfyasar.blogspot.com/2014/01/koylulerin-ressam-jean-francois-millet.html>, erişim tarihi: 08.01.2022

Url 8: <https://www.yeniasir.com.tr/yasam/2018/09/05/konser-duellosu>, erişim tarihi: 01.03.2022

Url-9: <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=17625>,erişim tarihi: 09.05.2022

EKLER

Ek 1: Görüşmede Sorulan Sorular

Uzun Süreli (Kentli Kullanıcı)

- Kaç yaşındasınız? Cinsiyet?
- Gazi Caddesini ne sıklıkla ziyaret edersiniz?
- Gazi Caddesi denilince aklınıza ilk gelen 5 mekânı sıralayabilir misiniz?
- Gazi Caddesi denilince aklınıza ilk gelen 5 kavramı sıralayabilir misiniz?
- Gazi Caddesini hatırlamanız istense ilk önce anılarınız ve deneyimleriniz mi aklınıza gelir yoksa buradaki mimari mekânlar mı?
- Gazi Caddesini ziyaret etme nedenleriniz nelerdir?
- Gazi Cadde'sini gezerken en çok vakit geçirmek istediğiniz yer neresi, seçtiğiniz bu mekânın sizin sosyo-kültürel çevrenizle ilişkisi var mı? *(Kültürünüz, dini inancınız, arkadaş çevreniz gibi)*
- Gazi Caddesi'nin hatırladığınız ilk halini kısaca aktarabilir misiniz? *(yıl, mekân ismi)*
- Gazi Caddesi ve bu cadde üzerindeki mekânlara ilişkin bireysel anılarınız ya da bu mekânlarda gerçekleşen unutamadığınız bir olay var mıdır? *(Örneğin üzücü veya sevindirici önemli bir olay)*
- Anılarınız ve deneyimlerinizin bireysel ya da toplumsal olması belleğinize nasıl etki etmektedir? (*Örneğin tek başınıza yaptığınız deneyimler mi daha çok aklınızda kalıyor yoksa bir toplulukla olanlar mı?)*
- Gazi Caddesi ve bu aksta yer alan mekânların şimdiki halinde eski geleneklerinizden, kültürünüzden yansımalar/izler bulabiliyor musunuz?
- Bu mekânların sizin için ne tür bir anlamı vardır? Bu mekânları deneyimlerken neler hissediyorsunuz?
- Bu mekânları deneyimlerken hangi mimari öğelerin belleğinize etkisi bulunmaktadır? Bu öğelerin etkisi nasıl olmaktadır? (*Örneğin; malzeme, doku, ışık-gölge, ses, plan tipi, dış görünüş)*

Kısa Süreli (Kentli Olmayan Kullanıcı)

- Kaç yaşındasınız? Cinsiyet?
- Gazi Caddesi denilince aklınıza ilk gelen 5 mekânı sıralayabilir misiniz?
- Gazi Caddesi denilince aklınıza ilk gelen 5 kavramı sıralayabilir misiniz?
- Söylediğiniz ilk 5 mekânı ne amaçla gezdiniz?
- Bu mekânları deneyimlerken neler hissettiniz?
- Gazi Caddesi'nde gezerken ilk olarak fark ettiğiniz, size dikkat çekici gelen mimari öğe hangisi oldu, nedenini açıklayabilir misiniz?
- Gazi Caddesi ve bu cadde üzerindeki mekânlara ilişkin ne gibi anılarınız oldu? Bu mekânlar, sizin belleğinizde ne tür bir anlam oluşturdu?
- Gazi caddesindeki bu mekânlarda ne kadar süre bulundunuz?

  3 saatten az 3-5 saat 5 saatten fazla
- Bu mekânlarda bulunma sürenizin azlığı ya da çokluğu beleğinize kaydedilmesinde nasıl bir etkiye sahiptir?
- Gazi Cadde'sini gezerken en çok vakit geçirmek istediğiniz yer neresiydi, seçtiğiniz bu mekânın sizin sosyo-kültürel çevrenizle ilişkisi var mı?
- Bu mekânları deneyimlerken hangi mimari öğelerin belleğinize etkisi oldu? Bu öğelerin etkisi nasıl oldu? (*Örneğin; malzeme, doku, ışık-gölge, ses, plan tipi, dış görünüş)*
- Bu mekânları anımsamanızda yazılı veya sözlü medyanın bir etkisi var mıdır varsa nasıl olmaktadır? (*Örneğin tarihi belge ve fotoğraflar veya dilden dile aktarılan anlatılar. Çevrenizle kurduğunuz diyaloglar.)*

Ek 2: Etik Kurulu Onay Belgesi

Evrak Tarih ve Sayısı: 29/12/2021-203191

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Hukuk Müşavirliği

Sayı : E-14679147-663.05-203191 29/12/2021
Konu : İnceleme (Projenin Değerlendirilmesi)

Sayın MEHMET EMİN YAVUZ

"Kamusal Mekanda Deneyim Kavramının Kentsel Bellek Bağlamında İncelenmesi: Diyarbakır Gazi Caddesi Örneği" başlıklı çalışmanız Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Çalışma ve Yayın Etiği Yönergesi uyarınca Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığı tarafından değerlendirilmiş olup söz konusu çalışmanın bilimsel etik açısından uygun olduğuna ilişkin Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığı kararı Üniversitemiz Rektörlük Makamının 28.12.2021 tarih ve 201778 sayılı Olur'u ile uygun görülmüştür.

Bilgilerini rica ederim.

Av. Sevgi ÖZBAY
Hukuk Müşaviri V.

Ek: İlgili Belgeler(1 sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Belge Doğrulama Kodu :BSP844VHAH Pin Kodu :93962 Belge Takip Adresi : https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5539&eD=BSP844VHAH&eS=203191
Adres:Dicle Üniversitesi Rektörlüğü, 21280-Diyarbakır
Telefon:+90 412 241 10 00 Faks:+90 412 241 10 56
e-Posta:gensek@dicle.edu.tr Elektronik Ağ:http://www.dicle.edu.tr
Kep Adresi: diclеuniversitesi@hs01.kep.tr
Bilgi için: Erkan Seyrek
Unvanı: Büro Personeli
Tel No: 2237
Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU
PROJE ONAY BELGESİ FORMU (EK 4)

Üniversitemiz Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi olan Mehmet Emin YAVUZ'un Doç.Dr.Berivan ÖZBUDAK AKÇA danışmanlığında hazırlamış olduğu tezin "Kamusal Mekanda Deneyim Kavramının Kentsel Bellek Bağlamında İncelenmesi: Diyarbakır Gazi Caddesi Örneği" başlıklı çalışması, Dicle Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Yönergesi uyarınca değerlendirilmiştir.

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU KARARI (Etik Kurul tarafından doldurulacaktır)	
Başvuru formunun Etik Kurula ulaştığı tarih	22.12.2021/198714
Etik Kurul Karar toplantı tarihi ve karar sayısı	23.12.2021—218
☒Proje etik açısından uygun bulunmuştur.	
☐Proje etik açısından geliştirilmesi gerekmektedir. *Açıklama:*	
☐Proje etik açısından uygun bulunmamıştır. *Açıklama:*	

Prof. Dr. H. Musa BAĞCI
BAŞKAN

Prof. Dr. Hasan TANRIVERDİ
ÜYE

Prof. Dr. Mehmet Mesut ERGİN
ÜYE

Prof. Dr. Kemal ÖZGEN
ÜYE

Prof. Dr. Yılmaz DEMİRHAN
ÜYE

Prof. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN
ÜYE

Prof. Dr. Mehmet Halis ÖZER
ÜYE

ASLI GİBİDİR

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyad, Ad	YAVUZ Mehmet Emin

Eğitim Bilgileri

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Yüksek Lisans	Dicle Üniversitesi	2022
Lisans	Mardin Artuklu Üniversitesi	2017
Lise	Muş Anadolu Lisesi	2013

İş Deneyimi

Dönem (Yıl)	Şirket, Kurum	Görev
2019-2021	MSG Mimarlık	Mimar
2017-2019	MNK Proje-Müşavirlik	Mimar

Yabancı Dil

İngilizce → Advance

Almanca → Intermediate

DİCLE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEZ BENZERLİK BİLDİRİMİ FORMU

Öğrencinin Adı, Soyadı	Mehmet Emin YAVUZ		
Öğrenci No	20808001		
Ana Bilim Dalı	Mimarlık		
Program Türü	Proje ☐	Yüksek Lisans ☒	Doktora ☐
Tez Danışmanı (Ünvanı, Adı, Soyadı)	Doç. Dr. Berivan ÖZBUDAK AKÇA		
(Varsa) II. Tez Danışmanı (Ünvanı, Adı, Soyadı)	-		
Tez Başlığı	Kamusal Mekânda Deneyim Kavramının Kentsel Bellek Bağlamında İncelenmesi: Diyarbakır Gazi Caddesi Örneği		
RAPOR BİLGİLERİ			
Raporlama Aşaması	Tez Savunma Sınavı Sonrası		
Sayfa Sayısı	141		
Raporlama Tarihi	27/12/2022		
Benzerlik Oranı (%)	16		

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmamın toplam 141 sayfalık kısmına ilişkin, 27/12/2022 tarihinde tez danışmanım tarafından 'Turnitin' isimli intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan intihal raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 16 olarak tespit edilmiştir.

Uygulanan filtrelemeler:

☐Başlangıç Bölümleri (Kabul ve Onay sayfası, Teşekkür sayfası, Özet/Abstract) hariç

☐Kaynaklar hariç

☐Alıntılar hariç/dâhil

☒Diğer (Açıklayınız)

Tezimin benzerlik oranı, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İntihal Raporu Uygulama Esaslarında belirtilen üst sınır benzerlik oranını aşmamaktadır. Benzerlik oranım üst sınır benzerlik oranının altında olsa dahi aksinin tespit edilmesi durumunda her türlü yasal sorumluğu kabul ettiğimi ve hukuki sonuçlarına razı olduğumu bildirir,
gereğini arz ederim.

Öğrencinin Adı, Soyadı: Mehmet Emin YAVUZ
Tarih: 03/01/2023
İmza:

Danışman: Doç. Dr. Berivan ÖZBUDAK	AKÇA	İmza:
Tarih: 03/01/2023		
Ana Bilim Dalı Başkanı: Doç. Dr. Havva	ÖZYILMAZ	İmza:
Tarih: 03/01/2023		